

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1986 2

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
Nagy Tibor bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Fejes Imre bv. alezredes,
dr. Illovszky Vladimir bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly, Zimmermann Béla

86—3283 Szikra Lapnyomda,
Budapest

Felelős vezető:
Csöndes Zoltán vezérigazgató

TARTALOM

1 ELMÉLETI KONFERENCIA

1 DR. BORICS GYULA: **Tanácskozás a Rendőrtiszti Főiskolán**

3 NAGY TIBOR: **Differenciálás a büntetés-végrehajtásban**

11 DR. VIGH JÓZSEF—DR. NAGY FERENC: **Korreferátumok Nagy Tibor előadásához**

19 VINCZE TAMÁS: **A differenciálás sajátosságai a fiatalokorúknál**

21 DEMJÉN JÁNOS: **Belső differenciálás a szigorított őrizet végrehajtásában**

23 DR. VÖRÖS FERENC: **A differenciálás néhány csoportdinamikai tapasztalata**

26 DR. BOROS JÁNOS: **Kísérlet a differenciálási rendszer létrehozására**

29 DR. NÉMETH GYULA: **Az őrzés és a felügyelet differenciálása**

31 PALOTÁS MIKLÓS: **Differenciálás a munkáltatásfejlesztési koncepcióban**

34 DR. SUNYÁL OTTÓ: **A munkáltatás differenciálásának néhány kérdése**

37 CSEREY GÁBOR: **Differenciálás a személyiség alapján**

40 MADEY FERENC: **A megyei bv. intézetek differenciálási problémái**

41 KÉTHELYI PÉTER: **A börtön fokozaton belüli differenciálás**

44 DR. CSETNEKY LÁSZLÓ: **Egy központi kivizsgáló és módszertani intézet tervezete**

48 A BV. TÖRTÉNETÉBŐL

48 DR. KABÓDI CSABA—DR. MEZEY BARNA: **A testi büntetések jellege**

56 TÁJÉKOZTATÓ

56 KUDOR ZOLTÁNNÉ: **Igazságügyi vezetők országos tanácskozása**

60 BÁNKI ERIKA: **Orvosértekezlet '86**

63 SZEMLE

63 **Nemzetközi tapasztalatok**

Tanácskozás a Rendőrtiszti Főiskolán

Dr. Borics Gyula megnyitója

Eltársak, engedjék meg, hogy az Igazságügyi Minisztérium vezetése nevében nagy tisztelettel köszöntsem az elnökségben ülőket és az elméleti konferencia résztvevőit.

Marx Károlynak egy nagyon bölcs gondolatával kezdem mondanivalómat, nem idézem szó szerint, csupán a lényegét: az egyenlő jog alkalmazása egyenlőtlen helyzetben lévő személyekre, maga a törvénytelenség. A szocialista országok jogrendszerének kiépítésekor érvényesült ez a marxi gondolat. Arra gondolok, hogy maga a jog is igyekezett, igyekszik differenciálni. Természetesen ez nem csak a szocialista jog privilégiuma, hiszen a burzsoá államok joga is differenciál. Mi azonban már a jogalkotás során tudatosan messzemenő differenciálásra törekszünk.

A jog — természeténél fogva — csak objektív ismérvek alapján tud differenciálni.

Ilyen objektív ismérv például a társadalomra veszélyesség foka. Differenciál a jog a büntetési tételekkel, differenciál azzal, amikor azt mondja, hogy valamely cselekmény szabálysértés, vétség vagy bűntett. Differenciál a felnőtt és a fiatalok között, a civilek és a fegyveresek között, és nem utolsósorban különbséget tesz a büntetésvégrehajtás területén.

Az egyik legkézenfekvőbb differenciálási mód a fokozatok szerinti különbségtétel. Azzal, hogy fegyház, börtön, fogház fokozatot teremtettünk a jogszabályok alapján, mintegy kifejezésre kívántuk juttatni, hogy nem akarunk egyformán bánni az elkövetőkkel. Hangsúlyoznám a nem egyformánt, mert a szocialista jog egyik nagyon lényeges tartalmi eleme, hogy *emberszabású*. Nem kíván lemondani az emberekről, formálni, nevelni akarja őket. Differenciál a büntetésvégrehajtás életkor szerint, nemek szerint és a sort még lehetne folytatni. Differenciálást jelent a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége, és még sok egyéb. Ezek részben objektív ismérvek, hisz meghatározott normák alapján maga a jog tesz különbséget.

Nem nélkülözhetjük azonban a differenciálásban a szubjektív elemeket sem. Ezek azok a lehetőségek, amelyek a jog által megszabott keretek között még inkább emberformájúvá teszik a büntetésvégrehajtást. Szubjektív elem az ügyészi szakban, amikor az ügyész eldönti: indít-e eljárást vagy sem, emel-e vádat vagy sem. A bírói szakban is van differenciálás szubjektív elem alapján. Hiszen ami-

kor a büntetési tétel alsó vagy felső határát szabja ki a bíró, akkor kétségkívül figyelembe veszi az elkövető egyéniségét. És végül előtérbe kerülnek a szubjektív elemek a büntetésvégrehajtásban is, elsősorban a nevelésben.

Engedjék meg, hogy mindenekelőtt a nevelés során alkalmazott eszközök differenciálásáról szóljak néhány szót. Az első nagy kérdés — lehet, hogy akadémikusan hangzik — az, hogy formálható-e, átformálható-e egyáltalán az ember tudata, személyisége. Nos, mi egyértelműen valljuk: igen. De nem olyan gyorsan, mint ahogy ezt annak idején gondoltuk. A társadalmi, gazdasági viszonyok sokkal gyorsabban változnak, mint az ember tudata, személyisége. Éppen ezt felismerve próbáltunk a nevelés terén kialakítani egy olyan differenciálást — felhasználva azt az időt, amelyet az elitelt zárt falak között, vagy legalábbis meghatározott intézményben szabadságának korlátozása közepette tölt el —, amely lehetővé teszi, hogy a lehető legintenzívebben hassunk a fogvatartottra.

Nagyon érdekes kérdés, hogy eleve rossz-e az ember, vagy csupán a körülmények, társadalmi hatások eredményeként válik azzá. Én e téren eretnek nézetet vallok, de ezt most nem akarom Önöknek elmondani, mert nem ez a mai tanácskozásunk célja. Egy biztos, az a feladatunk, hogy lehetőségeinket felhasználva, korlátainkat figyelembe véve olyan fékrendszert próbáljunk kiépíteni az emberekben amíg szabadságvesztés-büntetésüket töltik, amelyek később, ha nem is járnak teljes eredménnyel, adott esetben működésbe lépnek. Végül is az a célunk, hogy visszavezessük őket a társadalomba, a rendes, tisztességes emberek sorába.

Hellyel-közzel vannak sikereink, de sajnos, a visszaesők száma azt mutatja, nem mindig eredményes a ráhatás. Mindenesetre nekünk arra kell törekednünk, hogy az eliteltet a kiépített fékrendszer — adott esetben, legalábbis mielőtt újabb bűncselekményt követne el — gondolkodásra készítse. E fékrendszer kiépítése, hogy egészen világos legyen, a nevelési folyamat során természetesen messzemenően számításba kell venni a fogvatartott életkori sajátosságait, műveltségét, iskolázottságát. Másképpen kell hatni arra az emberre, aki írástudatlan — sajnos, van ilyen kellő számban — és másképpen arra, akinek magas iskolai végzettsége van.

Nagy nyomatékmal esik latba az elítélés időtartama. Nyilvánvaló, hogy rövid, pár hónapos szabadságvesztés alatt csodálatos eredményt nem lehet elérni. Sőt a rövid tartamú szabadságvesztésnél a direkt nevelői ráhatásról le is kell mondani bizonyos mértékig. Nem utolsósorban nem közömbös a differenciálás szempontjából, hogy a fogvatartott elítélése előtt milyen viselkedést, magatartást tanúsított a társadalomban, hogyan élt korábban.

Sokszor mondjuk, hogy a munka társadalma vagyunk. Éppen ezért a nevelésben — meggyőződésem szerint — az egyik leghatékonyabb eszköz, ha úgy tesszük, módszer: a munkáltatás. Nem mindegy, hogy kit, hogyan, miképpen munkáltatunk. Nyilvánvalóan az életkori sajátosságok, az érdeklődési kör, a nemek szerinti különbségtétel és még sok minden egyéb számításba jön itt is. Nem közömbös az sem, hogy egyénekre szabottan vagy csoportkeretben próbálunk hatni az elítéltekre.

A felsorolás csupán példálózó bepillantás abba a munkába, amelyet a büntetésvégrehajtás egyre tudományosabb megalapozottsággal, egyre intenzívebben törekszik elvégezni. Természetesen még nem teljes a meglévő keretek kitöltése. S hosszú ideig — számos objektív okból kifolyólag nem is lesz az. Meggyőződésem, hogy ez a mai tanácskozás segíti egyrészt a meglévő keretek jobb kitöltését, másrészt pedig — remélem — föltár olyan új módszereket, napvilágra hoz olyan új javaslatokat, amelyek valamennyiünk munkáját gyümölcsözővé teszik. Kívánok eredményes és jó tanácskozást!

Differenciálás a büntetésvégrehajtásban

Nagy Tibor referátuma

A szakma fejlődése során két alapvető felismerés segítette a büntetésvégrehajtás szakembereit abban, hogy eljussanak a differenciálás szükségességének gondolatához. Az egyik annak a ténynek a felismerése volt, hogy a fogvatartottak különböznek egymástól biológiailag, valamint pszichológiai, szociológiai, kriminológiai tényezők szerint is, és ezek alapján csoportokba, típusokba sorolhatók. A másik felismerés annak megállapítása volt, hogy a különböző típusú fogvatartottakkal szemben nem lehet eredményes egyfajta, meghatározott, egységes bánásmód; azaz a különböző személyekkel szemben különböző bánásmódok, specializált nevelési módszerek és eljárások vezethetnek csak eredményre.

A bűnelkövetők személyiségének különbözőségére már a múlt században fény derült, és próbálkozások történtek különböző tipológiák kidolgozására. Azóta számtalan osztályozási rendszert készítettek a szakemberek; ezek közül azonban a büntetésvégrehajtási gyakorlatban csak kevés bizonyult használhatónak.

A bánásmód differenciálásának szükségességét indokolták egyrészt azok a reszocializációs kudarcok, melyek a különböző típusú fogvatartottakkal szemben alkalmazott egyforma bánásmódból és nevelésből fakadtak. Másrészt nagy segítséget adtak a differenciáláshoz a társtudományok módszerei — gondolok itt a különféle pszicho- és szocioterápiákra, gyógypedagógiai módszerekre —, melyek óriási fejlődésen mentek keresztül az utóbbi 40 évben. A két alapvető felismerésen túl a differenciálás felé ösztönözte a büntetésvégrehajtást a költségek növekedésének és a rendelkezésre álló költségvetési tételek elmaradásának ellentmondása is.

Az utóbbi időszakban úgyszólván az egész világon jelentősen megnövekedtek az amúgy is magas büntetésvégrehajtási költségek. A fogvatartottakat el kell szállásolni, ruházni kell, részükre étkezést, világítást, fűtést, orvosi ellátást kell biztosítani.

Az intézeteket a biztonság érdekében rácsokkal, falakkal, magas kerítéssel, éjszakai kivilágítással, modern technikai eszközökkel kell ellátni. Köztudott, hogy az építkezés, az energia, az élelmiszerek és a technikai eszközök ára folyamatosan drágul. Ehhez járul még az a tény, hogy a fogvatartottak száma — nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon — folyamatosan növekszik.

A büntetésvégrehajtás költségvetése nem emelkedik olyan ütemben, mint az árak. Ugyanakkor a társadalom a bűnözés növekedésével egyidejűleg a törvénytörők szigorúbb felelősségre vonását követeli; ennek megfelelően a bűnelkövetők nagyobb számát sújtják a bíróságok a legszigorúbb büntetési nemmel, a végrehajtandó szabadságvesztéssel. Egyes bűncselekmények esetében növekszik a büntetések hossza is. Ugyanakkor a társadalom nemcsak a bűnelkövetők elszigetelését kívánja, hanem elvárja, hogy a büntetésvégrehajtási intézetek megnevel-

jék, megjavítsák az elítélteket, olyannyira, hogy ne kövessenek el újabb bűncselekményeket. Mindez elkerülhetetlenül a büntetésvégrehajtási intézetek nagyobb megterheléséhez vezet.

A büntetésvégrehajtással szemben támasztott kívánalmak növekedése nem áll arányban a feltételek javulásával. Az emelkedő önköltség és az ezzel arányosan nem emelkedő költségvetés következményeképpen eredményes és hatékony büntetésvégrehajtási tevékenység csak a rendelkezésre álló anyagi eszközök maximálisan intenzív kihasználásával lehetséges. Vagyis, ha a büntetésvégrehajtás tevékenységét differenciáltabban szervezzük meg.

A differenciált büntetésvégrehajtási tevékenység esetében a hatékony nevelés az elítéltek nagyobb létszámát érinti, az ügyintézés adminisztratív szempontból áttekinthetőbbé válik, végül, ami a pénzügyi lehetőségeket illeti, az anyagi kereteket hatékonyabban lehet felhasználni. A szűk gazdasági lehetőségéből fakadó megfontolások újabb lökést adtak a büntetésvégrehajtás differenciálási törekvéseinek. A századforduló környékén meginduló, majd az ötvenes években megélénkülő emléleti, politikai érdeklődés — a bűnözés elleni harc, a társadalom védelme érdekében — számos büntetésvégrehajtási koncepciót hozott létre, melyek egybehangzóan megerősítik a differenciált bánásmód szükségességét.

Az elmúlt időszakban a büntetésvégrehajtásban is megtörtént a differenciálás legalapvetőbb elveinek kidolgozása. Felfogásunk szerint a differenciálás az egységes szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának speciális megszervezését jelenti. Olyan irányú különbségtételt, amely biztosítja, hogy az alapvető célt — a társadalomba való beilleszkedés elősegítését — az elítéltek személyiségéhez és a végrehajtás feltételeihez való igazítással hatékonyabban vihessük véghez. Ebből a felfogásból következik, hogy a differenciálás a büntetésvégrehajtás egész rendszerében valósul meg, és a rendszeren belül eszközfunkciót lát el.

Amikor tehát differenciálásról beszélünk, olyan komplex szempontrendszerre kell gondolnunk, mely a büntetésvégrehajtás egészét átszövi, amely minden területén megnyilvánul. A feladat összetettségének, nehézségének hangsúlyozása mellett ki kell emelnünk, hogy a több oldalról jelentkező igények ellentmondásokat is szülnek. Könnyű belátni, hogy így csak kompromisszumokkal tudjuk a különböző területek követelményeit egyeztetni, rendszerbe foglalni.

A differenciáláson túl a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának másik alapvető követelménye az egyéniesítés. A büntetés alanya az elítélt, a büntetés célja egy-egy konkrét ember személyiségében pozitív irányú változás létrehozása. Ebből az következik, hogy mindig egyedi, személyiséghez illeszkedő hatásrendszert kell kialakítani.

A differenciálás közbeeső állomás, eszköz az egyéniesítéshez vezető úton; annak felismerése, hogy lehetséges bizonyos szempontokból egymáshoz közel álló, hasonló vonásokkal rendelkező emberekből csoportokat képezni; más megfogalmazásban a hatásrendszert úgy megszervezni, hogy az adott csoport számára a legkedvezőbb feltételeket teremtsük meg az egyéniesítéshez.

Mindezek alapján a differenciált büntetésvégrehajtási rendszer azt jelenti, hogy:

- az elítéltek osztályozása, csoportosítása a kiindulópont,
- meg kell határozni az egyes csoportokra vonatkozó konkrét büntetésvégrehajtási és nevelési célokat,
- ki kell alakítani az elítéltek sajátosságaihoz és a nevelési célokhoz illeszkedő módszereket, programokat,
- létre kell hozni a differenciált intézményhálózatot, s vele együtt a fogvatartott csoportok adottságaihoz, a megtervezett programok optimális kivitelezéséhez alkalmazkodó büntetésvégrehajtási intézeteket.

Az alapvető lépés a differenciálásban a fogvatartottak osztályozása, különböző szempontok szerint eltérő csoportokba sorolása. Ez jelenti a kiindulópontra, erre épül fel a differenciálás egész rendszere. A csoportosítás elsődleges szempontjait már a jogszabályok megfogalmazzák.

Már a Büntető Törvénykönyv differenciál a büntetésvégrehajtási fokozatok meghatározásával. A Btk. abból indul ki, hogy „az átnevelhetőség szempontjából az elítéltek három alapvető csoportja ismerhető fel: a többszörösen visszaeső és az igen súlyos bűncselekményt elkövetett elítéltek; azok a szándékos bűncselekmény miatt elítéltek, akiknek büntetése viszonylag hosszabb tartamú, vagy korábban már büntetve voltak; végül a szándékos bűncselekmények miatt viszonylag rövidebb tartamú szabadságvesztésre ítélték és a gondatlan bűncselekmények miatt szabadságvesztésre ítélték”. Ezért különböztet meg a Btk. három büntetésvégrehajtási fokozatot: fegyházat, börtönt, fogházat.

Az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet, a Bv. Szabályzat további különbségeket is tesz. Előírja az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak; a felnőttek és a fiatalkorúak; a nők és a férfiak, a betegek és az egészségesek elkülönítését. Más-más szabályok vonatkoznak az átmeneti csoportba és a gyógyító-nevelő csoportba sorolt elítéltekre. A jelzett jogszabályok a katonák, a kényszergyógykezelték és kényszergyógyításra szorulókat sajátos helyzetét is tükrözik.

Több miniszteri és országos parancsnoki utasítás tartalmaz — elsősorban a végrehajtási fokozaton belül — további differenciálásra utaló elemet, mely az életkor, az elkövetett bűncselekmény jellege, az előélet, a biztonságra veszélyesség, a munkaképesség, az állampolgárság szempontjából különbözteti meg az elítélteket.

A jogszabályokon alapuló kategorizálási rendszer mérlegeli a nevelési feladatot is, így az elítéltek átnevelhetőségének különbözőségét figyelembe veszi a büntetésvégrehajtási fokozatokba sorolásnál, de a fiatalkorúak sajátos szabályozásakor is. A nevelési feladat megoldása érdekében szerveződnek például a gyógyító-nevelő csoportok, de ennek alapján jöhet létre az átmeneti csoport is, mely eltekint a végrehajtási fokozatra vonatkozó előírások jelentős elemeitől. Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell ebből a szempontból a tvr. 30. § 2. bekezdését, mely szerint „az elítéltek — elsősorban nevelésük érdekében — életkori, kriminológiai, pedagógiai és egészségügyi szempontok alapján is csoportosíthatók”. Arról van szó, hogy a jogi kategóriák alkalmazása mellett további, más tudományok megállapításaira támaszkodó csoportosítás lehetőségét is rögzíti a jogszabály. Megfelelő jogi feltételeket és lehetőségeket biztosítva ezzel a differenciálási rendszer továbbfejlesztéséhez.

A büntetőjogi kategorizálásban érvényesülő másik tendencia a büntetőjog egyik lényegi eleméből fakad: abból, hogy az ítéletben meghatározó jelentőségű a bűncselekményben megnyilvánuló társadalmi veszélyesség. A személyiséget így a bűncselekmény, a tett alapján ítéli meg, sorolja az elkövetőt bizonyos csoportba. Egy állandóan jelenlevő, kikerülhetetlen ellentmondás fakad azonban ebből a büntetésvégrehajtás számára. A bírói ítélet tettecentrikus, a büntetésvégrehajtásnak viszont inkább a tettes személyisége alapján kell megfogalmaznia nevelési programját, módszereit. A tettközpontú csoportosítás bizonyos mértékben korlátozza a pedagógiai-pszichológiai megfontolások érvényesíthetőségét. Ez az ellentmondás legnyilvánvalóbban a büntetésvégrehajtási fokozat megjelölésénél és a nevelés rendelkezésére álló idő kiszabásánál jut kifejezésre.

A differenciálási rendszer kialakításának másik nagy területe a nevelési célok és az ehhez szorosan kapcsolódó nevelési módszerek differenciálásának kérdése. Az alapvető büntetésvégrehajtási célt világosan megfogalmazza a tvr. 19. §-a: „A szabadságvesztés végrehajtásának feladata az ítéletben és a jogszabályban meghatározott joghátrány érvényesítésével és az elítélt nevelésével annak

elősegítése, hogy szabadulás után beilleszkedjék a társadalomba és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől”.

Ez a feladatmeghatározás alapvetően eltér a korábbiaktól. A régi jogszabályok az elítéltek átnevelését tüzték ki célul; ez a jogszabály a szabadságvesztés-büntetés sajátosságait realisabban értékelő célkitűzést tükröz. Nem kell mindenkiket törvénytisztelő állampolgárrá változtatni, megelégedhetünk azzal, ha minden tőlünk telhetőt megteszünk a szabadulás utáni eredményes beilleszkedés elősegítése érdekében. Megszűnt az a helyzet, amikor a jogszabály el nem érhető célokat írt elő a büntetésvégrehajtás számára. A feladatok ilyen meghatározása a nevelési célok és módszerek differenciálásának lehetőségét is megteremti.

Az általános cél annak elősegítése, hogy az elítélt visszailleszkedjen a társadalomba és ne kövessen el újabb bűncselekményt. Az elítéltek azonban konkrét körülményekkel és személyiséggel rendelkeznek, nem általában, hanem meghatározott cselekmények elkövetésével sértették meg a törvényeket, nem általában kell tehát nevelni őket, hanem konkrétan, egyénre szabott módon. A nevelés épp ezért mindig egyéni nevelési célok követését, speciális pedagógiai eljárások alkalmazását igényli.

Az egyéni nevelési cél kitűzésénél a személyiség figyelembevétele mellett tekintettel kell lenni a végrehajtási fokozatra, a büntetés tartamára és egyéb, az ítéletben és jogszabályokban meghatározott körülményre, melyek behatárolják az elérhető személyiségváltozást.

Az egyéni nevelési cél fontosságának hangsúlyozása mellett azt is észre kell venni, hogy az elítéltek bizonyos csoportjai közös jellemzőkkel rendelkeznek. Ez teszi lehetővé az általános és az egyes között az úgynevezett tipikus nevelési célrendszer kialakítását. A csoportképzés ismérveként elsősorban a végrehajtási fokozat, a szabadságvesztés időtartama, az elkövetett bűncselekmény jellege és az egyes elítéltek halmozottan jelentkező személyes jellemzői kapnak szerepet.

Jelenlegi adottságaink csak néhány ilyen tipikus nevelési cél megfogalmazását tették lehetővé. A közelmúltban közreadott nevelésfejlesztési koncepció az ilyen irányú differenciálás első lépéseit tette meg. Hogy lehet nevelési célokat ilyen szempontból differenciálni?

Az előzetesen letartóztatottnál nem érvényesül kifejezetten nevelési cél, hanem csupán nevelési célzatú tevékenység. Ennek az a feladata, hogy átsegítse a fogvatartottat a büntetőeljárás okozta krízisen és támogassa a büntetésvégrehajtási intézeti viszonyok közé történő beilleszkedését. Intézni kell szociális ügyeket, segíteni kell őket kapcsolataik fenntartásában, gondoskodni kell kulturális ellátásukról. A valószínűsíthető szabadságvesztés alatti nevelés sikere érdekében a lehetőségekhez képest meg kell ismerni előéletüket, személyiségüket.

A rövid tartamú, egy évet meg nem haladó szabadságvesztésre ítélték nagy része első büntényes. Ezeket a fogvatartottakat viszonylag kisebb súlyú bűncselekmény elkövetéséért vonták felelősségre; intenzív személyiségformálásra a szabadságvesztés rövid időtartama náluk nem ad lehetőséget. A nevelési cél a személyiségben meglévő pozitív vonások erősítése, bizonyos magatartásformák és viselkedésmódok fejlesztése. Ezért esetükben a fegyelmezett munkára és kulturált viselkedésre nevelés járhat elsősorban eredménnyel. A rövid időtartamú ítélettel rendelkezők között nagy számban vannak olyan elítéltek, akiknek az előzetes letartóztatás beszámítása miatt jogerős ítéletük csak néhány hét, vagy egy-két hónap. A jogerős szabadságvesztés töltése ezeknél az elítélteknél egybeesik a szabadulásra való felkészítési időszakával. Ezért a rendelkezésre álló időt náluk elsősorban arra kell felhasználni, hogy reális életterveket alakítsanak ki, és erősödjön bennük az akarat ennek megvalósítására.

Az egy-három év közötti időtartamra ítéltelnél — bár rendkívül heterogén csoportot alkotnak — az időtartam függvényében létrejön a céltudatos nevelő-

munka lehetősége, megnő a nevelői beavatkozások gyakorisága, intenzitása, határozottabb nevelési célok kitűzésére van mód. Emelni lehet a szociokulturális színvonalat, az általános és szakmai képzettséget. A személyiséget is határozottabban lehet itt befolyásolni, ezért intenzívebb személyiségfejlesztő módszerek is alkalmazhatók.

A hosszabb tartamú, három évet meghaladó szabadságvesztés esetében az előző kategóriánál említett feladatok mellett már szükséges a börtönártalmak kivédése, a rehabilitáció. Az ilyen elítélteknél nehezebb feladat a családi, társadalmi kapcsolatok fenntartása, szabadulásuk és utógondozásuk előkészítése. A hosszabb büntetés a nevelési folyamat pontosabb, körültekintőbb megszervezését igényli, gyakoribb értékelést, részcélok kitűzését teszi lehetővé. A szabadulás előtti időszakban ezekkel a fogvatartottakkal intenzívebben kell foglalkozni.

A fiatalkorúaknál és a fiatal felnőttek egy részénél — mert még nincs kialakult, megszilárdult személyiség szerkezetük — nagyobb a személyiség formálásának a lehetősége. Ezért számukra az átlagnál jobb nevelési feltételeket kell biztosítani. Más csoportokhoz képest az eredményes életvitel és pályakezdés feltételét képező általános és szakmai műveltség megszeréztetésére jobban oda kell figyelni. Erősítendőek családi, munkahelyi és egyéb társadalmi kapcsolataik, és fejlesztendő közösségi magatartásuk. Érzelmi, akarati vonásaik gazdagítása érdekében intenzív személyiségformáló terápiás módszerek alkalmazása is indokolt lehet.

Szabadságvesztést először töltő elítélteknél fokozatosan státus- és presztízsvesztés következik be, ez pedig nehezíti a börtönélet elviselését és a szabadulás utáni beilleszkedést. Speciális tanácsadással, felkészítéssel kell ezt ellensúlyozni. Ezekben az esetekben fontos feladat a kriminális fertőzés, az ún. börtöniskola hatásának kivédése, a bűnözői értékrend átvételének megakadályozása.

A többszörös visszaesők a társadalmi nevelés sikertelensége után minduntalan bebizonyítják, hogy a büntetésvégrehajtási nevelés sem célravezető. Megváltoztatásuk megkísérlése mégis kötelességünk. E csoportnál a büntetésvégrehajtás visszatartó hatásának hangsúlyozottabbá kell válnia; emellett keresni kell — mint például a szigorított őrizeteseknél — az intenzívebb személyiségformálás lehetőségét is.

Az alkoholisták és egyéb kóros személyiségzavarban szenvedők gyógyító nevelése speciális, kettős feladatot jelent. Egyrészt különböző terápiás módszerekkel gyógyítani kell a betegséget, ezzel készítve elő a talajt a nevelés, a pedagógiai módszerek számára; másrészt a gyógyultaknál meg kell előzni a visszaesést, valamint meg kell szervezni speciális utógondozásukat.

A gondatlan elkövetők életvitel, gondolkodásmódja és a bűncselekmény elkövetése között általában nincs szerves kapcsolat. A bűncselekmény hátterében kisebb negatív személyiségvonások húzódnak meg. A gondatlan elkövetőknél a felelősségérzet fejlesztése és a felelősségteljes magatartás gyakoroltatása lehet a nevelési cél. Ennek az öntevékenység kibontakoztatása az egyik alapvető módszere.

Az általános nevelési cél mint a tevékenység fő irányának meghatározója; a tipikus célok mint a csoporttulajdonságokkal rendelkező elítéltek nevelését meghatározó elvek, az egyéni nevelési célok mint a konkrét nevelőtevékenység alapjai — együtt alkotják a büntetésvégrehajtás differenciált nevelési rendszerét. Ez a rendszer természetesen további elméleti és módszertani elemzést igényel. A fejlesztésnek az egyéniesítéshez vezető újabb lehetőségek meghatározására, komplexebb csoportképző elvek és ismérvek kidolgozására kell irányulnia.

A differenciálás következő nagy témája: az intézményhálózat differenciálásának kérdése. Az eszközök és módszerek optimális alkalmazhatóságának feltétele ugyanis — a megfelelően kialakított környezet, a reálisan kitűzött célok és a

jól megválasztott módszerek felhasználásának színtere — a büntetésvégrehajtási intézet. A bv. intézet sajátos építészeti, fizikai-tárgyi és szociális hatásmechanizmusával felerősítheti vagy éppen ellenkezőleg, gyengítheti a tudatosan megtervezett és alkalmazott nevelési eljárásokat.

Más országok büntetésvégrehajtási rendszeréhez hasonlóan az intézetek alaptípusait Magyarországon is a szabadságvesztésre ítélt törvényben megkülönböztett kategóriái, valamint az intézeteknek erre tekintettel kialakított funkciói határozzák meg. Ennek megfelelően többé-kevésbé megkülönböztethetünk:

— megyei büntetésvégrehajtási intézetet, elsősorban az előzetesen letartóztatottak elhelyezésére;

— országos végrehajtó intézetet, elsősorban a jogerős szabadságvesztés-büntetés végrehajtására;

— egészségügyi jellegű intézetet, és végül

— fiatalkorú elítéltek részére kialakított intézetet.

Törekszünk arra, hogy az országos végrehajtó intézetek lehetőleg egy fokozatúak legyenek. Igyekszünk egy-egy intézetbe koncentrálni néhány sajátos fogvatartott-kategóriát, így a szigorított őrizetes férfiak a Váci Büntetésvégrehajtási Intézetbe, az átmeneti csoportba sorolt elítéltek pedig a Szegedi Fegyház és Börtön átmeneti intézetébe kerülnek.

Az egyes intézetek között építészeti, elhelyezési szempontok alapján lényeges különbségek talán csak a zárt, ún. fegyház típusú és a nyitottabb intézetek között mutathatók ki. A fegyház típusú intézetek adják a férőhelyek túlnyomó többségét. Ezek az intézetek jórészt csak méretükben különböznek, építészetiileg egyáltalán nem. Közös jellemzőjük, hogy általában a századfordulón vagy még korábban épültek. A másik, az ún. nyitottabb típust a három mezőgazdasági jellegű intézet és a fiatalkorúak intézete képviseli. Egyébként az elmúlt évtizedekben új, korszerű körletek ezekben létesültek.

Bár az építészeti adottságok nem kedveznek a differenciálási törekvéseknek, bizonyos különbségek így is kialakíthatók. Az intézetek rezsimjeiben jogszabályokban is megfogalmazott különbségtevés valósítható meg (pl. a mozgásszabadság, a követelménytámasztás terén), az egyes végrehajtási fokozatok között. Járható út az adott intézetek belső differenciálása is, ahol a fokozaton belüli elítélts-csoportok részére alakíthatók ki eltérő, az összetételhez jobban igazodó feltételek. Azok az intézetek vannak ilyen belső differenciálás szempontjából kedvezőbb helyzetben, amelyek területileg is elhatárolt, elkülönült körletépületekkel rendelkeznek. Az intézményhálózat differenciálhatóságának fontos összetevője az intézetek nagysága, befogadóképessége. Nyilvánvaló — a külföldi példák is ezt igazolják —, hogy a viszonylag kis befogadóképességű intézeteknél lehet leginkább speciális profilokat kialakítani. Ebből a szempontból kedvező helyzetben vagyunk, hisz intézeteink többsége optimális nagyságú. Ennek előnyeit azonban egyelőre nem tudjuk kihasználni, mert a kisebb intézetek zöme megyei intézet, fő profiljuk az előzetes letartóztatás végrehajtása, és ezen nincs módunk változtatni.

Az intézményhálózat differenciálásának áthághatatlan akadálya az utóbbi években a nagy elítéltszám miatt kialakult zsúfoltság. Ez kényszerhelyzeteket teremt, óhatatlanul kényszerintézkedéseket szül, és összességében erőteljesen akadályozza differenciálási törekvéseinket. Sajnálatos, hogy a zsúfoltsággal — mint nagyon súlyos zavaró tényezővel — valószínűleg hosszabb távon számolni kell.

A büntetésvégrehajtási tevékenység meghatározó összetevője a fogvatartottak őrzése, felügyelete. A differenciálás követelménye ezen a területen — a korábban összegyűjtött támpontok alapján — 1972-ben fogalmazódott meg. Ezen elv alapján a fogvatartottakat személyiségük, magatartásuk és az elkövetett bűncselekmény jellege szerint bv. fokozaton belül is minősíteni és csoportosítani

kell. A differenciált őrzés fogalma azt jelenti, hogy a fogvatartottak őrzésének megszervezésekor figyelembe vesszük a bv. intézet típusát, őrzésbiztonsági helyzetét, a bv. fokozatot és a fogvatartottak csoportjainak fokozaton belül kialakított sajátosságait.

A differenciált őrzés gyakorlatának eddigi tapasztalatai egyértelműen pozitívak. A differenciált őrzés alkalmazásának eredményeként véleményünk szerint korszerűbbé vált az őrzés gyakorlata, a rendelkezésre álló erőket és eszközöket célszerűbben tudjuk felhasználni, csökkenteni tudjuk az őrszolgálati állomány munkaidejét anélkül, hogy veszélybe kerülne az intézetek biztonsága. Az ily módon nyert létszámot azokon a területeken használtuk fel, ahol erre a legnagyobb szükség volt.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának egységes rendszerén belül, a nevelési és őrzési feladatokon túl, a fogvatartottak munkáltatásának megszervezésére is érvényesítjük a differenciálás elveit. A fogvatartottak a munkavégzés minőségében megnyilvánuló jellemzők alapján is csoportosíthatók. Ezen csoportok egymástól eltérő foglalkoztatása jelenti a munkáltatás rendszerének differenciálását. A differenciálást olyan eszköznek tartjuk, amely rendkívül heterogén munkaerőbázist képező fogvatartott-állomány személyiségéhez igazodva tesz különbségeket a munkáltatás általános célján belül, és ehhez szervezi a foglalkoztatást. Természetesen a munkáltatás differenciálásának a nevelési és őrzési differenciálással összhangban kell megvalósulnia.

A munkáltatás differenciálási rendszerének továbbfejlesztése folyamatos feladataink közé tartozik. Jelentős lépés lesz ebben a munkáltatásfejlesztési koncepció közeljövőben történő közreadása.

Ma Magyarországon — elsősorban a jogszabályi előírások teljesítéséből adódóan — felépült és funkcionál a büntetésvégrehajtás egyfajta osztályozási rendszere. Költségvetési körülményeink nem a legkedvezőbbek a további fejlődéshez. Hisz minél differenciáltabb egy büntetésvégrehajtási rendszer, annál több üres férőhely, annál több szakképzett bv. beosztott szükséges gyakorlati megvalósításához. Csak akkor tudunk mindenkit megfelelő helyre irányítani, ha üres férőhely mindenhol van és a különböző típusú elítéltekkel megfelelő létszámú, különböző képzettségű és beállítottságú szakemberek foglalkoznak.

A jelenleg a jogszabályokból adódó elkülönítési szabályokat sem tudjuk teljeskörűen végrehajtani, de személyi állományunk sem felel meg a kívánalmaknak, főleg mennyiségi és részben minőségi szempontból. Ennek ellenére tettünk és teszünk is bizonyos lépéseket az osztályozási rendszer fejlesztésére, számítva arra, hogy a körülmények javulása után szükség lesz egy ilyen programra.

Elmondhatjuk, hogy az elhelyezési, a személyi feltételek, az intézményhálózat jelenlegi fejlettsége, a költségvetési keretek a közeljövőben nem teszik lehetővé egy korszerűen szervezett, komplex, differenciált büntetésvégrehajtási rendszer létrehozását. Ez azonban nem jelentheti az elméleti kutatások félretételét; fel kell készülni arra, hogy a feltételek változásakor késedelem nélkül meg tudjuk tenni a szükséges lépéseket.

A jogszabályok a rájuk épülő és a velük szerves kapcsolatban lévő, hosszú távú koncepciók egy olyan elméleti bázisát teremtették meg, amely a büntetésvégrehajtás tevékenységének továbbfejlesztését a differenciálás kiépítéséhez kapcsolja. A differenciálás elmélete az a terület, ahol egyértelműen előreléptünk, és ez nagyon pozitív tényező a továbbfejlődés lehetősége szempontjából.

A feltételek elégtelen voltán túlmenően tetézte gondjainkat az is, hogy a differenciálási rendszer kiépítését nem felülről lefelé kellett elvégeznünk, hanem fordítva, alulról felfelé. Ezzel azt akarom mondani, hogy a differenciálás normál folyamata az lenne, ha a csoportosítás, a típusba sorolás után a csoportok összetételének megfelelően határoznánk meg a nevelési célokat, keresnénk meg a meg-

felelő módszereket és eszközöket, és alakítanánk ki a büntetésvégrehajtási intézményhálózatot. Az ismert okok következtében viszont arra kényszerülünk, hogy ehhez a sok vonatkozásban korszerűtlen intézményhálózatához igazítsuk a célokat és módszereket. A komplex differenciálási rendszer jelenleg nem valósítható meg maradéktalanul, de ez nem jelenti azt, hogy nincsenek e téren közvetlen, folyamatos feladataink. Nem tudjuk gyökeresen átalakítani a büntetésvégrehajtás rendszerét, de a differenciálás részterületein — az eddig elért eredményekre támaszkodva — tovább kell dolgoznunk.

Milyen feladatokat kell elvégeznünk a közeljövőben? A tudományos kutató-sok túlnyomó többsége a differenciálás elméleti megalapozásával és a gyakorlati megvalósításával foglalkozik. Jó néhány éve folyik az elitéltkategóriák komplex módszerekkel történő vizsgálata, amelynek fő célkitűzése a fogvatartottak személyiségén alapuló csoportosítási módszerek és a hatékony bánásmód kidolgozása a kialakított csoportokkal szemben. A kutatás során olyan módszereket dolgoztunk ki a fogvatartottak személyiségének megismerésére, amelyek segítségével viszonylag rövid idő alatt jelentős információmennyiség birtokába jutunk. Így kívánjuk megvalósítani egyfelől a nevelési célnak legjobban megfelelő bv. intézet megválasztását, másfelől az adott bv. intézeten belül a belső csoportosítást.

A nevelés módszertana az elmúlt időszakban számottevően fejlődött. A gyakorlati munkában polgárjogot nyertek a különféle szocio- és pszichoterápiák, ez pedig egy szélesebb nevelésmódszertani repertoár kialakítását tette lehetővé. E korszerű módszereket pl. a gyógyító-nevelő csoportokban, a fiatakorúaknál, a fiatal felnőtt korúaknál, az elsőbűntényeseknél és a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítéteknél kiemelten alkalmazzuk. A nevelés módszertanának folyamatos továbbfejlesztése a tudományos kutatások és a szakmai továbbképzések egyik fő feladata.

A nevelési célok és a módszerek differenciálása területén is előre kívánunk lépni. A nevelési célok azonban csak az adott csoport ismerveinek, személyi összetételének ismeretében differenciálhatók. Ez esetben az egyéniesítés csoportszintre emelkedik, a csoporttal szemben alkalmazott bánásmód és nevelés pedig az egyéniesítést is szolgálja egyúttal.

A csoportosítás eredményeként létrejövő differenciált elitéltkategóriák esetében a nevelési cél határozza meg az alkalmazandó eszközöket és módszereket. Nyilvánvaló, hogy amíg pl. a viszonylag primitív szinten álló cigány bűnözők esetében a mindennapi élet társadalmilag elfogadott szokásrendszerének gyakorlásával kezdődhet mindenféle nevelési beavatkozás, addig az intelligens, de zárkózott — társas kapcsolódásai terén sikertelen — feleséggyilkosok számára a csoportos pszichoterápiák valamelyik fajtája lehet eredményes a reszocializálás szempontjából.

Nem kevés a tennivalónk a bv. intézményrendszerének további differenciálásakor. A következő tervidőszakban tudományos kutatást indítunk a büntetésvégrehajtási intézetek építészeti, tárgyi-fizikai és szociális hatásmechanizmusának vizsgálatára. E hatásrendszer ismeretében az intézetek típusba sorolását pontosabban tudjuk majd megoldani. Vizsgálni fogjuk még a személyi állomány felkészültségét, az elitéltek iránti beállítódását, a fogvatartottakkal szembeni követelménytámasztását mint a bv. intézet szociális hatásmechanizmusának meghatározó elemét.

A bv. differenciálási rendszere ezekből a részterületekből épül fel. Külön feladat megtervezni a rendszer működését, azt, hogy hogyan kell kivitelezni a megfelelő típusba sorolt elitéltek, a meghatározott nevelési célok érdekében kiválasztott módszerek és az ehhez legoptimálisabb bv. intézeti környezet kölcsönhatását a gyakorlatban.

Felváztuk egy központi kivizsgáló és módszertani intézet létesítésének tervét. Ez az intézet végezné az elítéltek diagnosztizálását, meghatározott típusba sorolását, a nevelési célok és a módszerek kiválasztását és a megvizsgált személyeknek a megfelelő bv. intézetbe irányítását.

Kulcsszerepet szánunk ennek az intézetnek a differenciálási rendszer kiépülésében és működésében, de ahhoz, hogy létrehozassuk, a feltételek lényeges javulására van szükség. Hogy ez az intézet és az egész differenciálási rendszer működjön, el kell végezni azokat a feladatokat, amelyekre már utaltam: az elítéltek csoportosítási metodikájának kidolgozását, a nevelési módszerek folyamatos továbbfejlesztését és az intézményhálózat differenciálását. Van tehát célja és értelme a büntetésvégrehajtás differenciálásával való foglalkozásnak.

A konferenciától azt várom, hogy támogatja a szakmában és a büntetésvégrehajtásnál a témával való foglalkozást: fejleszti az elméleti munkát, erősíti a lehetőségek megteremtésének kutatását, segít létrehozni egy olyan készütségi fokyot, amely adandó alkalommal lehetővé teszi a gyakorlati előrehaladás lépéseinek gyors megtételét.

Dr. Vigh József korreferátuma

Nagy figyelemmel hallgattam Nagy Tibor vezérőrnagy elvtárs előadását és hasonló érdeklődéssel tanulmányoztam az e témakörben készített előterjesztést. Ez kitűnő áttekintést nyújt a differenciálás és individualizálás elméleti kérdéseiről, fejlődéséről, gyakorlati megvalósíthatóságának problémáiról, valamint a hazai differenciálás rendszeréről és gondjairól.

Elismerést érdemel maga a tény, hogy a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága napirendre tűzte a téma megvitatását, hogy elméleti konferenciát rendezett a büntetésvégrehajtás vezetői és a kérdés egyéb szakemberei számára. Ha arra gondolunk, hogy két évtizeddel ezelőtt a büntetésvégrehajtás központi kérdése az őrzés, az eredményes gazdálkodás és az ehhez fűződő érdekek biztosítása volt, akkor megelégedéssel kell nyugtáznunk azt a fejlődést, ami a büntetésvégrehajtásban ez idő alatt bekövetkezett. Az őrzés és a gazdálkodás természetesen változatlanul fontos feladatai a büntetésvégrehajtásnak, de nyilvánvalóan a nevelés, a személyiségformálás, a reszocializáció, a hatékonyság problémái ma már az uralkodó problémák. Néhány évvel ezelőtt a büntetésvégrehajtás kidolgozta nevelési koncepcióját, most pedig a differenciálás, az individualizálás ténen tesz jelentős lépést előre.

Vannak olyan szakemberek, akik lelcicsinyló megjegyzéseket tesznek az ilyen elméleti konferenciákra. A jelenlegi nehéz gazdasági viszonyok között és a tudomány, a kriminálpedagógia fejlettségének mai szintjén, szerintük, nincs sok értelme az ilyen vitáknak. Ez a szkepticizmus némileg jogosult, mert egyfelől gyakori, hogy tudományosan bizonyított, alapvető igényeket sem tudunk a szűkös gazdasági lehetőségek miatt kielégíteni, másfelől az egymástól eltérő, illetőleg egymásnak ellentmondó elméleti tételek még további kutatásra, vertifikálásra szorulnak. Ennek ellenére nagyon fontosnak tartom az elméleti vitákat, mert az elmélet által kimunkált optimum megvalósításához kell keresnünk és megteremtőnünk a lehetőségeket.

Gyakran szoktam hangoztatni, hogy elméleti tételeinket két szinten kell megfogalmaznunk. Az egyik szint a tiszta elmélet szintje, ami hosszú távon előre mutat, s mint iránytű szolgál a gyakorlati cselekvés vezérfonalául. A másik szint,

azoknak a konkrét elméleti állásfoglalásoknak a szintje, amelyek már a közeljövőben megvalósíthatók, mert számolnak a jelen feltételeivel és megteremthetők hozzá a lehetőségek. Ha azt akarjuk, hogy a szabadságvesztés-büntetés hatékonyabb legyen, tisztáznunk kell a különböző elméleti kérdéseket. Ezért örültem én e konferencia megrendezésének.

A büntetés hatékonysága körében végzett kutatások azt igazolják, hogy a büntetésvégrehajtás eredményessége jelentős mértékben függ a felelősségre vonás előző szakaszainak a hatékonyságától. Megnehezíti a büntetésvégrehajtás hatékonyságát, ha pl. a kiszabott büntetés alkalmatlan a preventív célok elérésére. Teoretikusan szólva, csak igazságos jogon alapuló igazságos ítélet teremt kedvező alapot az eredményes végrehajtáshoz. Messze vezetne, ha most elkezdenénk vizsgálni az igazságos jog és az igazságos ítélet elméleti kritériumait, s még inkább annak vizsgálata, hogy ezek a kritériumok mennyire találhatók meg büntető törvénykönyvünk rendelkezéseiben és a hazai ítélkezés gyakorlatában. Ezért a differenciálás és az individualizálás kérdéseire szorítkozunk.

Az előadás és az írásos előterjesztés nagyon helyesen állapítja meg, hogy a büntetésvégrehajtás felelősséggel tartozik az elítélt személyek sorsáért. Dicséret illeti a bv-t, hogy vállalja ezt a felelősséget, holott a büntetésvégrehajtási intézetben eltöltendő idő hosszát nem az intézet neveléssel foglalkozó szakemberei, hanem a bíróság határozza meg. A korábbi időszakokban jogos volt bizonyos fenntartás a börtönökkel szemben. Úgy vélem, a bölcs bíró és a buta smasszer szembeállítása ma már talaját veszítette hazánkban. A büntetésvégrehajtási intézetekben egyre több a jól képzett, hivatását szerető szakember, akiket az elítéltekkel kapcsolatos döntések meghozatalában szélesebb hatáskörhöz kellene juttatni. Itt is az a helyes megoldás, mint másutt, hogy az ügyekben a leginkább járatos szakemberek döntsenek.

Az előterjesztés elsősorban gyakorlati oldalról veti fel az elítéltek átnevelhetőségének a kérdését. Arra a megállapításra jut, „hogy a börtönbe kerülő személyek nagy részénél a társadalmi reintegrálás a legnagyobb erőfeszítés ellenére is kudarcra van ítélve”. Szerintem ez a megállapítás a valós helyzetet tükrözi. Tekintettel azonban arra, hogy elméleti konferencián vagyunk, hadd egészítsem ki e megállapítást azzal, hogy elméletileg minden elítélt átnevelhető három alapvető faktor függvényében, nevezetesen: az elítélt személyiségének, az alkalmazott nevelési eszközöknek és módszereknek és a nevelési időnek a függvényében. Gondolom, a büntetésvégrehajtás gyakorlati szakembereinek a többsége is egyetért ezzel a megállapítással.

Ha a gyakorlatban az elítéltek nagy részét mégsem sikerül reintegrálni, átnevelni, ez azt jelenti, hogy a három feltétel közül valamelyik, vagy több is, alkalmatlan erre. Lehet, hogy az elítélt idegrendszeri fogyatékoságánál, betegségénél fogva alkalmatlan a társadalmi adaptációra. Lehet, hogy az alkalmazott nevelési eszköz hasznavehetetlen az átnevelésre általában, vagy az individuum viszonyában konkrétan. De az is lehet, hogy a nevelési időtartam nem megfelelő, mert például nincs elegendő idő a kialakulóban lévő helyes feltételes reflexek megszilárdítására.

Az előadás nagyon helyesen abból indult ki, hogy az elítéltek biológiai, pszichológiai, szociológiai, kriminológiai stb. tényezők alapján különböznek egymástól, s hogy ezeknek a különbségeknek megfelelően csoportosíthatók. Amilyen egyszerű és igaz ez a megállapítás, olyan egyszerű és logikus az a következtetés is, hogy az elítéltekkel való bánásmód sem lehet egységes, az alapvető különbségek miatt differenciált bánásmódról van szükség. Természetesen a differenciálás és az individualizálás nem korlátozódhat a büntetésvégrehajtásra, hanem érvényesülniük kell a büntető felelősségre vonás egész folyamatában, az ítélkezésben, a tárgyalás és a vizsgálat során, sőt a jogalkotásban is.

Lenin ugyan azt mondta, hogy törvényesség nem lehet más Kazányban mint Kalugában, de ez inkább úgy értendő, hogy Kazányban is és Kalugában is felelősségre kell vonni mindenkit, aki megsérti a hatályos jogot. A felelősségre vonásnak azonban nem szabad figyelmen kívül hagynia a jogsértők személyiségében és életkörülményeiben megnyilvánuló lényeges különbségeket. Ismételten hangsúlyozom, hogy csak a megfelelően differenciált és individualizált ítélet lehet a hatékony büntetésvégrehajtás alapja.

Az egyes büntető törvénykönyvek nem adnak elég lehetőséget a büntetésvégrehajtás differenciálásra. Ilyen a mi Btk-nk is. A jogalkotó nem bízta a büntetésvégrehajtásra, de még a bíróságra sem az elítéltek kategorizálását. Előírja, hogy kiket kell fegyházra, börtönre és fogházra ítélni. A bíró felelőssége az elítélt sorsáért komolyabb lenne, ha a bíró a büntetés kiszabásában nagyobb diszkrecionális jogkörrel bírna, ha szélesebb lehetősége lenne pl. a büntetési nem megválasztásában.

Hatályos jogunk jelentős lépést tett e téren is előre. A korábbi Btk. az általa bűncselekménnyé nyilvánított 188-féle bűncselekményből 172-re, azaz 91%-ra írt elő szabadságvesztés-büntetést. A fennmaradó 9%-ból 5%-ban volt lehetőség szabadságvesztés és javítómunka vagylagos alkalmazására, és csak 4%-ban nem volt alkalmazható szabadságvesztés. Jelenleg a hatályos Btk. csupán 68%-ban ír elő kötelezően szabadságvesztés-büntetést, s már 28%-nál lehetséges 1 éven aluli szabadságvesztés, pénzbüntetés és javítómunka vagylagos alkalmazása. A szabadságvesztés nélküli 4%-os kategória változatlan maradt. Megjegyzendő, hogy a végrehajtható szabadságvesztés-büntetés az elítéltek mintegy egynegyedénél realizálódik.

Lényeges változást hozott a 70-es évek jogalkotása az elítéltek differenciálása terén azzal, hogy bevezette a szigorított őrizet intézményét. Ezt az intézményt, a többszörös visszaesők, vagy más néven megrögzött bűnözők reszocializációját elősegíteni hivatott ítélezési és büntetésvégrehajtási formát sokan bírálták a bevezetésekor, és bírálják ma is (lásd pl. a Jogpolitika c. folyóiratban zajló vitát!). E jogintézmény értékelése eltérő, sőt lehet mondani, ellentétes. A szigorított őrizet a maga megjelenési formájában valóban vitatható, de a relatíve határozatlan tartamú szabadságvesztés mint elv, szerintem követendő, csak megfelelő formát kell hozzá találni.

Az a megoldás, hogy először elítéljük a megrögzött bűnelkövetőt a tett súlyának megfelelően határozott tartamú szabadságvesztésre, majd hozzáadunk még kettőtől öt évig terjedő relatíve határozatlan szabadságvesztést azért, mert ő megrögzött bűnöző, nem tekinthető szerencsésnek. A relatíve határozatlan tartamú büntetés analóg a feltételes szabadon bocsátással, azzal a különbséggel, hogy nem a büntetés egyharmadát, egynegyedét vagy egyötödét engedik el, hanem éppen egyharmad vagy egynegyed idő letöltése után szabadulhat a büntetésvégrehajtási intézetben tanúsított és szabadulása után várható magatartásától függően. Így képzelhetők el pl. 2-től 8 évig, 3-tól 10 évig terjedő büntetések. Ez esetben nem kellene siránkoznunk a kettős büntetés miatt, és nem kellene erőlködnünk a büntetések és az intézkedések elvi elhatárolásán.

A relatíve határozatlan szabadságvesztésnek — konkrét formájában a szigorított őrizetnek — azért van kiemelkedő jelentősége, mert az elítéltek között azok társadalomra veszélyességének foka szerint differenciál, vagyis az ítékezés során figyelembe veszi az elkövető személyiségét, múltbeli cselekvéseit, egész életútját. Ez az értékelés kiindulópontja lehet a hatékony nevelési eszközök megválasztásának.

Az előterjesztés behatóan vizsgálja a differenciálás és az individualizálás fogalmát. Helyesen állapítja meg, hogy a két fogalom nem helyettesítheti egymást, mint egynemű szakirodalomban. A differenciálás a büntetésvégrehajtásban azt

jelenti, hogy az elítéltpopulációt megkülönböztető ismérvek segítségével megközelítően homogén csoportokra osztjuk. Az individualizálás pedig az elítélt sajátosságaihoz igazodó nevelési eszközök kiválasztását jelenti.

A differenciálás leggyakrabban használt ismérvei: a nem, a kor, az elkövetett bűncselekmény, a büntetés súlya, a szabadságvesztés időtartama, az elítélt személyiségének állapota, társadalmi veszélyességének foka stb. Ezek az ismérvek természetesen gyakran átfedik egymást.

A differenciálást típusalkotásként is felfoghatjuk, amikor azonos típusú elítéltszempontokat alakítunk ki. A legtöbb gondot a személyiségtipológia okozza. A társadalomra veszélyesség különböző fokozatainak elméleti elhatárolása és az elítéltek besorolása még további kutatómunkát igényel. E tekintetben nagyon fontos az elkövető múltbeli viselkedésének tanulmányozása, az elkövetett bűncselekmény okainak vizsgálata, mert pl. az azonos szabadságvesztésre ítélt kategóriáján belül lényeges különbségeket lehet találni az elkövetők személyiségében, társadalomra veszélyességében.

Napjainkban a szakemberek egy része — különösen a nyugati országokban — megkérdőjelezi a differenciálás és az individuális nevelés létjogosultságát. Ez az elmúlt évek negatív tapasztalataira vezethető vissza. A fejlett kapitalista országok büntetésvégrehajtásában az ötvenes és a hatvanas években általánossá vált az a felfogás, hogy az elítéltek számára különböző pszichiátriai programokat kell szervezni az elítéltek kezelése, rehabilitációja érdekében. Ezek a programok nem hozták meg a várt eredményt, sem a bűnözés, sem a visszaesés nem csökkent.

A 70-es években már a treatment ideológia, a rehabilitációs ideológia csődjéről kezdtek beszélni, s kétségbe vonták, hogy az elítélt bármilyen eszköz révén megjavítható. A büntetési célok között így a speciális preventív célok háttérbe szorultak, s egyre inkább a visszatartás, a generális prevenció vált követendő intézkedési, igazságszolgáltatási elvvé. A büntetőjogban a régi büntetőjogi elvek újra szerephez jutottak, s egy neoklasszikus irányzat címen szembefordultak az elítéltekkel törődni kívánó bűnügyi szemlélettel.

A szocialista országok bűnügyi szemléletét alig érintette a kapitalista országok büntetőjogi válsága. A szakemberek túlnyomó többsége nálunk ma is azt vallja, hogy növelni kell a szabadságelvonással nem járó büntetések arányát, s akiket mégis szabadságvesztésre kényszerülünk ítélni, azok számára, azok reszocializálása érdekében alkalmazni kell a kriminálpedagógia, a kriminálpszichológia és a kriminálszociológia minden vívmányát. Azaz megfelelő eszközöket és mennyiségű időt kell biztosítani az elítéltek átneveléséhez. Arra kell törekednünk, hogy az elméletileg megalkotott típusok elkülönítéséhez megteremtjük a személyi és tárgyi feltételeket. Vagyis szorgalmaznunk kell azoknak a differenciálási elveknek az alkalmazását, amelyekhez már ma megvannak, illetve amelyekhez a közeljövőben megteremthetők a szükséges gazdasági feltételek.

Dr. Nagy Ferenc korreferátuma

Előljáróban annyit, hogy a következő témakörökről szeretnék szólni: röviden a differenciálás előzményeiről, ezt követően egyes fogalmi kérdésekről, aztán kitérnék néhány végrehajtási, intézeti formákkal, módszerekkel, problémákkal kapcsolatos témakörre, majd említést tennék bizonyos korlátokról, akadályokról a büntetésvégrehajtás differenciálása szempontjából.

Már több alkalommal elhangzott az az idézet, mely szerint az egyenlőtlenekkel szembeni egyenlő elbánás maga a legnagyobb egyenlőtlenség. Ez az elv Arisztoteléstől ered, és az ókorra nyúlik vissza. A jogba, a büntetésvégrehajtásba a XIX. században hatolt be, mikor is Wahlberg 1869-ben megírta alapvető fontosságú művét az individualizáció témaköréről. Ettől kezdődően szokás használni az individualizáció kifejezést magyarított formában — nem túl szerencsés fordításban — egyéniesítés néven. A differenciálás gyakorlata szintén a XIX. századhoz köthető. Gondoljunk az ez idő tájt kialakuló végrehajtási rendszerekre. 1842 óta alkalmazták a pentonvillei intézetben azt a progresszív angol rendszert, amely lehetővé tette az elítéltek bizonyos szempontú elkülönítését, illetve a szabad életbe való folyamatos előkészítését. Aztán 1851-től Croftons ír rendszere még inkább élt a differenciálás eszközeivel.

Az előző előadásokban több kifejezés hangzott el a konferencia témakörére vonatkozóan azonos vagy hasonló tartalommal, hogy csak néhányat említsek: differenciálás, individualizáció, típusba sorolás, kategorizálás, csoportosítás, és így tovább. Felvetődik a kérdés: mit fednek ezek a fogalmak, hogy néz ki ezen kategóriák egymáshoz való viszonya a büntetésvégrehajtás összrendszerén belül. Nézetem szerint a büntetésvégrehajtáson belül az előbb említett fogalmak három lényeges elem köré tömöríthetőek. Egyrészt az elítéltek osztályozása, csoportosítása, kategorizálása, típusba sorolása, másrészt a büntetésvégrehajtási intézetek differenciálása, specializálása, harmadrészt pedig az egyéniesített nevelés vagy individualizált kezelés köre. Egyébként a kezelés a büntetésvégrehajtáson belül elsősorban nem orvosi terminológiaként használatos, hanem mint a pedagógiai ráhatásnak és az orvosi terápiikus, pszichológiai jellegű beavatkozásnak a gyűjtő-kategóriája.

A fogalmi kérdések tisztázása mellett feltétlenül hangsúlyoznám, hogy az említett három összetevő egymással összefüggő és összehangolt gyakorlatára van szükség. Nevezetesen az elítéltek megfelelő osztályozása előfeltétele az eredményes egyéniesített nevelésnek, kezelésnek, mindez pedig csak differenciált, egyéniesített büntetésvégrehajtási intézetben, végrehajtási formákban végezhető.

Az egyes végrehajtási, intézeti formákkal kapcsolatban csak meghatározott témákat ragadnék ki. Például, ami az előzetes letartóztatást illeti a differenciálás szempontjából, már a szabályok síkján korrekcióra lenne szükség. A hatóságoknak ugyanis túl tág tere nyílik elrendelésére. Hallottuk, hogy most már nem annyira szabadságvesztés-centrikus a magyar büntetőjog. Ezt az állítást nem igazolja a valóság. A hatályos Btk. különös részében több mint 500 különös részi tényállás van, ebből 11 a kizárólag pénzbüntetéssel fenyegetett szankció, és 86 az alternatív, tehát szabadságvesztéssel is fenyegetett büntetési tétel. Visszatérve az előzetes letartóztatásra, elrendelésének általános feltétele az, hogy az elkövető szabadságvesztéssel büntetendő cselekményt kövessen el. A több mint 500 különös részi tényállás majdnem mindegyikénél alkalmazható tehát az előzetes letartóztatás. Megítélésem szerint itt differenciálni kellene. Az előzetes letartóztatás lehetőségét csak a kizárólagosan szabadságvesztéssel fenyegetett cselekményeknél, illetőleg a meghatározott időtartamot elért, például egy év fölötti szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetett deliktumoknál kellene megadni.

A letartóztatás foganatosításával kapcsolatban az a fő problémám, hogy az előzetesen letartóztatottat azonos, illetve hasonló előnyök-hátrányok érhetik, érik, mint a már jogerős elítéltet. Felmerül a kérdés, hogy a 20 napi magánelzárás miatti hátrány hogy egyeztethető össze azzal az előírással, mely szerint a letartóztatott a védekezésre való felkészülésben nem korlátozható.

A másik probléma a letartóztatással kapcsolatban az, hogy amennyiben hosszabb ideig tart, felvetődik a reszocializáció kérdése, hisz a szabadságvesztés jogerős elítélésénél a cél a reszocializáció. No már most, az előzetes letartóztatás-

nak nem lehet előrehozott büntetési jellege, az ártatlanság vélelméből kifolyóan nem lehet velük szemben büntetési célokat érvényesíteni. Ha viszont a letartóztatottat hosszú ideig kiragadják környezetéből, ha akarjuk, ha nem: deszocializálódik. A hátrányokat pedig nincs ami ellensúlyozza. A magam részéről az egy évet meghaladó fogvatartásokat tartom egyértelműen problematikusnak. 1981 és 1984 között a Legfelsőbb Bíróságon az egy éven túli fogvatartottak száma az ötszörösére emelkedett. Az a törvényi intenció, miszerint az előzetes letartóztatás a lehető legrövidebb ideig tartson, kicsit kérdéses lesz a gyakorlattal való összevetésben. Az egy éven túli letartóztatás egyáltalán nem mondható a lehető legrövidebb időnek.

Másik fontos témakör a megfigyelő — beutaló — intézetek problémája. A Nagy Tibor elvtárs által jelzett tervet, a központi kivizsgáló intézet létrehozására vonatkozó javaslatot messzemenően támogatom, kivitelezésre érdemesnek ítélem. Az elítéltekkel kapcsolatos osztályozási problémák megoldásának ugyanis egyik sikert ígérő útja lehet. Idő hiányában a külföldi megoldásokból csak a francia példát említeném. A Párizstól 15 km-re fekvő Fresnesben 1950 óta működik egy országos központi orientációs központ. Az elítélteket, illetve a bűncselekményeket itt központilag nyilvántartják.

Ami a felmerést illeti, a központban két periódus különíthető el. Az egyik periódus, az ún. megfigyelési időszak, 45 napig tart. Vagyis 5-6 héten keresztül rendszeresen megfigyelik az elítélteket. Ezt követi a második periódus, az ún. kivizsgálási időszak. Ritmikus rendben havonta 40 elítéltet vizsgálnak meg szomatikus, pszichológiai, pszichiátriai, pszichotechnikai szempontból, és az osztályozási bizottság az eredmények alapján 15 naponként dönt: melyik intézetbe kerüljön az elítélt. A szakszemélyzet összetétele — inkább az érdekesség kedvéért — a következő: 1 szolgálatvezető, 4 nevelő, 2 pszichológus, 3 pszichiáter orvos, 1 általános orvos. Ők figyelik meg, vizsgálják ki az évente közel 500 elítéltet, mielőtt beutalnák őket az egyes intézetekbe. Ez a francia példa több nyugat-európai ország számára modellként szolgál.

A rövid tartamú szabadságvesztés, illetőleg a félszabad jellegű végrehajtási intézetek is megérnek néhány szót. Csaknem valamennyi állam elítéli Európában a rövid tartamú szabadságvesztést, a gyakorlatban azonban sokszor alkalmazzák. Az utóbbi időszakban az a furcsa helyzet állt elő, hogy a kriminálpolitikailag talán legfejlettebb államokban, például a skandináv országokban, kifejezetten előtérbe állították a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetést. Elenyésző számban alkalmazzák a hosszú időtartamú (értik ezen a két év feletti) szabadságvesztés-büntetéseket. Nagyon egyszerűen indokolják a dolgot. A rövid tartamú szabadságvesztés kevésbé káros, mint a hosszú tartamú. Kérdés: mi tekinthető rövid időtartamúnak? A külföldi, főként nyugati országok a hat hónap alatti büntetéseket tekintik rövid tartamúnak, a szocialista országok vagy egy évet, vagy hat hónapot. Én a hat hónap mellett foglalom állást.

A rövid tartamú szabadságvesztés-büntetéssel szorosan összefügg a félszabad intézmények kérdése. Több országban hosszú múltra tekint vissza ez a végrehajtási forma. Két végrehajtási megoldás létezik: a hétvégi, illetőleg az éjszakai. Kifejezetten a rövid tartamú büntetéseknél alkalmazzák, illetőleg akkor, ha a hátrelévő büntetési tartam nem haladja meg a három hónapot. A franciáknál létezik a semi liberté kifejezetten félszabad intézménye, ahol az elítélt intézeten kívül folytathatja korábban megkezdett munkáját, tanulmányait és a szünet- illetve pihenőidejét tölti a büntetésvégrehajtási intézetben.

Érdemes megemlíteni még a svájci példát, ahol a rövid tartamú szabadságvesztésnél három megoldást vezettek be. Az úgynevezett napi végrehajtást a 14 napig terjedő szabadságvesztésnél, és a félfogságot, illetőleg a félszabad végrehajtást az egy hónapig terjedő szabadságvesztésnél. Az előbbi ünnepnap, hétvé-

gi elzárást jelent, az utóbbi pedig a francia példánál említett vonást, nevezetesen, hogy az elítélt megkezdett munkáját, tanulmányait intézetben kívül is folytathatja.

Sokan vitatják a rövid tartamú szabadságvesztés nevelő hatását. Máig nem ismeretes pontosan, hogy van-e az ilyen szabadságvesztésnek nevelő, reszocializáló, illetőleg jótékony sokkhatása. Nyilvánvalóan a kriminológiai vizsgálatok eredményei lennének e vitában meggyőző bizonyítékok. De se külföldön, se Magyarországon nem végeztek ilyen szisztematikus meggyőző vizsgálatot. Ennek hiányában csak azt állapíthatjuk meg, hogy a rövid tartamú szabadságvesztés témakörében az utolsó szót még nem mondták ki.

A hosszabb tartamú szabadságvesztésnél (melyen a magam részéről a két év fölötti időtartamot értem) nevelésorientált és felügyeletorientált formák között tennék különbséget. Egyértelműen bebizonyosodott, hogy jobb eredmények születnek a nevelésorientált intézetekben, ahol kedvezőbb az atmoszféra, ahol öntevékenység dívik, ahol a dicséretre és nem a fenytésekre helyezik a hangsúlyt. Elhibázott minden törekvés, amely kizárólag a szabadságvesztés meghosszabbításával, a szigor fokozásával kíván célt érni.

Szeretnék egy olyan végrehajtási, intézeti típusról szólni, amely egyik formába se sorolható be igazán, nevezetesen az egyes külföldi országban alkalmazott szociálterápiai intézetekről. Ezeket az intézeteket azért hozták létre, mert vannak olyan bűnelkövetők, akik a hagyományos büntetésvégrehajtás eszköztárával nem befolyásolhatók. A szociálterápia Dániából és Hollandiából indult. Az 1933-ban életbe lépett dán btk. lehetővé tette az ún. problematikus bűnözők speciális nevelését, kezelését és ennek nyomán 1935-ben Georg Stürup pszichiáter vezetésével létrejött a még ma is nagyon híres herstedvesteri intézet. Ugyancsak igen ismertek a holland intézetek, főleg az utrechti Van der Hoeven Klinika, ahol speciális módszerekkel kezelik a problematikus elítélteket.

Az NSZK törvényi megoldását idézném arra vonatkozóan, hogy kik helyezhetők el ilyen speciális intézetekben. Négy elkövetői kör utalható be. Először az olyan visszaesők, akik zavart személyiségfejlődésűek és legalább 2 évi szabadságvesztésre ítéltettek. Másodszor a szexuális bűnözők, harmadszor a 27 év alatti fiatal felnőttek, akiknél fennáll a veszély, hogy megrögzött bűnelkövetőkké válnak. Negyedszer azok, akiknél korlátozott beszámíthatóságot vagy beszámíthatatlanságot állapítanak meg, mert az eredményes kezelés feltételei ezekben az intézetekben jobbak. E szociálterápiai intézetek funkcióképessége függ a mindenkori vezető személyétől, továbbá, hogy élesen elválasztják-e a többi intézettől meg szervezettől és attól, hogy fenyegeti-e a terápiát külső politikai befolyásolás.

Ezek a szociálterápiai intézetek, noha komoly személyi és dologi kiadást igényelnek, működnek a treatment ideológia, a kezelés ideológia krízise ellenére is. Ma a herstedvesteri dán intézet speciális börtön, ahol 3-5 hónapig foglalkoznak a szociálisan károsodott, zavart elkövetőkkel, hogy alkalmassá tegyék őket a normál végrehajtás számára. E szociálterápiai intézetek nem csupán speciális módszertant dolgoznak ki, hanem hozzájárulnak a hagyományos büntetésvégrehajtás szerkezeti struktúrájának a megváltozásához is. Ezekben az intézetekben csekélyebbek a feszültségek, jóval kisebb arányban fordulnak elő öngyilkossági kísérletek és egyéb rendbontások, az emberközi kommunikáció mértéke is megfelelőbb itt, mint a hagyományos intézetekben. Bár a szociálterápia a büntetésvégrehajtás értelmes alternatívája, még a nálunk jóval fejlettebb, anyagilag előnyösebb helyzetben lévő államok is csak elítélteik 1-10%-át tudják ilyen intézetekben elhelyezni.

A végrehajtási, intézeti formák, módszerek áttekintése után a fokozatosság problémájáról szeretnék röviden szólni. Ismert dolog, hogy hazánkban három végrehajtási fokozatba utalják a bűnelkövetőket. Elsősorban az elkövetett tett alapján kerülnek a bűnelkövetők ezekbe a fokozatokba. Nem tartom mindenkor

szerencsésnek, hogy az emberölés elkövetői eleve fegyházfokozatba kerülnek. Hiszen lehet előre kitervelten embert ölni, lehet a jogos védelem határát túllépve embert ölni, és lehet konfliktushelyzetben embert ölni. Véleményem szerint a fokozatosság kérdése felülvizsgálatra szorul. Az elítéltek mozgását az egyes fokozatok között, illetve áthelyezését más fokozatba szélesebb körben kellene biztosítani.

Végezetül szeretnék a büntetésvégrehajtás korlátairól, akadályairól szólni; gondolok itt a prizonizáció és a túltelítettség témakörére. A prizonizáció fogalmának (amit egyébként az amerikai Donald Clemmer 1958-ban vezetett be) nincs egységes értelmezése. Lényege egy negatív szocializációs folyamat, amelyben a börtönélet értékeihez, normáihoz igazodik az elítélt. Kiemelném Wheeler megfigyelését, aki szerint a prizonizációs folyamat „U” alakú formát követ, hiszen az őrizeti idő közepe táján a legmagasabb a prizonizáció. A külvilág hatásai ekkor érik legkevésbé az elítéltet, a börtönélet negatív normái pedig ekkor kötik a legjobban. A forma azért „U” alakú, mert fokozatosan előrehaladó folyamatról van szó, ahogy a szabadulás ideje következik, úgy fordul el a fogvatartott elítélttársaitól. Akinek nincs intézeteken kívüli kapcsolata, annál a legerősebb az ún. prizonizáció. A hazai szakirodalom kezdi a börtönadaptáció és a visszaesés kapcsolatát vizsgálni. A börtönadaptáció nem azonosítható teljesen a prizonizációval, hisz a börtönhöz való pozitív és negatív alkalmazkodást egyaránt magába foglalja. A prizonizáció negatív alkalmazkodást jelent. Ezt a differenciálás szempontjából is figyelembe kell venni. A szocializáció erősítése, a külvilág pozitív tényei a prizonizáció ellen hatnak, tehát reszocializáló szerepük van.

A másik akadály, amiről már Nagy Tibor elvtárs is beszélt, a túlszűfolttság. Hogy mit jelent ez a gyakorlatban, azt Önök tudják a legjobban; elméletileg viszont több fogalom alakult ki erre a jelenségre. A szociálpolitikai és kriminológiai kapacitásfogalom a férőhelyeknek a tényleges elhelyezéshez való viszonyát jelenti. Ha a férőhelyek 100%-osan kihasználtak, akkor kapacitás-túltelítettségről beszélünk. 100%-os kihasználtság esetében azonban nincs mód differenciálásra, nem lehet az elítélteket megfelelően osztályozni. Az optimális kihasználás 10%-os tartalékképzést igényel. Nemzetközi méretekben a 90%-os leterheltséget túltelítettségnek veszik. Azt lehet mondani, hogy a túlszűfolttság problémája a fejlett nyugati országokat még keményebben érinti, mint a szocialista országokat. Például az Egyesült Államokban, ahol különösen sok személyt ítélnek el hosszú időre, 1944-ben 130 000 volt az elítéltek száma. 1983 végén az állami és szövetségi intézetekben fogvatartott személyek száma már 430 000 volt. A tényleges férőhely viszont csupán 300 000.

Nem hiszem, hogy kell Önöknek magyarázni, milyen káros hatása van a túlszűfolttségnek mind az elítéltekre, mind a bv-személyzetre nézve. Nyilvánvalóan kiutat kell keresni a túltelítettségnek ebből az állapotából. Új büntetésvégrehajtási intézetek építése már csak a költségvetési tényezők miatt sem merült fel hazánkban. Felvetődik megoldásként az állami beavatkozás kérdése: az amnesztia. Ezzel több nyugati ország él, de hosszú távon nem megoldás. Objektíve alkalmatlannak találok azokat a politikai modelleket is, amelyek súlyosabb büntetések kiszabását kívánják. Előfordul az is, hogy a hatóságok más jellegű helyiségekben teremtenek férőhelyet, avagy papíron helyezik el a fogvatartottat. Természetesen ezekben az esetekben látszátmegoldásról van szó. Hatásosabb kivédése lenne a túltelítettségnek a szabadságmegvonással nem járó szankciók előterbe állítása, ha például csökkentenénk az előzetesen letartóztatottak számát, ha kikapcsolnánk a zárt büntetésvégrehajtásból a gondatlan deliktum miatt elítélteket. S lehetne még hasonló elképzeléseket sorolni. Zárásként a büntetőpolitika és a túltelítettség összefüggésére, kölcsönhatására hívnám fel a figyelmet. A jelenlegi túlszűfolttság — többek között — a korábbi évek jogpolitikai fejlődésének követke-

ménye, ugyanakkor ez a túltelítettség megalapozhat egy cselekvési kényszert, jobb végrehajtási reformokra ösztönözhet. Mondanivalómat azzal zárnám, hogy ha nem jutunk értelmes megoldáshoz, akkor a túltelítettség problémáját illetően célunk, a reszocializáció elérése illuzórikussá, teljesíthetetlené válik.

A differenciálás sajátosságai a fiataikorúaknál

Vincze Tamás hozzászólása

A büntetésvégrehajtási nevelés egyik legfontosabb alapelve — mint azt a fejlesztési koncepció is leszögezi — az egyéniesítés. Ez azt jelenti, hogy a nevelés eredményességének javítása érdekében az alkalmazott nevelési eljárásoknak, módszereknek messzemenően igazodniuk kell a nevelés alanyának sajátos vonásaihoz, az egyes elítélt személyiségéhez. Másként fogalmazva, az egyéniesítés elve azt követeli, hogy minden egyes elítélttel olyan mértékű és minőségű nevelési hatást közöljünk, mely személyiségének formálása érdekében szükséges. Ennek megvalósítását az adottságok — a feladatot ellátók száma, szakmai, módszertani felkészültsége — jelentős mértékben befolyásolják.

A fenti feltételek korlátozottan állnak rendelkezésünkre és csak lassan, fokozatosan fejleszthetők. Ezért az elítéltek egyes csoportjaihoz igazodó követelményrendszert most kell kidolgoznunk és mihamarabb alkalmaznunk. Ehhez pedig az elítélteket olyan csoportokba kell sorolnunk, amelyek a személyiségvonások bizonyos közös jegyein alapulnak, s ezáltal megkönnyítik az egységes hatások befogadását. Mindez elengedhetlenül teszi a differenciálás érvényesítését munkánkban.

A szabadságvesztés végrehajtásának alapelve a differenciálás. Ez általános érvényűnek tekinthető mind a nemzetközi, mind a hazai gyakorlatban. Megvalósulása azonban meglehetősen sokszínű. Hatályos büntető és büntetésvégrehajtási jogunk — a hazai és nemzetközi tapasztalatokat hasznosítva — fejlett, az elítéltek nevelését várhatóan hatékonyabban szolgáló differenciálást ír elő, illetőleg tesz lehetővé.

Felfogásunk szerint a differenciálás az egységes szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának olyan megszervezése, amelynek révén a pozitív nevelőhatások befogadására alkalmasabb, az egyén személyiségkorrekcióját jobban elősegítő fogvatartott csoportokat hozunk létre. A differenciálás másik oldalát az alkalmazott eljárások, eszközök és módszerek megfelelő kiválasztása, az adott elítéltcsoporthoz, illetve egyénhez való adekvát alkalmazása jelenti.

A differenciálás több szinten, több kritérium szerint valósul, valósulhat meg. Elsődlegesen — általában magas szintű jogszabályban előírt, főként kriminológiai szempontú nagy csoportokba, ún. végrehajtási fokozatokba sorolják az elítélteket. A fokozatok általában az életrend szabályozottsága, a mozgás korlátozottsága, az elítéltek kapcsolatai tekintetében különböznek. Ehhez a differenciálási szemponthoz számos további kritérium kapcsolódik. A leggyakoribb az életkor, a nemek, az előélet, a büntetési idő tartama és az egészségi állapot szerint csoportosítás. A végrehajtás intézményrendszere is általában az eddig említett szempontok szerint tagozódik. A differenciálás további lépcsőjét az intézetekben a nagyobb csoportokon belül az individualizáció irányába haladó kisebb csoportok alakítása jelenti.

E differenciálási folyamat előrehaladása során a személyiségre irányuló nevelő hatások felerősödnek. Ennek velejárója a differenciálás kritériumainak bővülése, gazdagodása. Hogy e folyamat meddig terjedhet, milyen közel kerül az egyes emberekhez, ez az adott végrehajtási rendszer szakmai-tárgyi feltételeinek, tudományos megalapozottságának, a büntetésvégrehajtásról vallott jogpolitikai felfogásnak a függvénye, s egyúttal a fejlettség mutatója is.

A fiataikorúak és a felnőttkorúak elkülönítését részben az életkori sajátosságok, részben a jogi helyzet különbségei indokolják. Jogszabályaink ugyanis kedvezőbb jogi feltéte-

leket nyújtanak a fiatalok részocializálásához. A fiatalok elítélteket illetően a jogszabályi előírások hangsúlyozzák a nevelés szerepét. Már a Btk. is abban jelöli meg a fiatalokkal szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célját, hogy „a fiatalok helyes irányban fejlődjenek, és a társadalom hasznos tagjává váljanak”. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásával kapcsolatos külön rendelkezések is ezt erősítik. „A szabadságvesztés végrehajtása során különös gondot kell fordítani a fiatalok nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére.”

A végrehajtásra vonatkozó előírások megkülönböztetetten foglalkoznak a fiatalok elítéltek körében alkalmazandó eltérésekkel. Lásd az 1979. évi 11. sz. tvr. 48. §-ának második bekezdését.

A büntetésvégrehajtási tevékenységet jellemző ellentmondások a fiatalok elítélteknél ugyanúgy érvényesülnek, mint ahogy azt a nevelésfejlesztési koncepció kifejti. De a tettel, a bűncselekménnyel arányos büntetés és a személyiségre irányuló végrehajtás, nevelés ellentmondása a fiatalok differenciáltabb bírósági megítélése következtében nem olyan éles, mint a felnőtt elítélteknél. A negatív hatás tovább mérsékelhető a nevelés tárgyi és személyi feltételeinek javításával, a módszertani felkészültség fejlesztésével, vagyis azzal, ha a belső követelményrendszer közelítjük a társadalmi együztetésnek a szabad életben elfogadott normáihoz. Az intézet totális jellegéből következő hatásokat ellensúlyozni lehet a fiatalok életkori sajátosságait is figyelembe vevő, ún. kompenzáló pedagógiai és pszichológiai módszerek tudatos alkalmazásával.

A büntetésvégrehajtási nevelés elméleti, módszertani alapjai a fiatalok és a felnőttok elítéltek nevelési tapasztalatainak általánosításával egységesen fogalmazhatók meg, azzal az eltéréssel, hogy a fiatalok nevelése megkülönböztetett figyelmet és erőfeszítést igényel. A nevelés alapelvei azonosak a felnőttkorúakéval, de az egyéniesítés elvének érvényesítése a fiataloknál magában kell hogy foglalja az életkori sajátosságok fokozott figyelembevételét. A fiatalok elítéltek esetében nehezítő körülmény, hogy halmozottan hátrányos körülményekből kerülnek ki és olyan kritikuss élethelyzetbe kerülnek, amelyben eltöltönnük, amely még a stabil, integrált személyiséget is komolyan próbára teszi.

A fiatalok összetétele kevésbé heterogén, mint a felnőtteké, színvonaluk azonban csökkenő tendenciát mutat. Személyiségük általában gyengén fejlett, neveltségi szintjük alacsony, szocializációs folyamatuk sérült. A kóros személyiségzavarban szenvedők aránya magas az átlagos népességhez képest.

A referátumban felvázolt differenciált cél- és feladatrendszer eltérő sajátosságokkal konkretizálható a fiataloknál. A fokozatok szerinti differenciálást a törvényes végrehajtás és a nevelés egyaránt szolgálja. A jelenleg épülő új körlet használatbavételével lehetővé válik a börtön- és a fogházfokozat markáns elkülönítése. Ennek nyomán kidolgozható lesz a fokozatok közötti különbségeket jobban érvényesítő napirend és bánásmód.

A büntetésvégrehajtási fokozatokon belül bővíteni kell a speciális biztonsági és nevelési követelményeknek megfelelő csoportosítás lehetőségeit. A fogház fokozaton belül célszerű elkülöníteni az elsőbűntényeseket és a bűnismételőket. Ki kell munkálni az egy éven aluli és a hosszabb ítéleti idejű elítélteknél is a differenciált cél- és feladatrendszert. A börtön fokozaton belül is indokolt a visszaesők elkülönítése, valamint az ítéleti idő szerinti differenciálás. S főleg itt kell megoldani a biztonságra veszélyes elítéltek elkülönített elhelyezését.

Mindkét fokozatnál ki kell szűrni a gyógyító-nevelésre szorulókat, és részükre speciális programot, napirendet és terápiás kezelést kell biztosítani. Továbbra is indokolt a befogadási eljárás, illetve a megfigyelés alatt álló személy elkülönítése. A nagyobb csoportok kialakításának kritériumait a felsorolt csoportképzési szempontok határozzák meg. Ezt finomítja tovább a pedagógiai szempontokat jobban figyelembe vevő személyiség szerinti osztályozás. A személyiségjellemzők közül az intelligencia foka, az agresszivitás és a szocializáltság mértéke tűnik alapvető besorolási kritériumnak. Ilyen alcsoportok mentén hatékonyabb nevelési programokat, módszereket lehet kidolgozni.

Ez a fajta differenciálási modell nem abszolút homogén csoportok kialakításából áll, csupán homogén alcsoportok pedagógiai szempontú elkülönítését jelenti heterogén csoportban. Itt már jobban figyelembe vehető az elítéltek informális csoportképzési folyamata. Ennek kísérleti vizsgálata folyik jelenleg intézetünkben. A tapasztalatok alapján a belső differenciálás további finomítását tervezzük.

Amennyiben az elhelyezési feltételek lehetővé teszik a fiatalok lányok visszahelyezését az intézetbe, úgy náluk is törekedni kell a fent vázolt differenciálásra. Alacsonyabb

létszámuk miatt körükben nem valósítható meg a fiúkéhoz hasonló sokszempontú differenciálás. De a fokozatok szerinti elkülönítést és a gyógyító-nevelést azért náluk is meg kell majd oldani.

A tudományos kutatás és empirikus vizsgálat számára fontos és sürgető feladat annak felderítése, hogy a differenciálási szempontok közül az elítéltek különböző csoportjainál melyek élveznek prioritást, azután az, hogy felállítható-e közöttük egyáltalán rangsor, meghatározható-e hatásuk a végrehajtás eredményességére.

Belső differenciálás a szigorított őrizet végrehajtásában

Demjén János hozzászólása

A XX. század első felében meginduló büntetésvégrehajtási reformtörekvések 1950 és 1980 között felerősödtek. A szocialista fejlődés útjára lépő országok több lépcsőben kialakították a büntetésvégrehajtás jogi szabályozásának rendszereit, és ezen belül a szabadságvesztés szabályozását is. Ez utóbbi fontosságát kiemeli az a tény, hogy jogszabályokban, törvényekben és törvényerejű rendeletekben öltenek testet, kifejezve a társadalom védelmének érdekét.

A nyugat-európai országokban a nácizmus és a fasizmus totális rendszereinek összeomlása után az emberi jogok 1948-as nyilatkozatában a büntetésvégrehajtási jogpolitika három lényeges irányát fogalmazták meg.

— A szabadságvesztés-büntetésnek szigorúan a szabadságtól való megfosztásból kell állnia, a büntetéshez többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül.

— A szabadságvesztés-büntetésnek elvileg a bűnelkövető átnevelését és a társadalomba való ismételt beilleszkedését kell célba vennie.

— A büntetésvégrehajtás rendszerének és tevékenységének biztosítania kell az ember alapvető jogainak betartását.

Amit a magyar jogalkotó a bv. feladataként jelöl meg, az a nyilatkozat második pontjával mutat egyezést. Az első és harmadik pontban már olyan elemek találhatók, amelyeket a mindenkori állami politika anomáliái befolyásolnak. Példa lehet Franciaország viszonya az algériai eseményekhez a II. világháború után vagy az irországi események ma Nagy-Britanniában, de a fokozódó, már-már nemzetközinek mondható terrorizmus kialakulása is. A nyugat-európai országok büntetésvégrehajtási politikájában bizonytalanság, jogszabályalkotásában kapkodás tapasztalható — két okból. Egyfelől fokozódik az eseményeket befolyásolni nem tudó átlag állampolgár nyugtalansága, másfelől növekszik a jogalkotók zavara a gyengülő közbiztonság okozta bűncselekmény-sorozatok visszafoghatatlansága miatt.

A szocialista országokban kialakult büntetésvégrehajtási jogot a társadalom felismert védelmének szükségessége indokolta. A reformtörekvések talaján fejlődött a kriminális személyiségűek kezelése. Büntetésvégrehajtási szakemberek sora kereste az utat, miképp lehet a pedagógia sajátos eszköztárát az átnevelés érdekében felhasználni, hogy hogyan lehet egy totális rendszeren belül szabad életre orientált nevelési gyakorlatot kialakítani.

Több összegző dolgozat, sőt 1975-ben Kriminálpedagógia címmel főiskolai jegyzet is született Balogh László és dr. Pál László tollából. Az irodalom közel sem teljes, de mind-egyikben megtalálható a differenciálás szükségessége, az az alap gondolat, miszerint a fogvatartottak típusokat alkotnak eltérő biológiai, pszichológiai, szociológiai, kriminológiai tényezők alapján. Ez a felismerés készítette a kriminológiával foglalkozó szakemberek figyelmét a differenciálás elveinek sokoldalú kidolgozására.

E bevezető után a Váci Bv. Intézetben elhelyezett szigorított őrizetes fogvatartottak belső differenciálásáról szeretném önöket tájékoztatni.

A szigorított őrizet jogintézményét az 1974. évi 9. számú törvényerejű rendelet vezette be. Alapja az a felismerés volt, hogy a visszaeső bűnözőkkel szemben a rendelkezésre álló

büntetőjogi és államigazgatási eszközök nem elég hatékonyak. Többen követtek el közrendet és közbiztonságot súlyosan veszélyeztető bűncselekményeket úgy, hogy a viszonylag hosszú szabadságvesztés se készítette őket társadalomellenes magatartás módjuk megváltoztatására.

A Btk. a szigorított őrizetet elsődlegesen mint társadalomvédelmi funkciót szolgáló büntetőjogi jogkövetkezmenyt az intézkedések rendszerébe építette be. Elrendelésének feltételeit — a gyakorlati tapasztalatok alapján — a tvr-től eltérően határozta meg. Vagyis azokkal a megrögzött bűnözőkkel szemben alkalmazható a szigorított őrizet, akik valóban jelentős bűncselekményeket követnek el, de a kisebb súlyú bűncselekményt ismételtelen elkövetőkkel szemben nem.

Érdekesként megemlítem, hogy a szigorított őrizethez hasonló jogintézmény a szocialista országok közül csak a lengyel büntetőjogban létezik. Lengyelországban a többszörösen visszaeső, konok bűnözőket 3—5 évre pártfogói felügyelet alá helyezik, mely idő alatt kötelesek a bíróság utasításait betartani. Ha a bűnözők az előírásokat megszegik, akkor a bíróság ún. társadalmi adaptáló intézetbe utalja őket. A bíróság közvetlenül a szabadságvesztés után is elrendelheti az adaptációt, ha az elítéltnél nincs remény a pártfogófelügyelet eredményes kiállítására. Az adaptáció minimuma két, maximuma öt év. A rezsím viszonylag szabad. Dr. Horváth Tibor szerint az intézmény valahol félúton van a szabadságvesztés és a munkaterápiával összekötött szabadságkorlátozás között.

A szigorított őrizet váci végrehajtását elég sok kritika érte, mígnem 1983-ban kialakult — a belső differenciálás eredményeképpen — a jelenleg működő rezsím. A differenciálás koncepciójának kidolgozásánál a következőkből indultunk ki. Az őrizetek összesége többszörös visszaeső, konok bűnöző; a bűncselekmény jellegét tekintve magas (31,3%) köztük az erőszakos elkövetők száma; átlagéletkoruk 40,2 év; szabadságvesztésben töltött idejük átlagosan 11 év és 5 hónap; a különösen veszélyes, ún. szökős őrizetek a fogvatartottak 5,6%-át teszik ki, és az átlagnál fiatalabbak (25—35 évesek).

Mindebből az őrzés és az intézmény belső biztonságát figyelembe véve az alábbi következtetéseket vontuk le:

- a szigorított őrizetek egy része a renitens viselkedés, valamint a szökések magas száma miatt a rezsímen belül más kezelést kíván,
- a többség jól kooperál az intézet belső irányításával, megszokta és mint kényszerű életmódot, elfogadta a börtönéletet,
- az ideiglenes elbocsátás előtt állók esetében komoly tétje van a fegyelmezett magatartásnak, ezért ezzel a csoporttal a legkönnyebb bánni.

Az adatokból olyan következtetésre jutottunk, hogy a rezsím kialakítását illetően két csoportot célszerű létrehozni. Az egyik egy öntevékeny szervezet keretein belül működik, a másik pedig a személyi állomány közvetlen irányítása alatt áll. Ez utóbbi csoportot természetesen éjjel-nappal őrizhető körletrészre helyeztük el.

A nevelési elveknek megfelelő belső osztályozás benyolultabbnak látszott. Annyit tudtunk, hogy a nevelőmunka sikere a helyes cél megjelölésétől és az adekvát struktúra kialakításától függ. De szembetaláltuk magunkat a tipológiai kutatások dilemmájával. Milyen homogén csoportokat hozunk létre? Az intenzív nevelési elvek milyen adminisztrációt követelnek? S egyáltalán meg tudjuk teremteni a személyi feltételeket? A felügyelet kivonul az öntevékeny szervezeti részről, a nevelési szolgálat munkatársai felkészülnek az őrzés funkcióinak ellátására is. De ki fogja őket ellenőrizni? — sorjázta tovább a kérdések.

Miután az őrizetes Vácott töltötte alapszabadságát is, a nevelési szolgálatnak módja van előzetes adatgyűjtésre. Ez elegendő az őrizetes csoportba helyezésére. Ha az elítélt az öntevékeny szervezeti keretben nyer elhelyezést, akkor a nevelő további differenciálási elképzeléseit is realizálhatja. Nem törekszünk teljesen homogén csoportok kialakítására. Ideálisnak azt tartjuk, ha 10—14 fogvatartottra 4-5 jó magatartású elítélt esik, akik segítenek megvalósítani a nevelő célkitűzéseit.

A belső élet kialakításakor létrehoztuk az őrizetekből álló adminisztrációt. Az elítélt-segédfelügyelő a nevelő közvetlen irányítása alatt áll és a körletrész tevőleges irányítója. A közösségvezetők számára hatalmi pozíciót is biztosítunk, miközben vigyázunk az esetleges túlkapaszkodásokra. Kialakulóban van az azonos kezelést igénylő zárkakösszegek rendszere. A megvalósítást kissé gátolja, hogy az üzem három műszakos. Az átcsoportosításnak így anyagi vetülete is van. Most tartunk a „megéri — nem éri meg” dilemmánál.

A nevelési szolgálat teljes feltöltése után egy nevelőre még mindig 90—100 őrizetes jut. A csoportvezető nevelő egyéb teendői (irányítás, szervezés, ellenőrzés) miatt csak 40 őrizetessel foglalkozik. Az elkülönített körletrészen (ahol fenntartottuk a közvetlen ellenőrzést és irányítást) sűrűbben fordulnak elő konfliktushelyzetek, gyakrabban töltenek ki a felügyelők fegyelmi lapokat. Érdemes lenne kipróbálni, miképp alakulna e körletrész arculata szabadabb életkörülmények között.

Milyen következtetések szűrhetők le 2 év után? Az intenzív nevelőmunka feltételei a differenciálás útján létrejött öntevékeny szervezetekben jobbak, mint a szigorúan őrzött körletrészen. A közösségi élet alakulására jó hatással volt a nevelő és a kijelölt őrizetek, az ún. közösségvezetők szervezete. Mivel a szabadidő hasznos eltöltésének megszervezése az őrizetes közösség dolga, a nevelőnek itt több ideje jut az egyéni nevelésre.

Javult a fegyelmi helyzet is. Statisztikai átlagban az öntevékeny szervezetben 0,8, a hagyományos körletrészen 16,9 fegyelmi fenyítést szabunk ki évente. Az öntevékeny szervezet előnyösebb fegyelmi helyzete összefügg azzal, hogy már a fogvatartottak kiválogatásánál is az alkalmazkodóbb egyének kerültek ebbe a csoportba. Az idősebb elítéltek aktivitása, agresszivitása kisebb, de ez sajnos nem jár együtt reszocializációs esélyük növekedésével.

A legutóbbi reprezentatív vizsgálat komolyan figyelembe vette a szervezeti formákat. Megállapította, hogy mióta a belső életet közösségvezetők irányítják, azóta alig akad konfliktushelyzet a fogvatartottak meg a felügyelők közt. Az öntevékeny szervezeti csoport az üzemekben is jobban viselkedik, holott ott ők is a munkáltatók közvetlen irányítása alatt állnak.

A reszocializálás érdekében többször élünk a rövid tartamú eltávozás lehetőségével. Célunk az, hogy az elítélt — tekintettel közelgő szabadulására — fűzze szorosabbra családjával a kapcsolatát, szerezzen személyes tapasztalatokat munkába állásának lehetőségeiről. Sajnos, a fogvatartottak többsége ezt a rövid tartamú eltávozást jutalomként éli meg és nem használja jól fel.

A nevelő bármilyen körülmények között jár el a javaslatátételnél, a fogvatartottak 8—10%-a késve vagy egyáltalán nem jön vissza. Amikor elővezetettjük őket, és magyarázkodásba kezdenek, akkor az általuk előadott banális okok mögött mindig komoly személyiségtorzulás van. Természetesen az elítéltek zöme időben visszatér a rövid tartamú eltávozásról. Nem azért, mert tart a kiszabott 30 nap magánzárkától, hanem mert fél, hogy volt közössége kritikájával párhuzamosan kiszorul az öntevékeny szervezetből is.

Az elmúlt három évben a szigorított őrizettel kapcsolatosan mind a bírói gyakorlatot, mind a végrehajtás rendjét többször értékelték. Szóltak az intézkedés céljának megfelelő tendenciákról, de azt is megállapították, hogy a szigorított őrizetes személyiségének formálása, a bűnöző életmódot igazoló nézetrendszerének felszámolása, a társadalomba való beilleszkedésének elősegítése nem valósul meg a kívánt szinten, a jogszabályokat nem sikerül teljeskörűen végrehajtani. Az elmaradás okát a feltételek hiányában jelölik meg, nem a bv. testület szándékában, hozzá nem értésében.

A differenciálás néhány csoportdinamikai tapasztalata

Dr. Vörös Ferenc hozzászólása

A plenáris ülés előadása meggyőzően bizonyította, hogy a modern szabadságvesztés-büntetés végrehajtásában milyen alapvető jelentőségű a differenciálás elvének érvényesítése.

A hazai lehetőségeket számba vevő témakörhöz kapcsolódva megkísérlem felvázolni a Baracskai Fogházban alkalmazott differenciálás — leglényegesebbnek vélt — tartalmi kérdéseit. A fő figyelmet olyan összefüggéseknek szentelve, amelyeket intézetünkben a gyakorlat visszaigazolni látszik.

A téma bevezetéseként nem nélkülözhető a rezsim sajátosságainak érintőleges jellemzése. Ezt azért is időszerű megtenni, mert a közvélemény még most is úgy tartja, hogy Baracska hagyományosan „gondatlan ház”. A valóságos helyzet ezzel szemben az, hogy a fogház fokozatú elítéltek többségét a szándékos vétséget elkövetők teszik ki. A gondatlan bűncselekményért fogházra ítélték a közelmúltban elkerültek intézetünkéből. Az összfogvatartotti létszám mintegy egyharmadát pedig a börtön fokozatú elítéltek képezik.

Szakmai körökben eléggé ismert, hogy közel tíz éve működnek nálunk az elítéltek öntevékeny szervezetei. Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy egy életképes önkormányzati rendszert alakítottunk ki. Ez némi leegyszerűsítéssel azt jelenti, hogy az elítélteket hierarchikusan felépített csoportstruktúrába, ún. öngazgatási egységekbe szerveztük. Az öngazgatást úgy értve, hogy a fogvatartottak a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására megállapított jogszabályoknak úgyszólván önként vetik alá magukat.

A szabályt sértő magatartást természetesen szankcionáljuk, s ha a szükség úgy kívánja, erőszak alkalmazásával is érvényt szerzünk a törvényi előírásoknak.

Az önkormányzat működési körét a rezsim fő célkitűzéseire igazítva határoztuk meg. Szervezeti szabályzatban rögzítettük azokat a feladatokat, amelyek végrehajtása részben vagy egészben a különböző szintű öngazgatási csoportokra bízható. Csak a jelentősebbeket említem:

— Az intézetben nincsenek se külső, se belső örök, helyesebben ezeket a feladatokat is elítéltek látják el.

— Életrendjüket a fogvatartottak maguk szervezik. Ennek során jól felismerhető a különböző csoportok érdekeinek és beleszólási jogának az érvényesülése.

— A munkahelyek többségén — a folyamatos, illetőleg alkalomszerű szakirányítást leszámítva — felügyelet nélkül dolgoznak.

Ebből is megítélhető, hogy az elítéltek csoportjainak milyen jelentős feladatokat adunk, avagy vagyunk kénytelenek adni. Az önkormányzatban rejlő lehetőségek kibontakoztatása nálunk nem csupán kísérletező kedv, hanem szükség diktálta kényszer kérdése is. A személyi állomány létszáma ugyanis az elmúlt tíz évben nem változott, míg az elítéltek száma megkétszereződött.

Az új lehetőségek keresése a realitások talaján szükségessé tette, hogy az elítéltcsoportok dinamikáját alapvetően meghatározó differenciálásra nagy figyelmet fordítsunk. A csoportok kialakításától fejlődésük ama fokáig, ahol végrehajtják a pedagógiai céllal nekik szánt feladatokat, és közben igyekeznek tagjaik reszocializációját a lehető legteljesebb mértékben elősegíteni.

Az egyes tudományágak fejlődésének eredményeként a gyakorlatban a differenciálásra alkalmas szempontok sokaságával találjuk szemben magunkat. Ezekből két, egymástól többé-kevésbé jól elkülöníthető szempontrendszer tudunk összeállítani. Az elsőt röviden úgy lehetne jellemezni, hogy viszonylag állandó tényezőként hat, és a személyi állomány nemigen befolyásolhatja kimenetelét. Ilyenek mindenekelőtt: a jogszabályokon alapuló kategorizálások, az intézet elhelyezési és építészeti adottságai, a biológiai tényezők, a munkáltatási feltételek és így tovább. A második szempontrendszer közé azok sorolhatók, amelyeket céljaink érdekében a szükségletekhez igazítva meg tudunk változtatni. Ide értendők a pedagógiai, pszichológiai, szociológiai, kriminológiai, őrzésbiztonsági területek és kombinációik.

Nem céloim a differenciálás szempontrendszerének részletes elemzése. A megkísérelt osztályozás elsősorban a két szempontrendszer összefüggése miatt érdemel figyelmet. Ugyanis a primer, elsődleges faktorok minden intézet esetében meghatározzák a további, másodlagos differenciálás lehetséges irányát és módját. Ez pedig, mind a szándék, mind az elvárható eredmény vonatkozásában meghatározó tényező.

Az elítéltek differenciálásának meg kell felelnie a pedagógiai célkitűzéseinket elősegítő, a primer szempontok hatását figyelembe vevő kritériumok mellett a gyakorlati alkalmazhatóság követelményének is. Intézeteink többsége, így a baracscai se rendelkezik olyan személyi és tárgyi feltételekkel, amelyekkel több száz, illetve ezer elítélt tipizálása optimális színvonalon kivitelezhető lenne.

Kénytelenek vagyunk hát olyan praktikus megoldásokkal kísérletezni, amelyek növekedés nélkül működtethetők, és nagyjából biztosítják a befektetett többletmunka megtérülését. Ezen a helyzeten remélhetőleg a nem túl távoli jövő kedvező változást hozhat. Mindenekelőtt a tervezett Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet kialakítá-

sára és a számítógépek használatának szélesebb körű elterjedésére utalnék a büntetésvég-rehajtásnál.

A differenciálás általunk fontosnak tartott követelményeit az alábbi módon valósítjuk meg az elítéltek csoportképzésében. A kiindulási alap adott: a jogalkalmazó — amíg a jogszabályok hatályban vannak — megközelítően állandó összetételű elítélttömeget utal a bv. intézetekbe. Ez az elítélállomány különböző műveltségű, életfelfogású és szakmájú emberek jogilag együvé rendelt halmaza. Világos, hogy egy ilyen börtönpopuláció nevelésében csak akkor érhető el eredmény, ha az elítéltek olyan közegbe kerülnek, ahol a csoporthatások intenzíven közvetítik a szociális normákat.

Megfigyeléseink alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy börtönviszonyok között semmilyen csoportból nem lehet olyan pedagógiai értékkel rendelkező szervezeti egységet létrehozni, mint a munkahelyi brigádból. A csoportkohéziót a közösen végzett termelőmunka, az egyéni és csoportérdekek erkölcsi, anyagi tényezői, valamint a közös sors és felelősségérzet hozhatja létre.

A munkahelyi brigádok nagysága a racionálisan szervezett technológiai folyamatok függvénye. Ez egy-egy intézetben is rendkívül változatos képet mutathat. Ezért vizsgáltuk tovább, hogy melyik az a legkisebb létszámú szervezeti egység, amely még valamennyi munkafolyamatban fellelhető. Úgy találtuk, hogy ez nálunk a 10—15 elítéltből álló munkahelyi kiscsoport.

A kategorizálás más okokból is célszerűnek látszott. Egyrészt zárkáinkban ennyi embert lehet elhelyezni, másrészt ilyen nagyságú csoportok képzése tekinthető pedagógiai megfontolásokról kedvezőnek. Kézenfekvő tehát, hogy ezeket a munkahelyi kiscsoportokat tartjuk a nevelés fő színterének, vonatkozási csoportjainak és az önkormányzat szervezeti, öngazgatási alapegységeinek.

Az előzőekből adódóan az elítéltek differenciálásának menete nem is lehet más, mint az egyes munkahelyi kiscsoportokba történő besorolás. Más szóval a gyakorlatban jól alkalmazható munkahelyi tipizálást követünk. Ugyanakkor az intézeti rezsim jellege, az adott munkahelyi elvárások önmagukban is a differenciálás kényszerítőleg ható tényezői. Ha ezt párosítjuk egy írásba foglalt, célkitűzéseinket elősegítő követelményrendszerrel, akkor a munkahelyek egészére érvényes kategóriatáblázatot állíthatunk össze. Egy adott munkahely kijelölése meghatározott másodlagos közösséghez tartozást, őrzési fokozatot, fizikai adottságot, szakmai és iskolai végzettséget, érdeklődési kört és még számos írott vagy íratlan követelmény figyelembevételét jelentheti. Végül is a látszatra egy szempontú differenciálás a gyakorlatban nagyon is komplex.

A Munkába Állítási Bizottság minden egyes elítélt esetében — személy szerint — megvizsgálja az egyes szempontok érvényesítési lehetőségét, és dönt a munkahelyi kiscsoport típusáról. A komplex szempontok alkalmazásának ez esetben az adja a legfőbb garanciáját, hogy a bizottságban nevelő, pszichológus, orvos, őrszolgálati, igazgatási és gazdasági szakemberek fejtik ki saját szempontjaikat és juttatják érvényre azokat az ésszerű kompromisszum határain belül.

A csoportképzésről szólva nem kerülhető meg — közismert elvi és módszertani jelentősége miatt — a homogén és heterogén csoportösszetétel kérdése. (Még akkor sem, ha a fogalmak körül kialakult szakmai vita valószínűleg egyidős a fogalmak elterjedésével.)

Bizonyos mennyiségi és minőségi mutatók aránya alapján eldönthető egy adott csoport homogén, illetőleg heterogén volta. Konkrétabban szólva: minél több szempont alapján differenciálok, annál több és homogénebb csoportot kapok — és megfordítva.

Az ismertetett, nem túl sok szempontú differenciálás elég egyértelművé teszi, hogy Baracskán a heterogén csoportokat részesítjük előnyben. Meggyőzőbb lehet a megállapítás, ha feltárjuk a csoportok dinamikájának vizsgálatokor tapasztaltakat.

Minden intézetben egyszerű megfigyelésen alapuló kísérlettel igazolható, hogy az identifikálódás, az elítéltek egymással való azonosulása mint csoportképző mechanizmus működik. Kellő ellenőrzés hiánya esetén viszont bizonyos idő elteltével azt tapasztalhatjuk, hogy például: az írmokok brigádja azonos bűncselekményt elkövetőkből tevődik össze, vagy egy adott zárkában csak cigány származású elítéltek laknak, és így tovább. Mellőzve a történetes pszichés okainak elemzését, e helyütt mint valósan létező intézeti jelenségre hívnám fel a figyelmet. Hozzátevé, hogy az ilyen homogén csoportoknál — tapasztalataink szerint — a negatív tulajdonságok összeadódása, egyfajta bűnözőszellem kialakulása lényegesen gyakoribb.

A differenciálási folyamatokról adott áttekintés nem lenne teljes az elítélállomány

értékrendje szerint zajló belső tagozódások ismertté vált mechanizmusának említése nélkül. Ennek számításán kívül hagyása kudarca iránt ítélni a leggondosabban előkészített, legeredményesebbnek ígérkező differenciálási tevékenységet is. Elsősorban oly módon, hogy megzavarhatja a nevelő és a nevelt pedagógiai alaphelyzetét, hogy az elítélt a maga által kiválasztott társat vagy társakat bekapcsolja a nevelési alaphelyzetbe. A nevelői hatásokat ez szűrőként vagy átengedi, felerősíti, vagy egészen legátolja.

Épp ezért érdemes, sőt szinte kötelességünk az elítéltállomány céljainkat elősegítő spontán tagozódásait tudatosan, a differenciálás szempontjainak sorába illeszteni, és közöttük a lehető legteljesebb összhangot biztosítani. Meg kell persze mondani őszintén azt is, hogy léteznek tartós jelleggel olyan belső erők által indukált csoportosulások, melyek legalizálására nincs mód.

Intézményesen foglalkoztatunk elítélteket bizonyos adminisztratív és termelésirányítási feladatok ellátásával. Ez önmagában nem hiba, amíg az ellenőrzés korrekt és szakszerű. Nem ritka azonban, hogy kényelemből vagy más ok miatt olyan feladatokat is az elítéltekre bízunk, amelyekkel már visszaélhetnek — hatalmat gyakorolva társaik felett. Az így kialakult helyzetet egyesek — saját érdekükben — mérhetetlenül kihasználhatják. A társakkal való kapcsolatuk csereviszontnyá redukálódik, a jogtalan előnyöket újabb előnyökért adásvétel tárgyává teszik. Ez a tevékenységük fokozatosan kiterjed és szervezett formát ölt. Eljuthat odáig, hogy a szervezetek által nem megfelelőnek ítélt magatartást szankcionálják. Megakadályozásukhoz esetenként a rezsim ellenállása is kevésnek bizonyul. Az alapvető feltételek azonossága miatt minden intézetben szükségszerűen létrejönnek ilyen informális szervezetek. Lényegüket tekintve csak annyiban térnek el egymástól, amilyen mértékben az ellenőrzés fel tudja deríteni működésüket.

Az elítéltek értékrendjének legalizálására, a formális struktúrába való integrálására a közösségvezetők választási rendszerét jó megoldásnak tartjuk. A közösségvezetők titkos választását közel öt év óta alkalmazzuk eredménnyel. Ennek során lényegében a szokásos társadalmi gyakorlat szabályait vettük át változtatás nélkül.

Azzal a megkötöttséggel, hogy a nevelőknek, bizonyos esetekben pedig a parancsnoknak vétőjoga van. Eljárásunk a következő összefüggés levonására ad módot. Választások útján nagyobb eséllyel kerülhetnek vezetésre alkalmas, aktív elítéltek funkcióba. Így pedig erősíteni lehet az önkormányzat formális csoportjait. Miközben megfosztjuk jó képességű, potenciális vezető egyéniségeitől az informális csoportokat.

Összegzésképpen arról szólok még, hogy a vázolt eljárások és módszerek szerves részét képezik intézetünkben a gyakorlati munkának. Amit az elítéltek differenciálása terén elértünk vagy elértnek vélünk, az elsősorban saját munkánkon alapul. Nem értékeljük túl módszereink eredményeit, főleg nem tartjuk követendő modellnek. De azt hisszük, hogy a büntetésvégrehajtás bonyolult tevékenységi körében sajátos megoldásként a barackkai is számításba jöhet.

Kísérlet a differenciálási rendszer létrehozására

Dr. Boros János hozzászólása

A nevelésfejlesztési koncepció és a büntetésvégrehajtás középtávú terve a bv. rendszerének differenciálását tűzte ki alapvető céljául. Az elmúlt tervidőszakban kutatásokat folytattunk az elítéltek különféle kategóriái — úgymint visszaesők, fiatalkorúak, fiatal felnőttek, nők, szigorított őrizetesek — körében. Ezeknek a kutatásoknak nem titkolt célja volt, hogy segítséget adjon az elítéltek csoportosításához, a személyiség alapján történő osztályozásához. Olyan módszert kívánunk kidolgozni, amely az osztályozási rendszerek használhatósága hét kritériumának a leginkább megfelel és a gyakorlatban jól alkalmazható.

A nevelési módszerek differenciálása területén szintén végeztünk kutatásokat. A hagyományos nevelői foglalkozások finomításának lehetőségeitől a gyógypedagógiai foglal-

kozásokon keresztül a legmodernebb pszicho- és szocioterápiás eljárások adaptálásáig. A bv. intézmények differenciálása, az intézetek hatásmechanizmusának vizsgálata a következő terület, amivel foglalkozniuk kell. Ezzel kívánjuk megalapozni a pontosabb típusba sorolást. A továbbiakban ezekről a kérdésekről beszélnek kicsit részletesebben, végül pedig felvázolnám, hogy a rendszer, persze csak elméleti alapon, hogyan működne, hiszen a gyakorlati megvalósítástól még nagyon messze vagyunk.

A tapasztalatok azt mutatták, hogy a különböző típusú fogvatartottakkal szemben alkalmazott uniformizált bánásmód az esetek nagy részében kudarchoz vezetett. A teljesen egyénre szabott környezet és nevelési technika viszont gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Reálisan az képzelhető el, hogy egy adott környezetben — nevezetesen a bv. intézetben — válogatott csoportokat hozunk létre, és ezekkel a csoportokkal egységes módon bánunk, vagyis az egyéniesítést csoportszinten valósítjuk meg. Különböző tipológiák szolgálnak a fogvatartottak csoportosítására. A szakirodalom (Megeer, 1977) hét kritériumát ismeri az alkalmazandó tipológiának.

1. Teljesnek kell lennie, hogy a bűnelkövetők minél nagyobb hányadát lehessen osztályozni vele.

2. A típusokat pontosan meg kell határozni.

3. Megbízható legyen, hogy az osztályozók az elítélteket ugyanoda sorolják be.

4. Érvényes legyen, az adott osztályba sorolt személyek valóban megfeleljenek a kritériumoknak.

5. Dinamikus legyen, érzékelje a változásokat.

6. Legyen benne nevelésre, kezelésre vonatkozó javaslat.

7. Gazdaságos legyen, hogy minimális költséggel és személyzettel sok elítéltet lehessen osztályozni a segítségével.

Az első döntendő kérdés, hogy adaptáljuk-e a már meglévő és másutt használatos tipológiákat, vagy mi magunk állítsunk össze egyet. A vitaanyagban leírtuk, hogy a kriminológiai szakirodalomban nincsenek olyan személyiségen alapuló tipológiák, amelyek a felsorolt kritériumok többségének megfelelnek. Úgy tűnt, hogy — megfelelő eredményességgel — nem alkalmazhatók a gyakorlatban. A bűncselekmény egyfajta viselkedést jelent, amelynek lefolyása más és más. Ezeknek az egyedi jelenségeknek a közös vonásai- ból képezzük a típust, például a lopók vagy az emberölők típusát.

Vizsgáljuk meg közelebbről az emberölést elkövetőket. Ez a típus gyakran viselkedik agresszíven. De hogy miért agresszív valaki, az sok mindentől függ. Részben az adott helyzettől, részben a személyiségétől. Agresszió ugyanis mindenkinben keletkezik, mindenkivel előfordul, hogy bizonyos helyzetben agresszíven viselkedik.

Van olyan gyilkos, aki nem tud uralkodni magán, aki az erőszakot tartja a konfliktushelyzetek legjobb megoldásának. Az ilyen ember a környezetből jövő jeleket, ingereket aszerint értékeli, hogy támadást jeleznek-e vagy sem. Heves támadásra indulatosan válaszol, ha eszközzel támadják, eszközzel, pl. késsel védekezik.

Vannak ún. felülkontrolláltak, soha nem agresszív emberek. Ezek az önbecsülésüket érintő sértésekre se reagálnak erőszakosan. De belül feszültségük, megbántottságuk egyre nő, mígnem valamilyen agresszív tett formájában kirobban. Nyilvánvaló, hogy a kétféle embert nem lehet egyformán nevelni, kezelni.

Az első, az agresszívet, arra kell megtanítani, hogy uralkodjon magán, hogy ne legyen minden helyzetben agresszív, ne toroljon meg azonnal minden kis sértést. Olyan csoportterápiára kell küldenünk az ilyen embert, ahol a kontroll kialakítása a cél. Meg kell őket tanítani vitatkozni, a vitában — ha a másíknak van igaza — kulturáltan visszavonulni. Az agresszív emberek sokszor rossz verbális képességük miatt folyamodnak erőszakhoz. A vitában alulmaradnak, még akkor is, ha igazuk van, ezért aztán agresszióval zárják le.

A második, a felülkontrolláltat, arra kell megtanítani, hogy bizonyos helyzetekben legyen agresszív, ne halmozza fel magában a feszültséget, a megfelelő szituációban élje ki. Ha egyforma a környezet, a bánásmód, mondjuk represszív, tiltó, az a gátlásost még gátlásosabbá, ha túl korlátozásmentes, az agresszívet még erőszakosabbá teszi.

Ez a példa nemcsak a differenciálás szükségességét kívánja illusztrálni, hanem azt is jelzi, hogy a gyakorlatban az egy szempontú, egy tényezőt figyelembe vevő tipológiák — jelen esetben a bűncselekményen alapuló tipológiák — kevéssé hasznosíthatók.

Megpróbálkoztunk azzal a módszerrel is, hogy a szakirodalomban leírtak alapján fogalmaztuk meg a csoportosítás kritériumrendszerét, és ezekben próbáltuk besorolni az el-

ítélteket. Kísérletünk kettős kudarccal járt. Egyrészt az elítéltek többségét nem sikerült egyik típusba sem besorolni, másrészt volt olyan típus, amelybe egyetlen személyt sem tudtunk elhelyezni. Mindezek a saját módszer kifejlesztésére ösztönöztek. Ez utóbbit empirikus alapon hoztuk létre, felhasználva a már meglévő osztályozási módszerekből hasznosítható mozzanatokot.

A magyar büntetésvégrehajtásban fogvatartott elítéltpopuláció valóságos típusait kerestük meg, és ezeknek a típusoknak dolgoztuk ki komplex módon a kritériumrendszerét. Nemcsak a bűncselekmény szerepelt mint differenciáló elv a csoportok között, hanem pszichológiai, szociológiai, demográfiai, kriminológiai és büntetésvégrehajtási tényezők kombinációjából építettük fel azt a kritériumrendszert, melynek segítségével az egyes típusokat jól el tudjuk különíteni egymástól.

A gyakorlatban ez úgy nézett ki, hogy egy személyiségvizsgálat (MMPI-próba) alapján faktoranalitikus módszerrel típusokat alakítottunk, majd megvizsgáltuk ezeknek a típusoknak a már felsorolt demográfiai, szociológiai, pszichológiai stb. jellemzőit. Jól leírható csoportokat kaptunk így. De nem elégedtünk meg a leírással, hanem javaslatot dolgoztunk ki az adott csoporttal szemben legmegfelelőbb bv. intézeti környezet, bánásmód, nevelés meghatározására is.

Javaslatunk tartalmazta a bv. fokozaton belül a bv. intézet típusát, a célirányos bánásmód kötött vagy kötetlen voltát, az esetleges személyiségzavar mértékét, ha az elítélt terápiás kezelésre szorul, akkor a terápia fajtáját, a célravezető nevelés támogató vagy konfrontációs jellegét, az oktatás, képzés, valamint a munka jellegét, a szabadidő eltöltésének módját. A csoportok között természetesen jó néhány tényező tekintetében volt átfedés. Először tíz jól elkülöníthető típust hoztuk létre a már leírt módszerrel. A következőkben a típusok összevonásával hatra, majd háromra csökkentettük a csoportok számát. De nem dőlt el, hogy végül is hány típust alkalmazzunk a rendszer optimális működése érdekében.

A differenciálás egyik alapkérdése a csoportok létszáma és homogenitása. Ha kevés csoportképző kritériumot alkalmazunk, akkor néhány nagy létszámú heterogén csoportot kapunk, ha sok kritériummal dolgozunk, akkor több kis létszámú, homogén csoportot nyerünk. A homogenizálás növeli a csoportkohéziót, így elősegítheti a szubkulturális normák erősödését is, tehát vannak veszélyei. Kérdés, hogy tudjuk-e az elhelyezést és a bánásmódot annyira differenciálni, hogy érdemes legyen több elítélts csoportot létrehozni. Más megfogalmazásban: mi a rosszabb, ha együtt vannak elhelyezve az elítéltek vagy ha külön — dacára a hasonló bánásmódnak? Van előnye az elkülönítésnek, a bánásmód hasonlósága mellett is. A kriminálisan fertőzöttebb elítélt nem tud rossz hatást gyakorolni elsőbűntényes társára. A börtönrendszer azonban adott, ezen jelentősen változtatni a közeljövőben sem lehet, a differenciált rendszer többi elemét tehát ehhez kell igazítani.

Beszélni kell a személyi állomány létszámáról, szakértelméről, képzettségéről, hozzáállásáról is. Több ember, több speciális szakember, úgymint gyógyopedagógus, pszichológus, pszichiáter kellene. A hagyományos, fegyház típusú nevelési módszereken túl jó lenne, ha a gyakorlatban többen tudnák alkalmazni a modern terápiás eljárásokat. Próbálkozunk új módszerek adaptálásával (biblio- és filmtérápia, nondirektív kiscsoportok stb.) is a büntetésvégrehajtásban. De a kiképzés hosszabb folyamat, ezt csak külső szakemberek végezhetik. Mi figyelemmel kísérjük bv-beli alkalmazásukat, szakmai segítséget adunk. Vannak eredményeink is pl. a gyógyító-nevelő csoportok esetében. Sikerült előrelépni a differenciált elhelyezésben, bánásmódban, nevelésben. A terápiás közösségek kialakítása felhaladunk.

Nem ismerjük a bv. intézetek pontos hatásmechanizmusát. Ehhez további kutatásokat kell végeznünk. A gyógyító-nevelő csoportok sikere is azt mutatja, hogy a szűkös lehetőségek ellenére is tovább lehet differenciálni, még a zárt, fegyház típusú bv. intézetekben is. Lehet, hogy furcsán hangzik, de számíthat az is, hogy hányadik emeleten és melyik szárnyban van elhelyezve az adott elítélts csoport — természetesen azon kívül, hogy kikből áll. Fontos lehet a zárka-, illetőleg a munkacsoportok összeállítása is, az, hogy kik kerüljenek közel, és kik kerüljenek távol egymástól. Szerepe lehet az alsó és felső ágyának, meg annak, hogy egyáltalán hol áll az ágy (ablak mellett, ajtó mellett stb.). Ezeket a lehetőségeket mind meg kell vizsgálnunk.

A rendszer működéséig még sok kérdést el kell dönteni. Az osztályozás munkáját egy teamnek, egy szakemberekből álló csoportnak kell elvégeznie. Az elítéltet be kell sorolni egy csoportba, meg kell határozni a nevelési célt és a módszert, aztán javaslatot tenni az

intézeti elhelyezésre. Ha a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet országosan végzi ezt a munkát, akkor javaslatuk alapján szállítják az elítéltet a letöltőintézetbe. Ott a helyi adottságoknak megfelelően befogadják a javasolt csoportba és keresnek számára megfelelő zárkát, munkahelyet, nevelési programot stb. Ha helyileg végzik az osztályozást, akkor egyszerűbb a helyzet, akkor az intézeti szakemberek oldják meg — a helyi lehetőségek figyelembevételével — a csoportosítást. A beindult programok hatását kéthavonként, fél-évenként értékelni és a tapasztalatok alapján módosítani kell. A korrekció lehetőségét feltétlenül be kell építeni a rendszerbe.

Így képzeljük el az ideálisan működő differenciálási rendszert, melynek gyakorlati kivitelezésére csak később, a feltételek jelentős javulása esetén kerülhet sor. Addig pontosan kidolgozunk minden részfolyamatot és minden alkalmazandó módszert.

Az őrzés és a felügyelet differenciálása

Dr. Németh Gyula hozzászólása

A végrehajtható szabadságvesztés-büntetés során az elítélt hosszabb-rövidebb időre büntetésvégrehajtási intézetbe kerül. Itt különböző hatások érik, melyek végső soron a nevelését szolgálják. Részben e cél, részben a jogszabályi követelmények érvényesíthetősége érdekében a bv. intézetek védelme mellett szükséges a fogvatartottak őrzése és felügyelete, vagyis meghatározott helyen való tartásuk biztosítása.

Az 1970-es éveket megelőzően a bv. intézetek és a fogvatartottak őrzése azon hagyományos elv alapján történt, hogy minden fogvatartott egyformán veszélyes biztonsági szempontból. Ezért mindenkit szigorúan őriztünk. Az esetek nagy részénél túlbiztosítottuk magunkat. De ez nem okozott gondot a szolgálatszervezésben, hiszen a megoldandó feladatok egyszerűbbek voltak, az elvárások meg elemibbek. S ami a zárt intézeteket illeti, alig volt intézeten kívüli munkáltatás, ugyanakkor a havi szolgálati idő lényegesen több volt. Ilyen körülmények között minden őrtoronyba tervezhattünk, minden körletszintre vezényelhattünk őroket, könnyebb volt az előállítások, a szállítások lebonyolítása, a mezőgazdasági táblák biztosítása.

A hetvenes évektől mind szélesebbre nyíltak a bv. intézetek kapui, hogy befogadhasák azokat, akik részt kívántak vállalni az elítéltek formálásában. Egyre több TIT-előadást, élménybeszámolót, sportrendezvényt szerveztek, művészeti csoportok léptek fel. A sikeres nevelés érdekében kiterjesztett ilyen irányú feladatok meggyorsították a szemléletváltás folyamatát, és egy másik ténnyel együtt rá is kényszerítették az őrszolgálat irányítóira a differenciálás szükségességét. Ez a másik tény pedig az őrszolgálati állomány szolgálati rendszerének a megváltoztatása, a havi szolgálati idő folyamatos csökkentése volt.

A kísérleti időszakot nem számítva, az első fordulat 1971-ben történt, amikor is a 24/24 órás szolgálati rendszert a 12/24 órás váltotta fel, a havi 360 órás szolgálati idő pedig 240 órára apadt. Ez a szolgálati rendszer még ma is él, a szolgálati idő pedig további három csökkentéssel érte el a mai 182 órás átlagot.

A szolgálati teher csökkentése nem párosult létszámnövekedéssel, ezért a szolgálati idő egyharmaddal való csökkentése döntő lendületet adott a differenciált őrzés mind szélesebb körű bevezetésének és kiteljesedésének. Egyértelművé vált, hogy az őrzést korszerűsíteni kell. Meg kellett találni az erők célszerűbb felhasználásának lehetőségét, meg kellett szüntetni a túlbiztosításokat, az illetékes vezetőknek nagyobb kockázatot kellett vállalniuk és nem utolsósorban biztosítani kellett a differenciált nevelés őrszolgálati feltételeit is.

Különbséget kell tenni az őrszolgálati állomány és az őrszolgálati munka differenciálása között. Az őrszolgálati állomány differenciálása akkor történt meg, amikor az egyes intézetek létszámait, ezen belül az őrszolgálatokét megállapították. Ez időponthoz nem nagyon köthető, hiszen a felszabadulástól kezdve többé-kevésbé folyamatosan alakult,

változott. Meghatározható időpontokat csupán az állományszervezési táblázatok módosításai, illetve véglegesítései jelentenek. Az őrszolgálati állomány létszámának eldöntésekor figyelembe vették az intézet jellegét, nagyságát, kiterjedését, tagoltságát, de nem volt közböbs a feladatok jellege, a fogvatartottak száma, az elítéltek veszélyessége, a jogpolitikai, valamint őrzési elvek betartása stb. sem, ilyen szempontok mérlegelése nyomán a nyolcvanas évek elején az őrszolgálati állomány összlétszáma részben csökkent, részben pedig különböző átcsoportosításokra került sor. Jelentős mértékű létszámváltozásokra az elkövetkezendő hetekben is kell számítani, ez azonban már nem az őrszolgálati állomány differenciálását jelenti, hanem a céljainkhoz várhatóan jobban igazodó szervezeti keretek kialakítását.

Az őrszolgálati munka differenciálását az 1982 óta érvényes őrszolgálati Szabályzat öntötte jogi formába akkor, amikor meghatározta az őrzés és a felügyelet fogalmát. Eszerint „az őrzés a fogvatartott meghatározott helyen való tartását, életének, testi épségének megóvását”, míg „a felügyelet a fogvatartott szükséges mértékű közvetett irányítását, tevékenységének és magatartásának figyelemmel kísérését, illetve ellenőrzését” jelenti. Ha a két meghatározást összevetjük egymással, akkor rögtön megállapíthatjuk, hogy például külső munkáltatás nem valósítható meg másként, csak őrzéssel. A gyakorlatban, ellenőrzéseink során azonban azt tapasztaljuk, hogy a külső munkáltatás egy részénél nincs őrzés, sőt esetenként még felügyelet sincs.

Az állami egészségügyi szolgálat kórházaiban elhelyezett fekvőbeteg fogvatartottakkal kapcsolatban maga a jogszabály is ellentmondásos. Napi többszöri ellenőrzéssel megvalósítható felügyeletet ír elő abból a célból, hogy megakadályozza a beteg elítélt szökését. Ha pedig a szökés mégiscsak bekövetkezik, akkor rövid időn belül értesíteni kell az érdekelt bv. intézetet. Nos, az ellentmondás ott van, hogy a fogvatartott meghatározott helyen való tartásának a garantálása csak az őrzés fogalmába tartozik bele, míg a felügyelet fogalma eleve feltételez egy olyan helyzetet, ahol az intézmény mint egész őrizve van, és ezen belül csupán az egyes részek (körletek, munkahelyek, közösségi helyiségek) állnak, vagy állhatnak felügyelet alatt.

A külkórházba helyezéssel csakúgy, mint az előzőekben említett külső munkáltatásnál a testület elsődleges kötelessége megakadályozni, hogy a fogvatartott kivonja magát a szabadságvesztés-büntetéssel járó hátrányok érvényesítése alól. Így mindkét esetben meg kellene szerveznünk az őrzést. Az eddigi gyakorlat az ellentmondások ellenére bebizonyította, hogy nem a túlbiztosítás ismételt előterbe állítását, hanem a jogszabályi korrekció végrehajtását kell megcéloznunk.

Zárójelben megjegyezném, a jogszabály-módosítást követően az illetékes szervekkel közreműködve egyértelművé kellene tenni, hogy ha az intézeten kívüli felügyelet alól a fogvatartott kivonja magát, az szökésnek vagy önkényes eltávozásnak minősüljön-e. A cselekmény jogi megítélése sem a testületnek, sem a fogvatartottnak nem mindegy.

A biztonsági tevékenység őrzésre és felügyeletre bontásának — a kényszerűség elemén túl — sok olyan pozitív vonása van, mely hozzájárul a büntetésvégrehajtási feladatok színvonalas és maradéktalan végrehajtásához. A korábbi merev kötöttségeket jelentősen oldva kiszélesíti a csoportképzés lehetőségét. Noha a biztonsággal összefüggő kérdésekben kötöttségek mindig lesznek, ezek alól teljes felmentés sosem adható, a fogvatartottak egyes csoportjait illetően azonban még vannak lehetőségek az őrzés felügyelettel való helyettesítésére, felügyeletre való mérséklésére.

A kötöttségek oldása az őrzés differenciálása szempontjából azt jelenti, hogy a feladatok megszervezésénél az őrzés módját a fogvatartott csoportok biztonságra való veszélyessége dönti el. Azt hiszem, nem túlzás annak leszögezése, hogy a fogvatartott közösségek összetétele, szervezeti felépítése jelentősen befolyásolja a körletek életét, a nevelőmunkát csakúgy, mint az őrzés differenciálását.

Nagy szerepe van az egyéniesítés élvének is, hiszen ennek alkalmazásával lehet és kell az intézeteken és a fozokatokon belül a fogvatartottakat — mind nevelési, mint biztonsági szempontból — a legmegfelelőbb csoportba sorolni, elhelyezési körletüket, lakóhelyiségüket, munkahelyüket kijelölni, őrzésüket és felügyeletüket megszervezni. Biztonsági és nevelési oldalról vizsgálva is fontos az olyan információk megszerzése, hogy az egyes közösségeken belül vannak-e hangadók, s ha igen, akkor milyen irányba befolyásolják a csoportok hangulatát, magatartását, fegyelmét. Röviden úgy lehetne az elmondottakat összegezni, hogy az arra érdemes fogvatartott a büntetésvégrehajtás viszonyai között is

kapja meg a megengedhető mértékű bizalmat, az arra érdemtelen pedig kerüljön szigorúbb körülmények közé.

A differenciálás ma már az őrszolgálati munka valamennyi területén szükségszerűség. Hol több, hol kevesebb elemével, de jelen van a külső munkáltatás és előállítás alatti őrzésben, valamint a fogvatartottak belső, munkáltatás alatti és egyéb mozgás közbeni őrzésében és felügyeletében.

A differenciált őrzés elvének térnyerésével lehetővé vált az erők intézeten belüli újraelosztása, a többletfeladatok megoldása. Ennek alapján lehetett az őrtoronyba vezénylendő őrök számát csökkenteni, sőt helyenként szinte teljesen megszüntetni, a körleteken a felügyelők számát megváltoztatni, a főfelügyelői és — újabban, a négyváltásos szolgálati rendszer alkalmazásával — az őrparancsnoki státusokat kigazdálkodni, az elítélteket pedig segédfelügyelőként az őrzésbe vonni. Mindezzel párhuzamosan módosult az egyes rendkívüli eseményekért felelőssé tehető testületi tagok tevékenységének megítélése. Így például ma már előfordul olyan szökés, amelyért nem tesszük felelőssé az állomány tagját, míg korábban szinte fejvesztés járt érte.

Nagy, ma még nem teljesen kiaknázott lehetőségeket rejt magában az öntevékeny szervezet működtetése. Ezek a korábban kialakított és már kipróbált szervezeti keretek az önnevelés és nevelés mellett elősegítik a differenciált őrzés megvalósítását is. Igen eredményesen lehet ezeket a szervezeteket az intézet belső életének irányításában felhasználni, s az ezáltal megtakarított erőket más területre átirányítani. Az öntevékeny szervezetek részt vesznek saját életrendjük kialakításában, a rend, a fegyelem fenntartásában, az anyagi ellátás biztosításában, de elérhető az is, hogy támogassák a személyi állományt a rendkívüli események megelőzésében és a megszüntetésére hozott intézkedésekben.

Az öntevékeny szervezetek sok szempontból megváltoztatják a felügyelet szerepét. A külső őrség szűkíthető az őrhelyek számának csökkentésével, vagy azzal, hogy csak a nap meghatározott szakaszában — általában éjjel — kell őrizni a fogvatartottakat. A belső őrség pedig szinte teljesen megszüntethető, bár néhány sajátos feladatot (pl. a magánelzárás végrehajtását, a kényszerítő eszköz alkalmazását stb.) nem lehet az öntevékeny szervezetekre bízni.

Ennyit kívántam elmondani az őrszolgálati munka differenciálása témaköréből. Talán sikerült néhány valós gondra felhívni a figyelmet, és megjelölni az őrzési és a nevelési tevékenység találkozási pontjait.

Differenciálás a munkáltatásfejlesztési koncepcióban

Palotás Miklós hozzászólása

A 19. században kezdték úgy vélni, hogy a munkáltatás a büntettek megjavítására vezet. A szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézetekben egymás után jöttek létre az elítéltek foglalkoztatását biztosító ún. munkaüzemek.

A magyar büntetésvégrehajtásban — eltekintve bizonyos mértékű differenciálástól — alapvetően a munkakényszer elve érvényesült. A fegyházakban munkájuk nemét a fegyencek nem választhatták meg. A börtönökben és a fogházakban létesített munkanemek közül a rabok és a foglyok szabadon választhattak. A betegség, aggkor vagy egyéb okok miatt munkaképtelenek felmentést kaptak a munkavégzés alól.

Szélesebb körű differenciálás alapját vetette meg, amikor elhatárolták egymástól a belső és a külső munkát. Az előbbit az intézet falai közt, az utóbbit pedig az intézet falain kívül végezte az elítélt. Mindkettő lehetett zárt helyen, illetve szabadban végzett munka.

Belső rabmunkának számított a házi és az ipari munka. A házi munka — akárcsak ma — az intézet állandó, napi szükségleteinek ellátására szolgáló munka volt. Ezeket elsősorban a rendelkezésre álló megbízható rabmunkaerővel kellett elvégeztetni. Meglehető viszont, hogy hosszabb időre elítélteket ilyen munkára csak ideiglenesen lehetett beállítani.

Az ipari munkák közül főleg a kézművesiparok rendszeresítésére törekedtek, mert ezeket a munkához szoktatás alkalmasabb eszközeinek tartották, mint a gyáripari munkát. Ezen belül azonban egészségre ártalmas, valamint veszélyes üzemeket nem volt szabad létesíteni. A külső rabmunka lehetett házi munka (például: bírósági takarítás), ipari munka (például: építkezés), valamint mezőgazdasági termelés, útépités, csatornázás, folyamszabályozás. A hatóságok és közintézmények részére teljesített közérdekű munka is úgymond külső munka volt. Fegyencek csak akkor végezhettek közmunkát, ha el lehetett őket különíteni a szabad munkásoktól, rabokat és foglyokat ilyen feltételek mellett is csak belegezésükkel lehetett közmunkára beosztani.

Bizonyos fokú differenciálást jelentett az is, hogy szabadban végzendő külső munkára csak olyan elítéltet lehetett beosztani, aki:

- letartóztatása előtt ilyen munkával foglalkozott vagy alkalmas volt ilyen munkára,
- letöltötte a magánelzárást, és szorgalmával meg jó viselkedésével alapos reményt nyújtott a javulásra,
- tekintettel bűncselekményére, illetve kiszabott büntetésére, szökés szempontjából nem volt veszélyes.

Ha valaki súlyos fegyelmi vétséget követett el, annak külső munkáltatását azonnal meg kellett szüntetni.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának gyakorlatában ezek az — elítéltek csoportosításával összefüggő, a munkáltatás bizonyos mértékű differenciálását eredményező — előírások még a századfordulót követő évtizedekben is érvényesültek.

*

Az 1979. évi 11. sz. tvr. szerint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának feladata annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulás után beilleszkedjék a társadalomba és tartózkodjon újabb bűncselekmény elkövetésétől.

Hogy a differenciálás mit jelent, azt Nagy Tibor vezérőrnagy elvtárs a plenáris ülésen már kifejtette. Ami engem illet, csak azt kívánom ehhez hozzátenni, hogy a differenciálásnak a fogvatartottak munkáltatásában is érvényesülnie kell. Természetesen a munkáltatásnak a büntetésvégrehajtási rendszer részeként szorosan kell kapcsolódnia a többi büntetésvégrehajtási funkcióhoz. Hisz azokra épülve sajátos, kettős szerepet tölt be. Egyfelől a szakmai gyakorlottság megszerzésével meg tudja könnyíteni az elítélt visszailleszkedését a társadalomba, másfelől használati érték létrehozásával gazdasági eredményeket lehet általa felmutatni.

Ez a többoldalú, rendkívül összetett feladat számtalan ellentmondással terhelt. Érzekünk kell, hogy úgy a jogrendszerben, mint a társadalmi újratermelési folyamatban olyan változások következtek be, amelyek felerősítik a büntetésvégrehajtási munkáltatásban az ellentmondások egy részét. Erről részletesebben nem szólnék, gondolom, a további előadások némelyike majd taglalja. Utalnék azonban dr. Kozma Pál ezredes elvtársnak a Jogpolitika 1985/4-es számában megjelent — a bv. vállalatok gazdasági helyzetéről szóló — cikkére, melyben a munkáltatás differenciálását is érintő gondolatokat vetett fel.

A bv. munkáltatás fejlesztési koncepciója a differenciálásnál abból indult ki, hogy a büntetésvégrehajtásnak olyan emberek foglalkoztatását kell megoldania, akiknek döntő többsége szakképzetlen és a szabadságvesztés-büntetés kiszabása előtt nem végzett rendszeres munkát. Vannak olyanok is, természetesen kisebb számban, akik korábban fegyelmezetten dolgoztak és munkájukat a büntetésvégrehajtás körülményei között is megfelelően végzik.

A fogvatartottak egyes csoportjainak — eltérő jogi megítélésükből adódóan — különbözik a munkáltatási rendje is. Míg a nagy többség köteles dolgozni, addig az előzetesen letartóztatottak és az elzárást töltők csak saját kérésükre kapcsolhatók be a termelőmunkába. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy a munkáltatás heterogén, fluktuáló munkaerőbázisra támaszkodva folyik. Ezért el kell érni, hogy a nevelési és őrzési feladatokkal összhangban megfelelő szintű differenciálás érvényesüljön a munkáltatás területén is.

A koncepció a fejlesztés általános célkitűzései mellett a munkáltatás előélet és büntetési idő szerinti differenciálását hangsúlyozza. Ami az előélet szerinti megkülönböztetést illeti, azoknál, akik a szabad életben nem dolgoztak rendszeresen, a munkavégzésre szoktatás a fő feladat. Akik a szabad életben folyamatosan dolgoztak, azoknál csupán a munkavégző képesség fenntartását kell elősegíteni, ezen belül jelent külön feladatot a foglalkozástól eltöltött átképzése.

Ami pedig a büntetési idő szerinti differenciálást illeti, a három év alatti szabadságvesztés esetén csupán egyszerű munkákon történő foglalkoztatást tűzhetjük ki célul. Három és öt év közötti büntetési idő esetén már bonyolultabb betanított munka elsajátításáról kell gondoskodnunk. A hosszabb tartamú, öt évet meghaladó — büntetési idő esetén pedig a szakképzést, a bonyolultabb, magasabb színvonalú munkavégzést kell lehetővé tenni.

De differenciálnunk kell a fogvatartottak egyes csoportjait eltérő jogi megítélésük és egyéb ismérvek alapján is. Más megfogalmazásban: az elítéltek az általános munkakötelezettség ellenére se képeznek egységes csoportot, elhelyezésük az intézetekben a fokozatok és egyéb jellemzők alapján történik. A munkáltatási szervezeteknek ezekhez kell alkalmazkodniuk.

Az átmeneti csoportba helyezettnek előzetesen, a hosszabb tartalmú szabadságvesztés miatt általában nagyfokú begyakorlottságot szereztek egy-egy munkaterületen. Az átmeneti csoportba sorolás rendszerint intézet-, illetve munkahely-változtatást tesz szükségessé. Az adaptáció elősegítése érdekében ezeknél az elítélteknél az a cél, hogy minél közelebb kerüljön a fogvatartott a polgári élet körülményeihez, és lehetőleg külső vállalatnál, intézeten kívüli munkán dolgozzon. Oda kell figyelni az intézet-, illetve munkahely-változtatással járó konfliktusok csökkentésére is.

A gyógyító-nevelő csoportba soroltak se tekinthetők egységes elítéltek kategóriának a munkáltatás szempontjából. Hosszú távon létszámunk növekedésével is számolni kell. Nagyobb részük szabadságvesztésre ítélt, kényszergyógyításra kötelezett alkoholisták. Ezek munkáltatása a többi elítélttel együtt távlatilag is megoldott. A kisebb rész (gyengeelméjűek, szellemileg visszamaradtak, személyiségzavarban szenvedők) sajátos foglalkoztatásának feltételeit jelenleg sehol nem tudják garantálni. A sokirányú differenciálás problémája legszembetűnőbben itt jelentkezik. Zavarlatlan foglalkoztatásukhoz sajátos gazdasági feltételek, speciális munkahelyek, termelési profilok, megfelelő képzettségű munkairányítók szükségesek. Csoportosításuknál, intézeti elhelyezésüknél elsősorban az egészségügyi szempontokat kell érvényesíteni.

Az elítéltek kisebb hányada megváltozott munkaképességű testi fogyatékos. Nagyüzemi munkáltatásban ők csak igen korlátozott számban foglalkoztathatók. Számukra — a polgári élet gyakorlatához hasonlóan — sajátos foglalkoztató üzemeket kell létesíteni, munkáltatásukat a jelenleginél koncentráltabban kell végezni. Úgy a gyógyító-nevelő csoportba soroltak, mint a megváltozott munkaképességű elítéltek munkáltatásánál a teljes körű foglalkoztatás érdekében célszerűnek látszik a munkáltató szervezetek érdekeltiségét növelni.

Az életkori sajátosságokat is figyelembe kell venni a differenciálásnál. Hisz várhatóan tovább növekszik a fiatalok, valamint a fiatal felnőtt elítéltek száma. Heterogén fizikai-szellemi felkészültség, alacsony intelligenciaszint, robbanékony, nehezen alkalmazkodó természet, szakképzetlenség, káros befolyásoltság a környezet által stb. jellemzi őket. Ezért arra kell törekedni foglalkoztatásuknál, hogy az általuk végzett munka:

- alkalmas legyen a pályaválasztás pozitív befolyásolására,
- lehetővé tegye a népgazdasági igényekhez igazodó szakképzést,
- segítse elő a szabadulás utáni elhelyezkedést,
- igazodjon fizikai és szellemi képességeikhez, lekösse őket fizikailag és szellemileg, ugyanakkor kellőképpen változatos tevékenységet tegyen lehetővé,
- párosuljon sikerélménnyel, s ezáltal segítse elő a munkához való helyes viszony kialakítását.

A fiatalok elítéltek részére többféle munkáltatási lehetőséget kell biztosítani. A fiatal felnőttek differenciált munkáltatását hosszabb távon és a felnőttkorúak irányítása mellett kell megvalósítani. A felnőttek életkori sajátosságai alapján már nem igényelnek az átlagostól eltérő munkáltatást. Az időskorúak összlétszámán belüli aránya nem számottevő. E csoportnál testi és szellemi fáradtság, érzelmi fásultság jelei észlelhetők. Ezért munkáltatásuknál előnyben kell részesíteni a könnyebb fizikai munkákat.

A szigorított őrizetesk munkáltatása az elítéltekével azonos módon történik. A differenciálás is hasonló keretek között zajlik. Az előzetesen letartóztatottak az első fokú ítéletig csupán saját kérésükre dolgozhatnak. A néhány éve kialakított munkáltatásuk szervezeti kereteit tovább kell fejleszteni, figyelembe véve azt a tényt, hogy csak intézeten belül dolgozhatnak. Foglalkoztatásukra egyszerű, gyorsan betanulható munkák alkalmasak. Elkülönítésük a törvényi előírásokból fakadóan különös gondosságot követel.

A szigorított javító-nevelő munka végrehajtása csak részben a büntetésvégrehajtás feladata. A munkáltatás leginkább a büntetésvégrehajtással szerződésben álló vállalatok külső munkahelyein folyik. Az intézetben belül végzett fenntartási jellegű munka kevésbé jelentős. Az elítéltek rendszeres, hasznos munkavégzésre szorítása érdekében kizárólag fizikai munkát szervezünk számukra. Az elzárásra beutaltak nem kötelezhetők munkavégzésre. Többségük mégis részt kíván venni a termelőmunkában. Rövid elzárási idejük miatt döntően csak kisegítő, anyagmozgató stb. munkában foglalkoztathatók.

A munkaterápiás alkoholelvonásra beutaltak munkáltatásánál a gyógyító, terápiás célkitűzések a meghatározók. Az adaptáció sikere, a pozitív hatások erősítése érdekében törekedni kell az intézetben kívüli többirányú foglalkoztatás biztosítására. A kényszerorvoskezelésre beutaltak termelőmunkával való foglalkoztatását elvileg is el kell utasítani. Munkáltatásuk kizárólag egészségügyi, munkaterápiás jellegű lehet. Ez a tárgyi feltételek bővítését és többféle foglalkoztatási lehetőség biztosítását igényli.

*

A munkáltatás differenciálása csak abban az esetben segíti elő az elítéltek reszocializációját, ha a foglalkoztatási rendszer a társadalomban általában szokásos körülményekhez egyre jobban közelít. A büntetésvégrehajtási munkáltatás céljainak leginkább a vállalati keretek között zajló foglalkoztatás felel meg. Ez biztosítja a nagyüzemi munkáltatás feltételeit és tesz lehetővé megfelelő differenciálást is. Ez utóbbi szempontjából a vállalati keretek között folyó termelő tevékenységet a jövőben is előnyben kell részesíteni. Ugyanakkor törekedni kell a vállalatirányítási rendszer, a gazdálkodási szabályozók folyamatos átalakítására a büntetésvégrehajtási célkitűzések teljesítése érdekében.

A bv. vállalatok speciális helyzetük, sajátos környezetük miatt nem tipikus népgazdasági vállalatok. Elsődleges feladatuk a büntetésvégrehajtási célok szolgálata, ezek teljesítésével törekedhetnek csupán nyereségérdekeltségre. A bv. vállalatok ezeknek a feladatoknak csak abban az esetben tudnak eleget tenni, ha a népgazdaság általános szabályozórendszerét náluk módosított formában alkalmazzák. Ami pedig a jövőt illeti, hosszú távon magának a szabályozórendszernek kell elősegítenie a bv. vállalatok alapvető céljainak megvalósulását.

A differenciálás szempontjából fontos tényező, hogy a szabadságvesztés-büntetés hatásmechanizmusa elsősorban az intézetben belüli — saját telepeinken végzett — munkáltatáson keresztül érvényesül. Ezért a munkáltatás fejlesztésénél az intézetben belüli megoldások a fontosabbak. Természetesen több körülmény a jövőben is szükségessé teszi — a különböző sajátos elbírálás alá eső fogvatartottcsoportok miatt — az elítéltek intézetben kívüli külső munkáltatásának fenntartását is.

A munkáltatásfejlesztési koncepció a jelenlegi helyzetből indult ki. Az érvényben lévő jogszabályok rendelkezései, valamint a meglévő adottságok alapján határozta meg a differenciálás irányát. Összetett, bonyolult feladatról van szó, ezért a célkitűzések időbeli elhatárolásának, a megvalósítási program pontos elkészítésének nagy jelentősége van. Meggyőződésem, hogy a munkáltatás differenciálásának fejlesztése alapvetően a bv. szervezetének, intézményrendszerének korszerűsítésétől függ, meg attól, hogy a gazdasági szabályozókat milyen mértékben lehet majd a büntetésvégrehajtás körülményeihez igazítani.

A munkáltatás differenciálásának néhány kérdése

Dr. Sunyál Ottó hozzászólása

A bevezető előadás valamennyiünket meggyőzött arról, hogy a büntetésvégrehajtás gyakorlatában a differenciálás továbbfejlesztésére, a jelen lehetőségeit és a jövő perspektíváját egyaránt figyelembe vevő szempontrendszer kimunkálására van szükség. A vitanyagban közölt történeti áttekintés, valamint a jelen és a közelmúlt kísérleteinek elemzése arra figyelmeztet, hogy az elméleti kutatás mindaddig még nem adott olyan programot, melyet fenntartások nélkül a gyakorlati tevékenység alapjává lehetne tenni.

A pedagógiai szempontok szerinti differenciálást, mely alapja a munkáltatás differenciált megszervezésének is, több tényező zavarja.

— Magas azoknak az az elítélteknek a száma, akik néhány hetet, egy-három hónapot töltenek az intézetben. Bonyolultabb munkára nem taníthatók be, férőhelyet, nevelői munkaidőt vonnak el.

— Ugyancsak magas azoknak az elítélteknek a száma is, akik egészségi állapotuk, idős koruk miatt munkaképtelenek vagy csökkent munkaképességűek. Foglalkoztatásuk nehezen vagy egyáltalán nem valósítható meg. Létszámunkhoz képest aránytalanul sok problémát okoznak, komoly erőket vonnak el más, jelentős alapeladatoktól.

A pálhalmi intézetben például a női körleten lévő nyolc óriás zárkában állandóan zsúfoltság van. A börtön fokozatú elítélt nők között differenciálni gyakorlatilag lehetetlen, még a munkahely szerinti elhelyezésük sem biztosítható. Jó lenne, ha a fogház fokozatú nőket másutt helyeznék el, helyettük inkább börtön fokozatúakat szállítanának hozzánk. Így lehetőség nyílna kriminológiai, pedagógiai szempontú belső differenciálásra.

Figyelemmel a biztonsági szempontokra, szükség van a veszélyesség szerinti kategorizálásra. Ez a Munkába Állítási Bizottság feladata. Noha e tevékenység nem felel meg a differenciálás kritériumainak, hiba lenne jelentőségét lebecsülni. A MÁB-osztályozás által kiválogatott csoportok már bizonyos mértékben homogének, hisz más csoportba sorolják a kevésbé veszélyes elítélteket, mint a veszélyeseket.

A kevésbé veszélyes elítéltek nagyjából életkor szerint is egységes csoportot alkotnak. Családi körülményeik rendezettebbek, letartóztatásuk előtt munkaviszonyban álltak és jártassággal rendelkeznek a számukra kijelölt munkában. A mezőgazdasági tevékenységhez szükséges munkaerő döntő többségét ők adják. A veszélyes elítéltek ipari — azaz zártabb jellegű — munkahelyre kerülnek. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kevesen végeznek mezőgazdasági munkát, mert őket olyan munkahelyre célszerű irányítani, ahol iskolába járásuk kevesebb akadályba ütközik.

Kedvező egybeesés a nevelés szempontjából, hogy többnyire az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kerülnek ki az erőszakos bűncselekményt elkövetők. Így a differenciálás során olyan elítéltecsoporthoz sorolják őket, ahol az átlagosnál intenzívebb oktató-nevelő munka folyik. Egyébként a nevelési szempontból való differenciálás javítása érdekében létrehozunk egy befogadó csoportot, ahol az elítéltek egy hónapon át megfigyelés alatt állnak.

A pálhalmi intézet munkáltatási lehetőségei három fő csoportba sorolhatók:

— a mezőgazdasági alaptevékenység munkahelyeire, ezen belül az állandó (állattenyésztés, gépműhely, építési ágazat stb.), a kampánymunkákra kialakított (pl. betakarítás), végül a kiegészítő ágazatok munkahelyeire,

— az ipari kooperációs tevékenység munkahelyeire, ezen belül a nagyüzemi és egyéb kisüzemi ún. manifakturális munkahelyekre,

— az intézetfenntartás munkahelyeire, ezen belül a karbantartás, fenntartás, valamint a nem anyagi jellegű munkahelyekre (pl. börtönszolgálat).

Őrzési rendszerünk is ezekhez a munkahelyekhez, illetve ezek őrzési szükségleteihez alkalmazkodik, következésképpen a biztonsági szempontok szerinti differenciálás érvényesül elsődlegesen.

Az állandó munkahelyekre kerülnek a biztonságra kevésbé veszélyes elítéltek, de az állandó munkahelyek is különböznek egymástól a munkaerő létszáma és minősége szempontjából. Így például a hosszabb betanulást, magasabb szakértelmet igénylő tehenészetben a hosszabb ítéleti idejű elítélteket kell aránylag magasabb létszámban foglalkoztatni, ez őrzési fokozatukat is szigorúbbá teszi. Az állattenyésztésben a munkaidő szét húzódik, az elítéltek szabad idejük egy részét is a munkahelyükön töltik, ezért ide nem lehet se iskolaköteles fiatal felnőttest beosztani, se olyanokat, akiknek gyakrabban kell egyéni vagy csoportos foglalkozásokat tartani. Az állandó munkahelyek magas száma és a munkahelyenkénti alacsony létszám már a pedagógiai szempontok szerinti differenciálásra is lehetőséget biztosít.

A kampánymunkák elvégzésére egyértelműen csak kevésbé veszélyes (rövid ítéleti idejű, rendezett szociális hátterű stb.) elítélteket oszthatunk be. A kampánymunka jó fizikai állapotot igényel, a biztonság szempontja viszontja viszont olyan életkorú elítélteket, ahol a jó fizikai állapot már nem tipikus. A differenciálás lehetőségeit számos ehhez hasonló ellentmondás csökkenti.

Ipari munkáltatásunk úgy alakult, hogy a legnagyobb ipari munkahelyünk egyben a

legszigorúbban őrzött terület is. Az elítéltek idehelyezésének ezért ez a körülmény az egyik fő szempontja. Előnye: a többi munkahely őrzési feltételeinek biztosítása. Hátránya: a renitens elítéltek koncentrált elhelyezése. Az acélszerkezeti üzemben dolgozik lényegében a fiatal felnőtt korosztály. Itt található az iskolaköteles állomány kétharmada, a kényszergyógyításra kötelezettek egyharmada. A különösen veszélyes elítéltek, a külföldi állampolgárságú fogvatartottak, valamint a nem jogerős ítéletűek ugyancsak itt kapnak munkát.

Az üzem két műszakra, a műszak négy-öt brigádra, a brigád két-hat kisebb csoportra tagolódik. Ezek kialakításánál tekintettel kell lenni a különféle szakképzettségekre, s így nyilvánvalóvá válik, hogy más szempontú csoportosítást csak komoly kompromisszum tesz lehetővé.

Az ellentmondások a gyakorlatban sokszor olyan szerencsétlenül összegeződnek, hogy szinte megoldhatatlan helyzetekhez vezetnek. A nagyüzemi munkahelyeken például betanított munkás szintű képzettségre volna szükség, de az itt dolgozó elítéltek 50%-a nem végezte el az általános iskolát, tehát nem küldhető tanfolyamra. Az erőszakos elítéltek magas aránya miatt is állandóan fennáll a gyengébb elítéltek elnyomásának, kihasználásának veszélye. Ugyanakkor a csekély létszámú munkáltatási állományra aránytalanul nagy terheket ró ez a nehezen kezelhető fogvatartottgárda. Gyakran kényszerülünk tehát a szempontok egyeztetésére, rangsorolására, s esetenként figyelmen kívül hagyására is.

Az egyéb kooperációs ipari tevékenység több, kisebb-nagyobb munkahelyen folyik. Ez is szükségessé tesz bizonyos differenciálást, de a munkaerő összetétele is kényszerítően hat. Nehéz feladat a csak könnyű fizikai munkára alkalmas elítéltek foglalkoztatása. A könnyű fizikai munkára való alkalmasság ugyanis mindig valamilyen egészségkárosodás következménye, mely szédüléssel, egyensúlyzavarral jár együtt. Ilyen elítéltek gépek, állatok, járművek között nem munkáltathatók, mezőgazdasági munkahelyekre pedig az időjárás hatásai miatt nem helyezhetők. Foglalkoztatásukra tehát speciális, munka- és balesetvédelmi szempontból teljesen biztonságos munkahelyekre van szükség.

A célgazdaság kisegítő ágazatainak és az intézetfenntartás munkaerő-szükségletének biztosítása jelentős mértékben szakképzettséghez kötött. A sok kislétszámú munkahely különböző őrzési kategóriába tartozó elítéltek munkáltatását teszi lehetővé.

Véleményem szerint a termelés jelenlegi munkahelyi struktúráján belül, a vázolt nehézségek ellenére is van lehetőség további differenciálásra. Ha csak egy-két új szempontot tudunk figyelembe venni, ha ezek az új szempontok csak bizonyos elítéltcsoportokat érintenek, akkor is javítják a nevelési feltételeit, közvetve a termelési eredményeket is. További kedvező változásokat lehetne elérni a központi elosztási rendszer javításával, az intézetek további átgondolt, tudatos specializálásával.

Bár az intézetben belüli osztályozás a mindennapi gyakorlat által megkívánt, sokszor egymásnak ellentmondó szempontokat követ, mégis alkalmas néhány tapasztalat megfogalmazására.

— Az alkoholista elítéltek kényszergyógyítására létrehozott gyógyító-nevelő csoportokban jobbak a nevelőmunka látható eredményei. Nagyobb a rend, a tisztaság, jobb a fegyelem, a hangulat.

— A kisebb létszámú mezőgazdasági és ipari munkahelyeken nagyobb a csoportkohézió, kevesebb a fegyelmi vétség, jobb a légkör. A kiscsoportok, így az iskolai oktatásra, tanfolyamok végzésére alakultak is, könnyebben kezelhetők.

— A munkáltatáshoz kapcsolódó differenciálás elsődlegesen a meglévő munkahelyekhez igazodik. A fejlesztéshez az kellene, hogy az elítéltek összetétele alapján differenciáljunk és a munkalehetőségek egy részét ehhez igazítsuk.

— Az őrzésbiztonsági szempontból való differenciálás jól alkalmazható a gyakorlatban, de hibái csak további pedagógiai csoportosítás alkalmazásával küszöbölhetők ki.

— Hasznosnak bizonyult a munkavezetők és a munkáltató örök stabilizálása. Kiderült, hogy a speciális szempontok szerint létrehozott csoportokkal való foglalkozást, illetőleg bánásmódot is szívesen elsajátítják.

A differenciálás áthatja a büntetésvégrehajtás egész rendszerét. További fejlesztése a rendszer módosítását is megköveteli. Ezzel összefüggésben is felvetnék néhány gondolatot. Az ítélelhozatal során bátrabban és gyakrabban kellene alkalmazni a szabadságvesztésen kívüli főbüntetéseket. Kerülni kellene a rövid idejű szabadságvesztés kiszabását, illetőleg törekedni kellene számuk csökkentésére. Hisz a szabadságvesztés-büntetés családi, munkahelyi hátrányokkal jár, károsítja a családtagokat is, bűnöző karrieret, bűnöző családfák kialakulásához vezet.

A befogadáskor el kellene végezni azokat a különösebb szakképzettséget nem igénylő adatfelméréseket, amelyek a büntetésvégrehajtáson belüli osztályozáshoz szükségesek. Ezeket számítógép alkalmazásával fel kellene dolgozni, és az intézetekbe való kihelyezés-kor figyelembe kellene venni. Be kellene szerezni az egészségi állapotot, a szakképzettséget igazoló iratokat, a munkahelyi véleményeket, jogosítványokat stb. A befogadó intézetek kontraszelekcióját pedig minél előbb meg kellene szüntetni.

Meg kellene vizsgálni a feltételes szabadságra bocsátás kiterjesztésének lehetőségeit. Ugyanakkor a feltételes szabadulás esedékessége előtt néhány hónappal a hosszabb ítéleti idejű elítélteket már nem kellene átszállítani más intézetbe, mert akkor akadályozói lesznek a belső differenciálásnak.

A megváltozott munkaképességű elítéltállomány számára speciális intézetet kellene létrehozni, és munkáltatásukat a szociális foglalkoztatók mintájára kellene megszervezni. A leromlott egészségi állapotú elítélteket ugyancsak el kellene különíteni, azaz megfelelő egészségügyi háttérrel rendelkező intézetben kellene őket elhelyezni.

A szabálysértők elhelyezését nem a szabadságvesztést végrehajtó intézetekben, hanem másutt kellene megoldani.

A pedagógiai szakismeretek a büntetésvégrehajtási munka minden területén szükségesek, de legalábbis hasznosak. Ezek szélesebb körű terjesztése, tanítása nem kis feladat. Célszerű volna pedagógiai szakközépiskola létrehozását kezdeményezni, minden bizonynyal más szakminisztériumok érdekeivel is találkozna ez a javaslat. Járhatnának ide diákotthoni gyermekfelügyelők, középfokú népművelők, pedagóguspályára készülő fiatalok, végül, de nem utolsósorban a büntetésvégrehajtás leendő közép-káderei.

A büntetésvégrehajtás feltételrendszerének számottevő javulásáig elsősorban kisebb fejlesztésekkel, átgondoltabb szervezési eljárásokkal lehetne a differenciálás ügyét szolgálni. Erre minden intézetnek magának kell megtalálnia a legjobb megoldásokat.

Differenciálás a személyiség alapján

Cserey Gábor hozzászólása

A büntetésvégrehajtáson belüli differenciálás azon fogalmak, kategóriák közé tartozik, amit nap mint nap használunk, de elveit, megvalósulási formáit, buktatóit ritkán gondoljuk át. Differenciálunk az őrzésben, a nevelés módszereiben a bv. intézetek profiljának kialakításában, az elítéltek elhelyezésében egyazon rezsimen belül. Ugyanakkor nem mindig vesszük észre, hogy a differenciálás jelenlegi rendszere esetenként nélkülözi a bv. deklarált céljainak való megfelelést.

Számunkra most az a megközelítés a legkézenfekvőbb, amely a jövőben elképzelt állapotot fogalmazza meg, kiindulva a büntetésvégrehajtás mai helyzetéből, figyelembe véve a differenciálás közeljövőben esetleg módosuló szempontjait. Ezt követően érdemes a tényleges helyzet alapján azokat az időben közeli lépéseket, eljárásokat meghatározni, amelyek a megfogalmazott jövőbeni állapot felé mutatnak. Persze a feltételek bizonyos konstellációjának megléte nélkül ezeket az elképzeléseket nehéz megvalósítani. A bűnözés belső struktúrája, a bűnelkövetők sajátos rétegződése csak valószínűsíthető, pontos prognózisra nem számíthatunk. A javasolt kezelési eljárások kiválasztásánál ezért az állandó és változó elemek megfelelő arányát és összhangját kell megtalálni. Természetesen a szervezetnek is igazodnia kell ehhez.

Ha teljeskörűen akarunk differenciálni, tervszerűen csoportosítani, márpedig ezt tartjuk helyesnek, akkor a jelenleg meglévő differenciálási elveinket ki kell egészíteni más tudományok ismeretanyagával. Segítve ezzel a személyiség jobb megismerését, a tett körülményeinek, az indító okoknak a föltérképezését, s a legjobb kezelési eljárások kiválasztását. Ez a jelenlegi szervezeti felállásban nem oldható meg, ezért ismételt felhívom a figyelmet egy Központi Megfigyelő és Elosztó Intézet létesítésének szükségességére. A környező országok gyakorlata is igazolja az ilyen jellegű intézmények működésének létjogosultságát.

Ami a differenciálást illeti, egyfelől szükséges, hogy ismerjem az elítéltet, ismerjem azt az állapotot, amelyből kiindulok, amelyhez kapcsolom a legmegfelelőbbnek tartott eljárásokat. Másfelől pedig szeretném, ha mérhető lenne az a hatásrendszer, amit alkalmazok. Ehhez az kell, hogy a tettes kerüljön vizsgálódásom középpontjába, hogy a bűncselekményt elkövető személyiséget egy pszichológusokból, pedagógusokból, szociológusokból álló szakintézmény mérje fel.

Márianosztra hivatalosan visszaeső, többszörösen visszaeső nem erőszakos bűncselekményért elítélt fiatal felnőtt férfiakat tart fogva. Nos, ha az előbb elmondott osztályozás, csoportosítás életbe lépne, akkor ez a profilmeghatározás már nem megfelelő.

Jelenleg döntően jogi kritériumok alapján differenciálunk. A tervezett befogadó intézetnek a jövőben olyan jogosítványt kell rendelkeznie, amely a megvizsgált, pszichológiai szempontból föltérképezett elítéltet — a letöltő bv. intézetek pedagógiai és gazdasági profiljának ismeretében — megfelelő korrekciós környezetbe tudja irányítani. Vagyis módjában áll a saját kategóriái alapján megalkotott szempontrendszer szerint a letöltés helyét meghatározni. Miután a bíróság meghozná az ítéletet arról, hogy XY-t szabadságvesztésre ítélte, a büntetésvégrehajtás saját szakértőire támaszkodva döntené el, hogy milyen korrekciós környezetbe helyezze az elítéltet.

Azt tartanám jó megoldásnak, ha a bíróság a szigorított őrizetbe hasonlóan, a szabadságvesztés-büntetés alsó és felső időhatárát alternatív módon szabná ki, rábízva a büntetésvégrehajtás szakembereire a korrekciós környezetben eltöltött időintervallum meghatározását. Úgy gondolom, hogy így meg lehetne felelni a törvényeknek és a társadalom büntetésvégrehajtással szembeni kívánalmainak egyaránt.

Vannak többszörösen visszaeső, súlyos bűncselekményt elkövető elítéltek, akik mind jogi, mind pszichológiai, pedagógiai értelemben bűnözők. De sajnos olyan emberek is vannak börtöneinkben, akiknek csak árt ez a fajta kezelés, ez a fajta korrekciós környezet. A büntetésvégrehajtás tevékenységén belül a nevelés módszereinek, az alkalmazott kezelési eljárásoknak — az elítéltállomány heterogén összetételének megfelelően — ezért kell differenciált módon érvényesülniük.

Egy építészvezetőnek, akit a területén történt baleset miatt ítélték el, vagy egy gondatlanul gázoló gépkocsivezőtőnek a büntetésvégrehajtás semmit nem tud adni. Ilyen embereknek személyiségváltoztatásra nincs szükségük, hisz pszichológiai, pedagógiai értelemben nem bűnözők, velük kapcsolatban csak az a feladatunk, hogy átsegítsük őket a börtön okozta nehézségeken. Halkan, laikusként mondom, hogy néha túl könnyen és fölöslegesen küldünk embereket börtönbe, néha pedig keveslem azt a húsz évet, amit egy ember a halálbüntetést megelőzően kaphat.

A differenciálási konferencia előkészítő anyaga részletesen foglalkozik a különféle tipológiai ismertetésével, azokkal a sajátos kezelési eljárásokkal, amelyek fellelhetők a szakfolyóiratokban vagy részben a gyakorlatban. Nekem a Warren-féle interperszonális érettségi szint szerinti csoportosítás tetszett a legjobban, meg az MMPI-teszt, amit a gyakorlatból ismerek. Fontosnak tartom a nevelési célok és módszerek differenciálásáról írottaknál az ítélet időtartama, a bűncselekmény száma, az idegrendszeri állapot, a bűncselekmények jellege stb. szerinti felosztások megfogalmazását.

Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása, feladatainknak a lehetőségekhez való igazítása a gyakorlatban tevékenykedők munkáját segíti. Szükség van erre, hisz a mindennapi munkatevékenység számos esetben produkál olyan helyzeteket, amelyek nincsenek szinkronban alapvető céljainkkal. Talán ezért tévedtem szándékosan olyan területre, amelyben nem vagyok egyértelműen kompetens. Ezért szeretném az elítéltek munkáltatásával kapcsolatosan elmondani a véleményemet.

Az elítéltek jelenlegi formában végzett munkáját egyszerre tartom nagyszerű dolognak és hiányosságokkal terhes, céljainknak nem megfelelő tevékenységnek. Hisz olyan emberekkel, akik szabad életükben sem dolgoztak sokat és jól, társadalmilag hasznos, nagyüzemi jellegű munkát végeztek. Nem lebecsülendő, hogy vállalataink — lényeges preferenciák nélkül — evvel az állandóan fluktuáló, sajátos összetételű munkaerő-állománnyal is nyereséget tudnak produkálni a jelenlegi piaci viszonyok között.

De felmerül a kérdés, mennyiben segíti a vállalati gazdálkodás profilja az elítéltek szabadulás utáni beilleszkedését? A végzett munka jellege mennyiben formálja a személyiséget? A vállalat és intézet szervezeti elkülönülése segíti-e a nevelési szándékok érvényre jutását? Miben érdekelt a vállalat igazgatója, az elítélt átnevelésében vagy a nyereség megtermelésében?

Engedjék meg, hogy az előbb megfogalmazott témák közül kiemeljem a nevelési határendszer — vállalati tevékenységen belüli érvényre jutásának lehetőségét illető — általam tapasztalt problémáit. Vizsgálódásom idején a vállalati művezetők és középvezetők többsége körében elfogadott nézet volt a „termeljünk vagy neveljünk? . . . dolgozunk, tehát nincs időnk nevelni . . .” — megfogalmazásokkal fémjelezhető álláspont. Ez a mesterkelt szembeállítás sokat árthat. De most nem elemzem a művezetők és középvezetők pedagógiával kapcsolatos irányultságait, inkább a nevelők tevékenységét nehezítő sajátos problémák érintőlegesen vizsgálatán keresztül venném szemügyre a termelési tevékenységben rejlő, ki nem aknázott pedagógiai lehetőségeket.

A nevelők munkáját leginkább a megismerési és értékelési területnél kell támogatni. Többségünknek pedagógiai főiskolai végzettsége van, ahol azon túl, hogy a pszichológia alapelveivel megismerkedtünk, határendszerünk méréséhez nem kaptunk elég útmutatást. Mindig kételkedtem abban — amikor egyéni beszélgetéseket és csoportos foglalkoztatásokat tartottam —, hogy jól ítélem-e meg a fogvatartott emberi tulajdonságait, akinek befolyásolni akarom az életét. Hisz ezekben a szituációkban igen könnyen félre tud vezetni. Képes várakozásomnak megfelelően viselkedni, a szebbik arcát mutatni. De vannak olyan helyzetek, tevékenységi formák, amelyeknél le kell hogy hulljon az álarc. Ilyen pl. a játék, a sport, a tánc, de ilyen a munkavégzés is. Egy-két napig bárki el tudja hitetni a környezetével, hogy jól dolgozik, de hosszú távon nem.

Én a munkafolyamathoz kapcsolódó tevékenységet a személyiség meghatározó megnyilvánulásának tartom. Ezért a munkatevékenység folyamatos megfigyelése révén olyan információkhoz juthatunk, amelyekhez más módon soha. Így a manapság használatos eljárásokkal, módszerekkel együtt minőségi javulást idézhetnénk elő a megismerési és mérési szférában. Ha a nevelés emberei többet tartózkodnának az üzemekben, ha jobban ismernék a termelés menetét, feltételeit, a munka elosztását, a munka jellegét stb., akkor az így szerzett információk, ismeretek kézzelfogható konkrét fogódzót adnának munkájukhoz. Később pedig érdekeltté is lehetne tenni a nevelőt a termelés hatékonysági mutatóinak javításában.

Miért mondom ezt? Mert meggyőződésem, hogy a jól és szervezeten folyó munka személyiségformáló, különösen, ha kedvvel, szívesen végezzük az adott munkát. Ezt úgy tűnik se gazdaságilag, se pedagógiailag nem aknázzuk ki eléggé. Miért vetem én ezt fel egy differenciálással foglalkozó szekcioulás előtt? Nos, mert elképzelésem szerint a Központi Diagnosztizáló- és Elosztó Intézet vagy Módszertani Központ majdani osztályozási tevékenységében fontos helyet kell hogy kapjon a munkával kapcsolatos beállítások, igények mérése, és az eredményeknek megfelelő korrekciós környezet kiválasztása. Ez egyrészt feltételezi az elítéltek személyiségének föltérképezését, másrészt a letöltött intézetek gazdasági, pedagógiai sajátosságainak ismeretét.

Megítélésem szerint a jelenlegi helyzet nem igényel az elítéltektől tényleges aktivitást. A fogvatartott bekerül egy szervezeti mechanizmusba és többé-kevésbé passzivitásra kárhoztatva fogadja el a szervezet által felismert, érdekeit képviselő megoldásokat. Azt tartanám helyesnek és hasznosnak, ha szempontjaink között az elítélt munkához kapcsolódó érzelmi, érdekviszonyai megfelelő helyet kapnának. Ha egyfajta választási lehetőséget adnánk a konkrét munkafajta, illetve munkahely kiválasztására, akkor olyan eszközökhöz jutnánk, amelyek gazdasági szempontból a legolcsóbb befektetéses lenne, ugyanakkor jelentős pedagógiai lehetőségeket rejtene magában. Különösen, ha figyelembe vennénk a fogvatartottak munkafolyamathoz kapcsolódó ötleteit, elgondolásait.

Az elítéltállomány teljes köre természetesen érdekein keresztül sem vonható be vállalkozás jelleggel a vállalati termelési tevékenységbe. Ki kell mondani: ha a munkához való viszonyt mint differenciál elvet a fogvatartottak osztályozásánál figyelembe vennénk, akkor a büntetésvégrehajtás a piaci szabályozás versenyszituációjában nem lenne képes az elítéltek teljes körű foglalkoztatására. Mindezek ellenére növelni kellene a pszichoszomatikusan károsodottak terápiás jellegű munkalehetőségeinek számát, központi támogatással, nyereségigény nélkül, megfelelő szakemberek vezetésével.

Hozzájárulásomban a munkához fűződő érzelmek, attitűdök, tennivalók jelentőségére, illetve az ezekben rejlő gazdasági és pedagógiai lehetőségek kiaknázásának szükségességére igyekeztem felhívni a figyelmet. Elsősorban avval a céllal, hogy az elítéltek viszonyulását a munkához kedvező módon tudjuk befolyásolni. Természetesen nem akartam önálló elvet konstruálni, elsőbbséget hirdetni a többi helyes módszerrel szemben, csupán a meglévő, lehetőségeinkhez igazodó feladatok tablóját akartam színesíteni.

A megyei bv. intézetek differenciálási problémái

Maday Ferenc hozzászólása

A differenciálás elvi kérdéseinek tisztázása lehetővé teszi a gyakorlati végrehajtás tapasztalatainak vizsgálatát. A megyei intézetek ilyen irányú tevékenységét ugyanúgy elemezni kell, mint az országos jellegű intézetekét. Hisz a fogvatartottak megkülönböztetett őrzése, felügyelete, nevelése itt sem kisebb feladat.

A megyei bv. intézetekben folyó tevékenység három fontos részterületre osztható:

— a jogerős ítélet meghozataláig elrendelt, illetve fenntartott előzetes letartóztatás foganatosítására,

— a szabálysértési eljárásban kiszabott elzárásbüntetés keresztülvitelére,

— végül a megyei intézetekben elhelyezett jogerősen elítéltek szabadságvesztés-büntetésének végrehajtására.

Tevékenységünk mindhárom kategóriában más és más. Míg az elzárásbüntetést töltő elkövetők esetében a fogvatartottak társadalmilag hasznos munkáltatása az alapvető cél, addig az előzetesen letartóztatottaknál az elkülönítésen és a vaglyagos munkáltatáson túl már a büntetésvégrehajtási tevékenység, vagyis a nevelés a legfőbb feladat.

Teendőinket néhány számadattal érzékeltetném. Ha a Miskolci Bv. Intézetben lévő fogvatartottakat 100%-nak veszem, az előzetesen letartóztatottak száma 42,7%, az elzárásbüntetést töltő elkövetők száma 38,5%, végül a jogerős elítéltek száma 18,8%. 1985-ben volt olyan hónap, amikor az átlaglétszám közel 650 volt.

Miután a differenciálás a nevelés érdekében történik, a nevelési célokból, a reszocializációs szempontokból kiindulva kell döntenünk: miképp csoportosítsuk fogvatartottainkat. A legfontosabb nevelési feladat a megyei intézetekben az előzetesen letartóztatottak beilleszkedésének megkönnyítése a bv. intézet viszonyai közé. Intézni kell szociális ügyeiket, segíteni kell őket külső kapcsolataik fenntartásában, biztosítani kell jogaik és kötelességeik érvényesülését és gondoskodni kell bizonyos fokú kulturális ellátásukról is. Természetesen betartva a rájuk vonatkozó elkülönítési szabályokat.

Számos problémát okozó részfeladatunk közül most csak az előzetesen letartóztatott fiatalokkal kapcsolatos kérdésekre térnék ki. Köztudott, hogy a fiatalok bünelkövetők száma — sajnálatos módon — emelkedik. Jellemző körülményben a csoportos elküvetés, tehát nagy a büntársak száma. Ezért és a túlszűfolttság miatt nem kis gonddal jár elhelyezésük. Komoly hátulütői vannak a csoportos nevelés túlsúlyának is. Zárkán belül — spon-tán módon — olyan szűkebb kis közösségek jönnek létre, melyek a nevelési ráhatások el-lenében működnek.

Az azonos életfelfogású, azonos gondolkodásmódú fiatalok hamar megtalálják egymást, és az ingadozó, könnyen befolyásolható egyének a szuggesztívebb személyiség-hez kapcsolódnak. Az informális csoport tagjai a maguk antiszociális nézeteiket minden eszközzel igyekeznek elterjeszteni, s így még azokban a fiatalok között is megerősödnek a negatív személyiségvonások, akikre különben a nevelés pozitív hatással lenne.

Ha figyelembe vesszük a bűnözés alakulására vonatkozó prognózisokat, akkor indokoltnak fogjuk tartani a fiatalok előzetes elkülönítésének felülvizsgálatát. Tapasztalataink alapján úgy vélem, hogy egy zárkába kellene tenni az elsőbüntényes felnőttkorú és a fiatalok előzeteseket. Tekintettel arra, hogy a megyei intézetek zárkáiban 25-30 fogvatartott is elfér, meg arra, hogy az elsőbüntényes felnőttkorúakban még nem alakult ki a büntözést igazoló nézetrendszer. Így az ő személyiségük még alkalmas pozitív nevelési hatások befogadására. Ennek következtében ők még olyan normákat tudnának a fiatalok számára közvetíteni, amelyek a sikeres reszocializáció előfeltételeit képezik.

A megyei intézetekben is fontos feladat az oktatás feltételeinek biztosítása. E tevékenységünket meghatározza a fogvatartottak műveltségi szintje, az átlagosnál alacsonyabb iskolai végzettsége. Az oktatás során arra kell törekednünk, hogy az oktatott anyag pozitív irányú személyiségfejlődést indítson el, illetve segítsen elő. És arra, hogy megte-remsük a társadalomba való beilleszkedéshez szükséges jártasságokat és készségeket.

Az oktatással kapcsolatosan is vannak gátló, hátráltató tényezők. Mire gondolok? Egyrészt a túlszűfolttság miatt nem tudjuk az azonos tanulócsoporthoz tartozókat azonos zárkába helyezni. Másrészt beiskolázott előzeteseink nem tudják az oktatási évet befejez-

ni, mert a jogerős ítélet után elszállítják őket. A szakmunkásképzéssel kapcsolatban is hasonló problémák merülnek fel. Véleményem szerint a megyei intézetek hatáskörébe kellene adni az oktatott fogvatartottak visszatartásának jogát, egészen az oktatás eredményes befejezéséig.

A munkáltatás is nevelési eszköz, ezért úgy kell megszerveznünk, hogy formái közelítsenek a társadalomban szokásos formákhoz, hogy lehetőséget biztosítsunk az egyéni adottságoknak megfelelő foglalkoztatásra, továbbá olyan szakismeret elsajátítására, amelyet a fogvatartottak szabadulásuk után is hasznosíthatnak. Intézetünkben mindez nem biztosítható. A bv. vállalatok profilja több évtizede kialakult és az egyes megyei intézetekben ezen vállalatok üzemei működnek. Az egyéni adottságokat az egyprofilú munkáltatás miatt nem lehet figyelembe venni. Sikerként könyvelhetjük viszont el, hogy az utóbbi öt évben több mint száz fogvatartott tett sikeres vizsgát szijgyártó szakmában.

Mint minden megyei intézetben, így nálunk is behatárolt a foglalkoztathatók létszáma. Nem csekélység megszervezni az előzetesen letartóztatottak munkáltatását, különös tekintettel az elkülönítendő bűntársak nagy számára. Indokoltnak tartanám a megyei intézetekre vonatkozóan az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak foglalkoztatási arányát 60 kontra 40 százalékban megállapítani.

A miskolci intézetben jelenleg — miniszteri utasítás szerint — többszörösen visszaeső, börtön fokozatú, öt év alatti ítéleti idővel rendelkező elítéltek büntetésvégrehajtása is folyik. Az e kategóriába tartozó elítéltek nevelését illetően nehéz feladat a családi, társadalmi kapcsolatok fenntartása, a szabadulás és utógondozás előkészítése. Mindez a nevelési folyamat körültekintőbb megszervezését, részceklok kitűzését igényli. Nehézségeink érzékeltetéseképpen kiemelném, hogy intézetünkben két nevelő, két szociális ügyintéző, valamint egy másodállású pszichológus tevékenykedik, s mind az öten egyetlen 4 × 4 méteres szobában vannak elhelyezve. De a fogvatartottak számára sincs kultúrterem.

A számalmas tárgyi feltételek miatt — körültekintő felmérés és alapos elemzés után — úgy vélem, a megyei intézetek döntő többségében elsőbűntényes elítélteket kellene elhelyezni, akiknél talán ilyen körülmények között is eredményeket lehetne elérni.

Befejezésül a differenciált őrzés problémáira térnék ki. Ez tulajdonképpen olyan módszer, melyet az őrzés minden területén alkalmazni kell. A fogvatartottak összetétele minden megyei intézetben — így nálunk is — rendkívül vegyes. Őrzésüket, felügyeletüket differenciáltan kell megszerveznünk, különös tekintettel az előzetesen letartóztatottakra. Befogadás után minősítjük a fogvatartottakat. Másodállású pszichológusunk segítségével megismerjük személyiségüket, társadalomhoz való viszonyukat és feltárjuk élő kapcsolataik rendszerét. Sokat jelent pszichológusunk tevékenysége a szándékos egészségromlást előidéző fogvatartottak vizsgálatában és az úgynevezett rendkívüli eseményeket előidéző fogvatartottak kiszűrésében egyaránt.

Felvetődik az az igény, hogy mely módszerek teszik lehetővé az őri erő felhasználásának legcélszerűbb formáit, miképp lehet mindjobban kihasználni a differenciált őrzésben rejlő tartalékokat. Mindennapi tevékenységünkben lényeges szerepe van a felelősségvállalással társult kockázatvállalásnak. A jövőben — azt hiszem — alaposabban kellene foglalkoznunk a kockázatvállalás lehetőségeivel a szolgálati feladatok megszervezésében, a differenciált őrzési, nevelési módszerek alkalmazásában, a vezetői döntések előkészítésében és meghozatalában egyaránt.

A börtön fokozaton belüli differenciálás

Kéthelyi Péter hozzászólása

A bűncselekmények számának növekedése, belső arányainak kedvezőtlen változása, a büntetésvégrehajtás korlátozott lehetőségei szükségszerűen felvetik a hatékonyabb, az erőket ésszerűbben koncentráló megoldások kimunkálását, alkalmazását. A feladat a büntetésvégrehajtás komplex hatásrendszerének eredményesebb, gazdaságosabb működteté-

se. Úgy tűnik, ellentmondásai ellenére a differenciálás jelentheti a kibontakozás útját. Az osztályozási rendszernek, ha a megvalósítás igényével lép fel, el kell fogadnia kiindulópontként a büntetőjogi differenciálást. A jogi és a pedagógiai megfontolások érintkezési pontjaik ellenére eltérnek, így a csoportosításnak nyilvánvalóan számolni kell a különböző korlátozó tényezőkkel.

Bár a Btk. a szabadságvesztésre ítélték átnevelhetőségét tekinti az osztályozás alapelveként, a végrehajtási fokozatok kijelölésében ez az alapelv csak közvetetten, áttételesen játszik szerepet. A fokozatokba sorolást a bűncselekmény társadalmi veszélyessége és a visszaesés mértéke határozza meg. Az Btk. 42-44-es §-ában meghatározottakból adódóan ez az osztályozás meglehetősen differenciálatlan, és különösen a börtön fokozat tekintetében további csoportosítást igényel.

A büntetésvégrehajtás az osztályozást ma részben a bűncselekmény típusa, részben az életkor alapján végzi el. Az intézetek profiljának kijelölésében őrzésbiztonsági és más megfontolások is szerepet játszanak. Az egymástól izolált csoportok létrehozásának vezérlő elve tehát a büntetésvégrehajtáson belül megváltozik, a belső differenciálás nem folytatja a Btk. osztályozásának logikai rendjét.

A Btk. — mint már említettük — átnevelhetőség szerint csoportosít. A nevelés esélyeit azonban nem a tettes személyisége, hanem feltételezett társadalmi veszélyessége alapján ítéli meg. Az a tény, hogy a Btk. pedagógiai kategóriát választ az elítéltek csoportosításakor, abból a felismerésből adódik, hogy a büntetőjog önmagára támaszkodva nem képes nevelésméleletet kidolgozni. Holott feladatának tekinti a kriminálpedagógiai program előfeltételeinek megteremtését. Itt kapcsolódhat a pedagógia a joghoz, itt folytathatja azt, amit az előbbi bevégzett.

A következőkben azt vizsgálánk meg, hogy miként alakul az elítéltek összetétele a — hozzászólás témájával választott — börtön fokozatban. A csoportosítás alapjának a Btk. már említett paragrafusait tekintem. Ezek szerint: börtön fokozatban letöltendő szabadságvesztésre az alábbi bűnelkövetők ítélték:

— akikkel szemben szándékos büntett miatt — kivéve a Btk. 42. §-ának esetét — börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztést szabtak ki, és akik korábban büntetve nem voltak,

— akikkel szemben szándékos büntett elkövetése miatt börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztést szabtak ki, és akiket korábban önállóan alkalmazott mellékbüntetésre (foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, kiutasítás, vagyonelkobzás) ítélték,

— akikkel szemben szándékos büntett elkövetése miatt börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztést szabtak ki, és akiket korábban javító-nevelő munkára, vagy pénzbüntetésre ítélték,

— akikkel szemben szándékos büntett elkövetése miatt börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztést szabtak ki, és akiket korábban fogház vagy börtön fokozatban letöltendő, de végrehajtásban felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték,

— akikkel szemben szándékos büntett elkövetése miatt börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztést szabtak ki, és akik korábban fogház vagy börtön fokozatban letöltendő szabadságvesztésre voltak ítéelve. Ez a csoportosítás kiegészíthető azon elkövetők csoportjával, akik korábban ugyan nem voltak büntetve, de velük szemben javító-nevelő intézeti nevelést alkalmaztak.

Az előzőekben ismertetett osztályozás a büntetőjogi megítélés kritériumait felhasználva a kriminalitás mértéke szerint tagol. A különböző csoportok közötti határvonal a végrehajtott szabadságvesztést jelenti. Véleményem szerint lényeges különbség állapítható meg az 1-4. pontokban és az 5. pontban jellemzett csoportok között. Célszerű lenne a Btk.-ban megvalósuló osztályozási elv alkalmazásával a börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték két csoportra osztani. Az első csoportba azok kerülnének, akiket korábban nem ítélték végrehajtható szabadságvesztésre, a második csoportba pedig azok, akikkel szemben ítéletüket megelőzően alkalmaztak már végrehajtható szabadságvesztést.

A csoportosítás végrehajtásánál nem volna szabad figyelembe venni az elévülési időt. Az adott esetben ez azt jelenti, hogy kriminálpedagógiai szempontból visszaesőnek tekintjük azt az elkövetőt is, aki a büntetőjogi megítélés alapján nem minősül annak. Ez utóbbi csoportba kellene sorolni azokat az elkövetőket is, akikkel szemben korábban javítóintézeti nevelést alkalmaztak. Így homogén csoportokat lehetne kialakítani. A javasolt csoportosításnak nézetem szerint a következő előnyei vannak.

1. Nincs szükség a bűnelkövetők előzetes osztályozására. A büntetőeljárás során ismertté váló adatok alapján a csoportosítás könnyen elvégezhető. Tehát nem szükséges osztályozást végző apparátust, ún. elosztó intézetet létrehozni.

2. A csoportosítás gyakorlati megvalósítása számítógépes nyilvántartás alkalmazásával igen egyszerű.

3. Ha a börtönviselt elítélteket elkülönítjük azoktól a bűnelkövetőktől, akikkel szemben még nem szabtak ki végrehajtható szabadságvesztést, kedvezőbbek lesznek lehetőségeink a prizonizációs ártalmak kivédésére is.

4. A csoportosítás összhangban áll a Btk-ban alkalmazott alapelvvel.

5. A bűnelkövetők javasolt osztályozása további differenciálást is lehetővé tesz.

6. Az osztályozás megvalósítása külön beruházást nem igényel.

7. Az így képzett csoportok izolálása egy intézetben belül is elvégezhető, ha külön elhelyezésüket és külön foglalkoztatásukat meg tudjuk oldani.

A javasolt rendszernek értelemszerűen hátrányai is vannak. Az osztályozás, amikor kiválasztja a kriminálisan kevésbé fertőzött bűnelkövetőket, kontraszelektiót is végrehajt, azaz a helyzet logikájából adódóan érdemteleneket is kiválaszt. A már kriminálisan fertőzött elítéltek egy csoportba helyezését az elsőbűntényesekkel azzal szokták indokolni, hogy az utóbbiak pozitív hatást gyakorolnak a visszaesőkre. Erre vonatkozóan irodalmi példákkal is rendelkezünk. Mégis úgy vélem, hogy célszerűbb a két csoportot külön kezelni. Az elsőbűntényes elítéltekre maga a bírói eljárás is pedagógiai hatással van. A fogvatartott első ízben szembesül a társadalom értékítéletével. El kell döntenie, miképp viszonyuljon a továbbiakban a bűncselekmény elkövetéséhez vezető nézet- és indítékrendszerhez. Ez a pedagógia konfliktus jó alapot nyújt a kriminálpedagógiai beavatkozásra. Ugyanakkor a visszaesők már megszokták a büntetőeljárást, már jól ismerik a börtönt, számukra a szabadságvesztés már nem kockázati tényező.

A két csoport között a társadalmi veszélyesség és a kriminalitás mértékének különbözőségén túl döntő különbségnek a beavatkozás esélyeinek eltérését tartom. Nem volna szabad a visszaesőket és az elsőbűntényeseket azonos módon kezelnünk. Érezte ezt a jog is, amikor a már hatályát veszített Btk-ban négy fokozatot különböztetett meg. A jelenleg érvényben lévő hármas felosztást célszerűen tartom, de úgy érzem, a nagy létszámú börtönfokozat — a már említett szempontok szerinti — kettéválasztása előbb-utóbb szükség-szerű lesz. Ennek megvalósítására adottak a jogi feltételek.

A differenciálás nemcsak az elkövetők csoportosítását, izolált elhelyezését, hanem a velük szemben alkalmazott módszerek eltérését is jelenti. Ez utóbbiból eredő csoportosítás csak részleges és időleges izolációt idézhet elő, ezzel szemben az oktatás időtartama alatt az iskolai oktatásban részt vevő elítélteket stabilan külön kell kezelni, még foglalkoztatásukat is az oktatáshoz igazítva célszerű megszervezni. Végül jogszabály írja elő a gyógyító-nevelő csoport külön körletrészen való elhelyezését, és a terápiás légkörnek megfelelő sajátos bánásmód alkalmazását.

Ami az ítéleti időt illeti, a nevelésfejlesztési koncepció vele kapcsolatban három csoportot különböztet meg. A rövid (egy évig terjedő) ítéleti idővel, a közepesen (1—3 év közötti) ítéleti idővel és a hosszú (három év feletti) ítéleti idővel rendelkezőket. Figyelembe véve a büntetésvégrehajtás lehetőségeit, a rövid tartamú szabadságvesztésre ítéltéknél csak korlátozott lehet a pedagógiai program tartalma. Itt a társadalmi beilleszkedés elősegítésére kell törekedni. A tartós vagy hosszabb szabadságvesztésre ítéltéknél már konkrét pedagógiai célkitűzések megfogalmazására is mód van. Az igen hosszú — véleményem szerint az öt évet meghaladó — szabadságvesztésre ítéltéknél a prizonizációs hatásokat is figyelembe kell venni.

A differenciált nevelési módszerek alkalmazásának előfeltétele a nevelők szakmai képzettségének növelése. A büntetésvégrehajtás ezen a területen jelentős eredményekről tud számot adni. A megszervezett, a posztgraduális képzés tapasztalatai kedvezőek. A módszertani kultúra színvonalának emelése aktuális feladat, lehetőségei adottak.

A differenciálás továbbfejlesztésének a büntetésvégrehajtási munka hatékonyságát kell növelnie. Olyan megoldásokat kell kidolgozni, amelyek lehetővé teszik a rendelkezésre álló erők koncentrált felhasználását. Pedagógiai szempontból az volna a kívánatos, ha azokra a területekre összpontosítanánk figyelmünket, ahol a nevelés lehetőségei a legjobbak. Erre a börtön fokozatban úgy vélem az elsőbűntényeseknél van a legtöbb esélyünk. Ha itt eredményesebben tudunk közbeavatkozni, csökkenthetjük a visszaesés mértékét, hozzájárulhatunk a bűnözés visszaszorításához.

Egy központi kivizsgáló és módszertani intézet tervezete

Dr. Csetneky László hozzászólása

A büntetésvégrehajtás hatássóságának fokozásában a differenciálás tehet a legtöbbet. A számtalan szempontból sokféleséget mutató elítéltpopuláció lebontása kisebb csoportokra az egyéniesítéshez vezető út átugorhatatlan szakasza. Az utóbbi időben egyre gyakrabban vetődik fel a központi személyiségkivizsgálás és -elosztás szükségességének kérdése. A büntetésvégrehajtás nevelésfejlesztési koncepciója — érzékelve a téma aktualitását — a következőket szögezi le:

„A büntetésvégrehajtási nevelés hatékonyságának növelése megköveteli egy új, speciális célkitűzésű intézet létrehozását, amelynek feladata a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélt diagnosztizálása, az őket befogadó intézetek kijelölése, nevelési programjuk kidolgozása az ítéletben meghatározott végrehajtási fokozaton belül. Az intézet személyi-tárgyi feltételeit úgy kell kialakítani, hogy alaptervékenysége mellett betölthesse a büntetésvégrehajtás módszertani koordináló és továbbképző intézetének szerepét is.”

Ennyit mond a koncepció, feladva a leckét a konkrét tervezést végzőknek. A tervezéshez általában kreatív gondolkodásra, jó képzelőerőre, széles körű ismeretekre van szükség. Vajon a központi kivizsgáló intézet esetében elengedhetjük-e a fantáziánkat, tervezhetünk-e nagyvonalúan? Számos körülmény arra int, hogy hiba lenne, ha elrugaszkoznánk a realitástól. Figyelemmel kell lennünk legalább a következőkre:

— népgazdaságunk helyzetéből adódóan nagyobb méretű beruházásra, optimálisan felszerelt új intézet létesítésére valószínűleg a közeljövőben sem nyílik lehetőség,

— a büntetésvégrehajtás elmélete és módszertana komoly fejlesztést igényel, jelenlegi ismereteink (pl. az egyes elítéltkategóriák vonatkozásában) egy hatékonyan működő differenciálási rendszerhez, a központi diagnosztikai intézet szerepének megtalálásához még nem adnak szilárd alapot,

— büntetésvégrehajtási intézeteink építészeti, tárgyi, anyagi körülményei nehezítik a szükséges profilok kialakítását,

— a felmerülő szakemberszükséglet kielégítése várhatóan jelentős nehézségeket fog okozni.

A központi kivizsgálásra az akadályozó körülmények ellenére is szükség van. Jelenleg ezt a funkciót a bv. intézeteken belüli differenciálás igyekszik úgy-ahogy teljesíteni. Ez a másodlagos csoportképzés azonban csak arra az elítéltállományra terjedhet ki, amelyet az adott intézet kap, a kivizsgálás pedig lényegében megfigyeléssel és adatfelvétellel szerzett, óhatatlanul felületes információkra korlátozódik. E megállapítás alól csak a fiatalkorú elítélteknel, illetve a gyógyító-nevelő csoportok egy részénél folyó kivizsgálás jelent kivételt.

A központi kivizsgálás egy tágabb rendszerbe illeszkedik, amelyet a szakirodalom klasszifikáció, azaz osztályozás néven tart számon. Az osztályozás célja a megfelelő osztályokhoz, típusokhoz igazított kezelés, nevelés, bánásmód megteremtése. A végső cél az egyénre szabott eljárások kidolgozása, az individualizált büntetésvégrehajtás. A központi kivizsgáló intézet egy ilyen rendszerben — ahol tehát kidolgozottak az elítéltkategóriák, profilírozottak az intézetek — ellátja az elítéltek diagnosztizálását, majd ennek alapján kidolgozza a követendő kezelési, nevelési módszereket, és az elítélteket az előírt kezelést biztosító bv. intézetbe irányítja. Hazánkban ilyen rendszer még nem működik. Kutatások folynak az elítéltkategóriák vonatkozásában, és egyre többet tudunk a domináns elítélt csoportokról.

A gyakorlatban kétfajta csoportosítás létezik:

— az ún. *externális* (általános jellegű, az elítélt személyiségén kívül eső szempontok szerinti) csoportosítás: így a bv. fokozat, az ítéleti idő, a nem, az életkor, a visszaesés foka, valamint az egészségesség — betegség szerinti csoportosítás. A jogszabályok lényegében ezeket a szempontokat juttatják érvényre, amikor kijelölik az elsődleges csoportokat (pl. férfi fegyház fokozatos — női börtön fokozatos elítéltek). A büntetésvégrehajtás másodlagosan

tovább differenciálhat — pl. elkülönítheti a többszörös visszaesőket az elsőbűntényesektől azonos bv. fokozaton belül is, külön nevelési programot biztosíthat az ún. fiatal felnőtt (18—25 éves) elítéltek számára stb. Leginkább azonban csak az adott bv. intézet differenciál a munkaerőigénynek megfelelően.

Ma még csak elméleti szinten jut szerephez az ún. *internális (a személyiséget, annak belső vonásait figyelembe vevő) csoportosítás*. Ennek alapján körvonalazódnak a személyiségükben lényeges elváltozást nem mutató (pl. gondatlan bűncselekményt) elkövetők, a kriminális személyiségű, illetve patológiás személyiségzavarban szenvedő (neurotikus, pszichopata, oligofrén, alkoholista stb.) elítéltek nagy csoportjai. A patológiás esetekkel részben az IMEI, részben a gyógyító-nevelő csoportok foglalkoznak. A személyiségükben nem elítélteknél nincs szükség speciális kezelési programra. A központi kivizsgáló intézet a kriminális személyiségű elítéltek diagnosztizálásával foglalkozna. Ez a csoport közel sem egységes, férfiak-nők, fiatalok-idősek, értelmesek-ostobák, változó békések és erőszakosak, önállóak és sodródók stb. egyaránt tartozhatnak ide. Természetesen az sem tudható előre, hogy kinél diagnosztizálható a kriminális személyiség tünetegyüttese (az antiszociális normarendszer, az agresszív késztetések, az infantilis érzelmek).

Várhatóan a kriminális személyiségű elítélteknél is megjelennek a patológiás tünetek. A finomabb csoportképzés, tipizálás elméleti fejlesztése tehát itt is cél. A nevelés számára ugyanis konkrét, a kiscsoportok és az egyéni nevelés szintjén érvényes javaslatok szükségesek, nem pedig általános kívánalmak és elvont személyiségrajzok, melyek az adott elítéltek kategóriához tartozást igazolják.

A klasszifikáció rendszerébe illeszkedve sok országban működik központi diagnosztizáló intézet. Dr. Nagy Ferenc beszélt a Párizs melletti orientációs központról, amely havonta 40 embert vizsgál meg, 10 szakember (orvos, pszichológusok, nevelők) közreműködésével. A továbbiakban a tervezett központi kivizsgáló és módszertani intézet lehetséges megvalósulásának egy maximális és egy minimális programját szeretném röviden felvázolni. A maximális program a fent említett orientációs központnál havonta kétszer több elítélt kivizsgálására adna módot.

Maximális program

A maximális jelző nem azt jelenti, hogy ez a program kivitelezhetetlen, irreális. Csúpan arra utal, hogy büntetésvégrehajtási rendszerünk teljes differenciálódásával van értelme és lehet eredménye megvalósításának. A maximális program kielégíti a nevelési koncepcióban foglaltakat, ugyanakkor ez a későbbiekben szóba kerülő minimális programról csak részben mondható el.

Egy központi kivizsgáló és elosztó intézetnek akkor van értelme, ha van hová elosztani az elítélteket, ha a befektetett szellemi munka (a diagnosztizálás és a nevelési programjavaslat kialakítása) jó fogadtatásra talál a megfelelően felkészített személyi állomány körében és az adekvát nevelési környezetben.

A bv. intézetek profiljának kialakítása természetesen csak megbízható tudományos ismeretekre épülhet és ezek megszerzésében a tervezett intézet sokat tehet. A diagnosztikai munka során felgyülemelő adatok feldolgozásával ugyanis kirajzolódnak azok a jellegzetes alcsoportok, melyekben viszonylag homogén nevelési eljárásokat célszerű alkalmazni. A Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet így párhuzamosan szolgálhatja saját diagnosztikai eljárásainak finomítását és a büntetésvégrehajtási intézethálózat nevelési szempontú profilírozásának ügyét.

A nevelési koncepció összetett feladatot állít az intézet elé, melyben a részfeladatok — az elítéltek diagnosztizálása, a módszertani koordinálás és továbbképzés — egymással összefüggnek.

A diagnosztizálás megfigyelést, kivizsgálást és véleményalkotást foglal magában. A diagnózis személyiségrajzból és a szükséges nevelési körülményekre, módszerekre vonatkozó instrukciókból áll. A diagnosztizálás során fizikális vizsgálatra (orvos), a személyiség szerkezet elemzésére (pszichológus, pszichiáter), a csoportos és egyéb foglalkozáson való részvétel, a börtöntűrés, a kooperációs képesség megfigyelésére (felügyelők, szociális gondozók) kerül sor. Az említett szakembereken kívül speciális szobák és termek (orvosi vizsgálok, pszichológiai laboratórium, foglalkoztató termek stb.) kialakítására és felszerelésére van szükség. A rendszeres diagnosztizálás hozzásegíthet a valóban meglévő típuskülönbségek feltáráshoz. Mindezek mellett tárolni, tudományosan rendszerezni kell az adatokat, majd pedig számítógépeken fel kell őket dolgozni.

A módszertani koordinálás akkor lehet hatékony, ha az intézet maga is végez — a visszatartott elítéltekkel — módszertani kutatásokat. A kipróbált módszert oktatta, a nevelési programot végrehajtó intézetekben bevezetve fejthető ki a koordináló feladat. Ide sorolható az intézetektől érkező visszajelzés, a helyszínen történő módszertani ellenőrzés, valamint a segítségnyújtás gyakorlata is.

A továbbképzés tartalma szükségszerűen következik az említett feladatokból. Elsősorban az elítéltek közvetlen és személyes nevelési folyamatában részt vevő bv. intézeti beosztottak (nevelők, pszichológusok, orvosok, munkavezetők, felügyelők) speciális módszertani — ezen belül szocioterápiás és pszichoterápiás — továbbképzése oldandó meg különféle oktatási eljárások (egyéni hospitálás, tanfolyamok, publikációk stb.) révén.

Az egyik legkényesebb kérdés a diagnosztizálás alá vont elítéltek körének meghatározása. A nevelési koncepció mint iránymutató dokumentum rendkívül általánosan fogalmaz, amikor a „hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélt” csoportjánál tartja fontosnak e tevékenységet. Mit értsünk hosszabb tartamú szabadságvesztés alatt? Kiknél nincs szükség (pl. a rövid ítéleti idő miatt) központi kivizsgálásra? Ide sorolhatjuk:

- a 2 év alatti ítéleti idővel rendelkezőket (akiknél nincs reális esély érdemleges nevelési program lebonyolítására),
- az elítélt nőket (akik mindössze 2 intézetben helyezhetők el),
- a fiatakorúakat (akiknél adott a helyi kivizsgálás lehetősége),
- a fogház fokozatra ítélteteket (akiknek nincs szükségük kriminálpedagógiai alapvetésű nevelésre),
- a 40 év felettieket (akiknél a személyiség merevsége valószínűtlenné teszi a komolyabb mérvű változást).

Maradnak tehát a 18—40 év közötti, 2 évnél hosszabb ítéleti idővel rendelkező férfi fegyház- és — kisebb mértékben — börtönfokozatos elítéltek. A mindenkori létszámárányoktól függően elképzelhető, hogy még ezt a kört is tovább kell szűkíteni (pl. a visszaesők kizárásával).

Az elképzelések szerint a jelzett feladatokkal egy olyan terjedelmű intézet működtethető hatékonyan, ahol az összbefogadó képesség nem haladja meg a 200 főt. A diagnosztikai részleg 100—120, a módszertani kutató részleg maximum 80 elítélt tartózkodna. Az előbbiek négyhetes váltásban cserélődnének, míg az utóbbiak a négy hét leteltét követően legfeljebb még hat hónapig maradhatnának az intézetben. A módszertani kutató részlegben lévők számára megfelelő dotációval munkalehetőséget is kellene biztosítani. Évente tehát hozzávetőlegesen 1200 elítéltet diagnosztizálna központilag az intézet.

Természetesen ehhez garantálni kell a feltételeket, leginkább a személyzet vonatkozásában. Ezekhez a diagnosztikai feladatokhoz, a módszertani kutatáshoz és koordináláshoz, a továbbképzések kidolgozásához és lebonyolításához nemcsak magasan képzett, a szakmában jártas, kreatív emberekre van szükség, hanem olyan munkatársakra, akik emellett átfogó és elmélyült büntetésvégrehajtási ismeretekkel és tapasztalatokkal is rendelkeznek. A tervezett személyiségdiagnosztikai munka elvégzése minimálisan hat pszichológus — kizárólag erre a feladatra irányuló — tevékenységét feltételezi. Az intézetet a személyi feltételek könnyebb kielégíthetősége végett Budapesten vagy közvetlen környezetében kellene felépíteni.

Ezek az elképzelések az ismertetett elvárások és a reális lehetőségek szubjektív összevetéséből fakadtak. Ha mód nyílna néhány, már régóta működő, külföldi kivizsgáló és elosztó intézet meglátogatására és tanulmányozására, akkor ésszerűbb és gyakorlatiasabb tervekkel rendelkezünk. Számolva a jelenleginél is kedvezőtlenebb gazdasági feltételekkel, illetve az azokból fakadó elméletfejlesztési, differenciálási törekvések időleges lelassulásával — felvázolható egy minimális elképzelés is.

Minimális program

Ez esetben az intézet (helyesebben: a fiókinézet) csak a diagnosztizálás és az irányítás munkáját látná el. Havonta 50 elítéltet fogadna be, akiket kéthetes váltásban cserélne. Ehhez 1 vezetőre, 3 pszichológusra, 2 nevelőre (egyikük gyógypedagógus lenne!) valamint 1-1 mellékfoglalkozású pszichiáterre és általános orvosra lenne szükség. A felügyelet és az egyéb kiegészítő munkát a fiókinézetnek helyet adó bv. intézet beosztottai látnák el. A diagnosztikai munka a már ismertetett metodikával történne. A kiválasztott bv. intézetbe irányítást a fiókinézet a Bv. Országos Parancsnokság igazgatási osztályával közösen

végezné. Elégséges lenne 6-8 bv. intézetet (a fegyházakat és a börtönök egy részét) felkészíteni az elítéltek fogadására. Önálló módszertani kutatást a fióként nem folytatna, időnként ellenőrizné viszont a nevelési programok érvényesülését az egyes bv. intézetekben.

A diagnosztikai munka során felgyülemelő adatok feldolgozását a nevelési osztály ösztönözhetné az intézeti dolgozókkal kötött kutatási szerződések segítségével. E megoldás legnagyobb hátránya az állandó diagnosztikai munkába való belefáradás, elfáradás veszélye, és ezzel párhuzamosan a személyi állomány várható fluktuációja.

A bemutatott elképzelés egy központi kivizsgáló és módszertani intézet létrehozására sokak helyeslésével egybeesik, viszont néhányan biztos elleneznék a terv egy-két mozzanatát. Hozzászólásommal továbbképzésre, továbbgondolásra szerettem volna ösztönözni, hogy egy ilyen jelentős új intézmény megalkotásában minél többen részt vegyünk.

Dr. Borics Gyula elnöki zárszava

Differenciálás a büntetésvégrehajtásban volt a témája elméleti konferenciánk. Azt gondolom, hogy olyan kérdést tűztünk napirendre, amely méltán tarthat igényt széles körű érdeklődésre. A differenciálás a modern büntetésvégrehajtás egyik alapkérdése. Szükségességét senki sem vitatja, de végrehajtása rendkívül sokszínű. Számos felfogás, nézet alakult ki arra vonatkozóan, hogy milyen kritériumok alapján kell az elítélteket csoportokba sorolni, milyen módszereket kell nevelésükben alkalmazni, hogyan kell a bv. intézeteket a különböző elítéltcsoportok befogadására, kezelésére alkalmassá tenni. A megtárgyalt téma sokrétűségére utal, hogy jogi, kriminológiai, pedagógiai, pszichológiai szempontokat egyaránt figyelembe kellett venni, örzési és munkáltatási problémákkal is foglalkozni kellett.

Tanácskozásunk célja az volt, hogy ebben a bonyolult, összetett kérdésben összefoglaljuk eredményeinket, hogy kísérletet tegyünk a fejlődés elősegítésére, a főbb fejlesztési irányok kijelölésére. Az előadásokat, a korreferátumokat, dr. Tari Ferenc és dr. Lőrincz József alezredes szekcióvezetők összefoglalóit meghallgatva az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a konferencia megrendezése időszerű volt, hogy eredményes munkát végeztünk. Köszönet illeti a rendezőket, az előadókat.

Úgy gondolom, hogy mindannyiunk számára érdekes gondolatok hangzottak el, sok olyan információra tettünk szert, amelyek a napi munkában is használhatók. A jogalkotásban olyan szabályozás felé kell haladnunk, amely pontosan és átfogóan rendezi a differenciálás jogi szempontjait, de emellett az egyéb szempontok érvényesítésére is széles körű lehetőséget biztosít. Az intézetek munkájában törekedni kell a belső differenciálásra, hisz erre több eredményes kísérlet serkent. Nagyon fontos feladat a fogvatartottak nevelési módszereinek, eszköztárának fokozatos bővítése, a fogvatartottak adottságaihoz alkalmazkodó ún. differenciált nevelési programok kialakítása. Új lendületet adhat a differenciálási törekvéseknek a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet létrehozása is.

A mai konferencia ráirányította a figyelmet a fenti lehetőségekre, példákat adott a gyakorlati megoldásra, továbblépett az elmélet terén. Úgy érzem: jó munkát végeztünk.

| A testi büntetések jellege

„Hogy Isten teremtménye minden gonosznak ártalmától ment maradjon, és senkitől kárvallást ne szenvedjen, hacsak nem Istentől, ki előmenetelét adja, tanácsi végzésből vetettünk rettentő tilalmat az ördögösöknek és bűbajosoknak: hogy senkit bűbájjal vagy ördögös tudománnyal, egy embert is eszéből kiforgatni vagy elveszteni ne merjen . . . Ha pedig jövendőmondók találtatnának, a kik hamuban s más effélékben mesterkednek, *igazítsa meg őket a püspök ostorral.*” Így rendelkezett *Szent István* második dekrétumának 32. fejezetében.¹ Nem ez az egyetlen törvény, mely testi büntetéssel sújtja a bűncselekményt elkövetőket. Első uralkodónk több mint húsz magatartásra rendelt ilyen jellegű szankciót.

Az osztálytársadalmak kezdetein, a rendelkezésre álló szankciók szűk körében a testi büntetésekre különös hangsúly esett. Talán csak a kompenzációs vagyonbüntetések bírtak olyan jelentőséggel a halálbüntetés mellett, mint a testi fenytések. Az osztálytagozódás előrehaladtával azonban ezek is háttérbe szorultak, az uralkodó osztály mintegy belső büntetésévé váltak. A szegény nép legfőbb fenytő eszköze viszont a halálbüntetés után a testi büntetés volt. A halálbüntetésnek úgyszólván előfokozatát képezte. Jól megfigyelhető e jelenség a feudalizmus kései századainak halálbüntetés-végrehajtási gyakorlatában is: a minősített halálhoz mint súlyosbított kivégzési módhoz testi büntetés is járult.

A testi büntetés nem más, mint az elítélt fájdalommal járó fizikai sértése. Az enyhe vesszőzés ugyanúgy ide tartozik, mint a testrészek lemetszése. A testi büntetések legsúlyosabb kategóriájába az ún. testcsonkító büntetések tartoznak, amelyek a test állagának maradandó elváltozását eredményezik és végleges, állandó következménnyel járnak. A testfenytő büntetések ennél enyhébbek: a múlt fájdalomkózos jegyében a verés különböző variációit ölelik fel. A testi büntetések speciális ága az ún. stigmatizáció² érdekében foganatosított szankciók köre. Ezek (kopasztás, szakáll-lenyrás, különleges hajvágás stb.) sok esetben igazi fájdalmat nem is idéztek elő.

Csonkító büntetések

„Ha valaki agyonüt egy embert, bárkit is, halállal lakoljon. Aki pedig egy állatot üt agyon, az fizessen az állatért állattal. Ha valaki testi sértést követ el honfitársán, azzal úgy bánjanak, ahogyan ő cselekedett: törést törésért, szemet szemért, fogat fogért. Amilyen testi sértést követett el, olyat kövessenek el rajta is.” Így fogalmazta meg a Biblia a jus talionis³ lényegét Mózes⁴ III. könyvében. „Ha

¹ A magyar törvények több fordításának számos kiadása ismeretes. Mi a Corpus Juris Hungarici szinte valamennyi könyvtárban fellelhető ún. millenniumi kiadásából idézzük a dekrétumok szövegét (Bp., 1900, Franklin társulat)

² Stigmatizáció: megbélyegzés, megszegyenítő testi jellel, ún. stigmával való ellátás.

³ Jus talionis: a sértéssel azonos jellegű és mértékű büntetés elve, az azonos értékű megtorlás joga.

⁴ Mózes: a zsidók prófétája a Bibliában, öt ószövetségi könyv legendás szerzője, a tízparancsolat és egyéb együttélési szabályok meghirdetője.

egy szabad ember szemét elpusztította: pusztítsák el az ő szemét. Ha egy szabad ember csontját törte el: törjék el az ő csontját . . . Ha szabad ember vele egyenrangú szabad ember fogát ütötte ki: üssék ki az ő fogát.” Hammurapi⁵ törvénykönyvének sorai az ókori Kelet államainak jogalkotási termékeiből ugyanúgy visszacsengenek, mint az ókori Róma XII táblás törvényéből⁶. A tálió elvet elfogadja Manu⁷, s vele a többi indiai jogalkotó, de felbukkan ez az elv a görög jogszabályokban is. Gaius⁸ Institutiones c. tankönyvében a következőket olvashatjuk: „A személyek sértésének büntetése a tizenkét táblás törvény szerint tagsonkítás esetén hasonlóval történt.”

Korábbi tanulmányunkban⁹ már megfogalmaztuk, hogy a büntetési rendszer alapjai a nemzeti igazságszolgáltatásban keresendők. Nem kívánjuk ismételni magunkat, csupán a tálió értelmezése érdekében foglaljuk össze mondandónkat néhány bekezdésben. A közösségi társadalom romjain fölépülő államhatalomnak megerősödéséig, egy átmeneti korszakban még szüksége volt olyan nemzeti eredetű eszközökre, melyek némileg megállították a gátzszakadt bűnözést. A büntetési rendszer állami kialakításáig az általunk katalizáló elemeknek nevezett intézményeket vették igénybe, melyek látszólag helyettesítették a vérségi társadalom igazságszolgáltatási módszereit (kiközösítés, kollektív helytállás, bosszú), ugyanakkor erőteljesen korlátozták az alakulófélben lévő uralkodó rétegek érdekében a magánharcot, a nem állami kézben lévő végrehajtás (így a bosszúból eredő tálió) terjedelmét.

Ahogy a bosszú a nemzetség egy tagján vagy közösségén esett sértés hasonló viszonsértéssel történő kiegyenlítése, úgy a tálió ennek leszűkítése a sértett személyére. Alkalmazása az igazságos büntetés benyomását keltve kielégíti az igazságérzetet; hisz az elkövető ugyanolyan sérelmet szenved, mint amilyen jellegű és súlyú sérelmet cselekményével előidézett. Eredetileg a tálió nem a „szemet szemért, fogat fogért” követelmény megtestesülése. Jól példázza ezt a vagyoni elleni bűncselekményekkel kapcsolatban Mózes II. könyve, mely a vagyoni károkozást vagyoni büntetéssel torolja meg: a tálió nem pusztán büntetés, hanem az egész büntetési rendszert átható büntetési elv, a nyers igazságosság — az arányosság helyett — az azonosság megfogalmazódása.

A primitív társadalmakban a mindennapos erőszak, a napirenden lévő harcok és fegyveres küzdelmek a közösségek között azt eredményezték, hogy a tálió elv leggyakoribb megnyilvánulása: az életért életet, testrésztért testrészt követelése volt. A testcsonkító büntetések kialakulásának fő oka a tálió elv, célja pedig a tálión alapuló megtorlás. A csonkító szankciók funkciójának fejlődésében kétirányú tendenciát fedezhetünk fel. Egyfelől kétségtelen a csonkító szankciók expanziója,¹⁰ másfelől megkezdődik a büntetések e nemének bizonyos fokú feloldása is. A csonkítások az idők során eltávolodtak eredeti forrásuktól, a tálió elvtől, annak egy módosult formájában, a jóval szélesebb körben érvényesülő tükröző elvben testesültek meg.

A bűncselekmények tekintélyes részében nem volt alkalmazható a szemet szemért elv, hiszen számos magatartás nem mérhető vagyoni, testi sérelmet jelen-

⁵ Hammurapi: az óbabiloni birodalom legnagyobb uralkodója, i. e. XVIII. század elején készült törvénykönyve a mezopotámiai társadalmak egyik legbecsesebb jogtörténeti emléke.

⁶ Tizenkét táblás törvények: az ókori Róma jogának első átfogó összefoglalása. I. e. 450-ben készítették el a plebejusok harcának eredményeként egy jogtudósokból álló bizottság.

⁷ Manu: az ind legendák törvényhozója, akivel a monda szerinti Brahman az ind vallás főistene közölte a társadalomra vonatkozó törvényeket. A Manu törvényei címen fennmaradt gyűjtemény az ind jogtörténeti irodalom leghíresebb darabja.

⁸ Gaius: római jogtudós, jogtanár (i. sz. 110—180). Az egyetlen klasszikus tudós, akinek egy teljes műve fennmaradt későbbi átdolgozástól mentesen.

⁹ Lásd a Módszertani füzetek 1985/2-es számának 46—47. oldalait és a 49—50. oldalon lévő lábjegyzeteket!

¹⁰ expanzió: terjeszkedés, hódító törekvés

tett, hanem például eszmei kárt (rágalmazás, csalás, tekintélyértést stb.) okozott. Az államilag szervezett büntetési rendszer feltérképezte a társadalomban elkövethető veszélyes cselekmények körét, s a jogalkotás az idő előrehaladtával folyamatosan ellátta ezeket büntető szankciókkal. A kezdetek büntetése ilyen esetekben a tálió analógiájára foganatosított testcsonkítás volt.

Később a bűncselekmény és a reá kiszabott büntetés közti kapcsolat a tálió helyett a tükrözés lett. E szankció külsőségekkal is kifejezte a cselekményt. Új-fent a Bibliát idézzük: „Ha a férfiak verekednek egymással és egyiknek a felesége odamegy, hogy a férjét kiszabadítsa annak kezéből, aki veri, és odanyúl a kezével, hogy megragadja annak szeméremtestét, le kell vágni az aszony kezét irgalom nélkül.” A tükröző csonkítások többsége azon testrész eltávolításában testesül meg, amellyel a tettet elkövették.

Manu törvényei szerint, aki Indiában egy brahmanától¹¹ lopott akárcsak egy szál virágot, az a kezét veszítette; aki egy brahmanát levizelt, annak le kellett vágni a nemi szervét. Ha valaki megsértette a bírót: kimetszették a nyelvét. Más ind törvények is hasonlókról tanúskodnak. Aki brahmanát illetett kezével, az mindkét kézfejét elvesztette, a zsebmetszőnek két ujját vágták le. A felsőbb kasztbeli gúnyoló sudra¹² nyelvét kitepték. Vérfertőzés, valamint sudra férfinak ksatrija¹³ nővel történt házasságtörése esetén a férfi nemi szervét eltávolították. Nők közötti kapcsolatot a középső ujj elvesztésével büntette a jogszabály. Hammurapi az atyját megtagadó fiú nyelvét kivágatta, a szülőjét megütő gyermek kezét lecsapatta. Ha a szoptatós dajka gondozottja meghalt, lemetszték a dajka mellét. A rab-szolgáról a szolgajegyet eltávolító borbély is kezét veszítette. Manu szavaival élve „hasonló büntett megelőzése végett” kellett így tenni.

A tükröző büntetések köre igen széles volt. Számos esetben csupán az analógia¹⁴ kapcsolta össze a tettet és a szankciót. Az ind jog testcsonkítással büntette azokat, akik „hamis ürügyek alatt idegen jószágot kicsikarnak”. A csalót tulajdonképpen azonosították a sértettet megkárosító tolvajjal, s így terjesztették ki rá a lopó büntetést.

Egyes cselekmények tükröző szankciója még ennyire sem kapcsolódott az elkövető magatartásához. A büntetések bizonyos esetekben csupán az ideológiai befolyással függtek össze. Mivel a tűz a keresztény vallás szerint a pokol jelképe, a boszorkányokat nem véletlenül büntették tüzes bélyeggel, tűzhalállal. Az ind jog is a tüzet hívta segítségül a brahmanák elleni bűncselekmények zöménél. A főpapok szóval történő megsértése izzó vasdarab szájba szúrását eredményezte; a brahmana szőnyegére telepedő sudrát feltüzesített fémrúdca ültették. A legfelsőbb kastszabéliek privilégiumát, a Védák¹⁵ tanulmányozását bitorló alsóbbrendűek szájába forró olajat öntötték.

A testcsonkító büntetéseknek minden kétséget kizáróan praktikus funkciójuk is volt. A korai társadalmak bűnyilvántartó lehetőségei meglehetősen korlátozottak voltak. A szokásszerű elkövetők fokozott veszélyességét felismerve megpróbálták tehát a rendelkezésre álló feltételek mellett megszervezni a büntetett előéletűek nyilvántartását. A testi büntetések elterjedésével bizonyos típusú csonkítások a bűnisméltés kifejezőjévé, meghatározott bűnelkövetők stigmájává váltak. Az ind jogban például, ha valaki egy művészt úgy csonkított meg, hogy az többé nem tudott dolgozni, az elkövetőt megvakításra ítélték. A tolvajnak vagy

¹¹ brahmana: ind pap, a rendkívül szigorú ind osztályszerkezet, az ún. kasztrendszer legfelsőbb rétegéhez tartozik, a társadalomban a tudományt képviseli.

¹² sudra: az indiai kasztrendszer alsó rétegébe való ember, akinek az Úr egyetlen tevékenységet írt elő: a felette állók irigység nélküli szolgálatát.

¹³ ksatrija: az ind kasztrendszer második rétegéből származó ember, akinek Brahman a nép megvédését, az élvezetek terén a mértékletességet rendelte el.

¹⁴ analógia: hasonlóság, hasonlatosságon alapuló egyezés

¹⁵ Védák: az ind vallás legrégebb emléke, himnuszgyűjtemény

az orrát, vagy az egyik fülét metszették le, a visszaeső zsebmetsző már a teljes karját és az egyik lábát is elveszíthette. Aki kis állatot lopott, az az egyik lábát, te-ve, ló vagy elefánt jogtalan eltulajdonítója pedig az egyik kezét veszélyeztette.

A korai társadalmak büntetési rendszerei szűkös eszköztárral rendelkeztek. Egyes rétegek számára alig adódott büntetésfajta, hiszen — mint említettük — a megvonható értékek köre korlátozott volt. Az alsóbb néprétegek számára, az elégedetlenkedők fékentartására a halál- és a testi büntetéseken kívül nem volt egyéb eszköz. Az elrettentés hatotta át az egész osztályuralmat. „Valamennyi börtönt közel a nyilvános országúthoz építtesse a király, hol a bűntevők nyomorban vagy eltorzítva láttassanak” írja Mank. Azért kell fenýíteni és csonkítani a bűnelkövetőket, hogy „borzalom támadjon”. Ezt illusztrálja az emberrablás súlyos büntetése: a tettes karjait és lábait levágták, majd „mindenki okulására” az országútra vetették.

Mindezekkel szemben létezik egy másik tendencia is. Amíg a lázadó tömegek megfékezésére kegyetlenebbnél kegyetlenebb szankciókat alkalmaztak, addig például Indiában a felsőbb kasztok számára a csonkító büntetések alternatív¹⁶ módon fogalmazódtak meg; a bírói gyakorlatról szólva pedig a kutatók kifejezetten emberségről számolnak be. Az izraeli jog táliójának érvényesüléséről a Talmud¹⁷ tanúskodik: a szemet szemért elv megfogalmazta követelmény csak végső és legsúlyosabb határesetben döntött az azonos jellegű és mértékű büntetés mellett. A gyakorlatban a Mózes által elrendelt kegyetlen büntetés compositióvá alakult át. A testi sértést elkövető tettes büntetése „ötszörös” bírság. A homályos megfogalmazás (valaminek a többszöröse) utal arra is, hogy — miként Európa-szerte később mindenütt — kialakult a testrészeknek, a testet sértő cselekményeknek valamiféle „ára”.

A Talmud ötszörös büntetése a következőket tartalmazta. Az alapösszeg nem más, mint a testet ért támadás (csonkítás, verés, sebzés) ára. A második bírságrész oka a tekintélyserelem, amelyet a megtámadott elviselt, amikor bántalmazták (ez körülbelül az erkölcsi kár kompenzálása). Biztosítani kell a gyógyítás költségeit, továbbá a fájdalom fejében is jár egy rész. Végül az ötödik bírságrész a munkaképtelenségből eredő kiesett hasznot kívánta fedezni. Ugyanez a jelen-ség a Földközi-tenger másik partján is megjelent. A tizenkét táblás törvény sze-rint minden törött vagy kifecamodott csontért 300 as volt a büntetés, a többi sér-tésé pedig 25 as.

Fenyítő jellegű büntetések

„... ha a bűnös verést érdemel, fektesse le a bíró és veressen rá a jelenléte-ben annyit, amennyit a bűne miatt megérdemel” — mondta Mózes. A testfenyítő büntetés egyidős a testcsonkító szankcióval. Célja ugyanaz: fájdalomkókozás. Eredményét tekintve azonban jóval „hasznosabb”. Az elítélt munkaképességét és egészségét súlyosan nem csorbítja, ezért a társadalom (s főként az uralkodó osztá-ly anyagi érdeke) inkább ezt kívánta elterjeszteni, mintsem a nyomorékok tö-megeit. Ráadásul a nyilvános végrehajtás során visszaretentő hatása nem sokkal volt kisebb, mint a csonkításé. Végrehajtása pedig lényegesen egyszerűbb volt. A jogszabályok verése mögött botozás, korbácsolás, ostorozás húzódott meg. In-diában a bot volt az igazságszolgáltatás jelképe, Rómában pedig a lictorok¹⁸vesz-zőnyalábot hordoztak.

¹⁶ alternatív: vagylagos

¹⁷ Talmud: a zsidó hagyományoknak, hitvitáknak és bibliamagyarázatoknak szent iratként elismert gyűjteménye

¹⁸ lictor: az ókori Rómában az állami tisztségviselők kíséretét alkotó személy, aki vesszőnyalába du-gott bárdot hordozott a hatalom jelképeként. A vessző a megcsapást, a bárd a halálbüntetést szimbo-lizálta.

A zsidó joggyakorlat szerint leginkább bottal hajtották végre a verést. Erre utal Mózes V. könyvének 25. fejezete, melynek címe: A botbüntetés. A harmadik könyvben szól az ostorozásról is, melyet bikkarethel, azaz ökörbőrszjából font korbáccsal hajtottak végre. Az ótestamentumi büntetés felső határa 40 ütés volt, de 39-nél többször soha nem sújtottak le.

A testi büntetések hatékonyságát fokozta a nyilvános végrehajtás, mert megszégyenítő jelleget kölcsönzött neki. A nyilvánosság lehetett korlátozott (pl. bírák előtti), de lehetett (pl. ünnepnapon, vásártéren) teljes is. A végrehajtás leggyakrabban fekvő, erősen meghajolva vagy állva, oszlophoz kötözöttén történt. A vesszőzés sajátos válfaja volt az ún. vesszőfutás. Dosztojevskij, aki maga is hosszú ideig raboskodott cári büntetőtelepen, mint a fenytítés legrettegettebb eszközéről számolt be erről. „A vesszőzést megelőző percek természetesen rettenetesekek az elítélt számára; néhány éven át alkalmam volt megfigyelni több elítéltet a végzetes nap előtt . . . Van aki szorongását büszkeséggel igyekszik palástolni, de ez a suta, erőltetett hetvenkedés nem téveszti meg társait. Mindenki tudja, hogy miről van szó, de emberszeretetből hallgatnak . . . a vesszőzés előtti napon a fogoly mindig szerez pálinkát. . . . Az elítélt hajlandó akár fél éven át a legszükségesebből is lemondani, csak hogy összekuporgassa a pénzt a negyedpint pálinkára, amit a vesszőzést megelőző negyedórán hajt fel. A foglyok között általános a vélemény, hogy részegen a bot — meg vesszőcsapás — nem fáj annyira . . .”

„Egy nyári napon a rabkórházban elterjedt a hír, hogy megvesszőzik Orlovot, a híres rablót, s a büntetés után behozzák a kórházba . . . Félig eszméletlenül, halottápadtan cipelték be, a fejét sűrű, koromfekete borzas haj borította. Megdagadt háta véreslila színben játszott . . . már az első alkalommal elviselte a reá kiszabott vesszőcsapásoknak több mint a felét.” Az író arról is beszámolt, hogy két fajtája létezett e büntetésnek: az egyszerű és a szigorított vesszőzés. Ez utóbbi a csapások mennyiségében és a vesszőzésre felsorakozott végrehajtók létszámában tért el az előbbitől.

A vesszőfutást a börtönökben fenytésként, a hadseregben rendes büntetésként alkalmazták. A hadseregben általában csak a közlegényeken hajtották végre, de gyakran a lovasállomány is megmenekült tőle. A vesszőzéshez kirendelt legénységet két sorban állították fel. Vajna Károly kutatásai szerint a gyalogságnál 300, a lovasságnál maximum 150 embert. A végrehajtás általában az alábbi módon zajlott. A fősorakozott kettős sor közé kiveztették az elítéltet, aztán a bíróság rendelkezésétől függően vagy lemeztelenítették a felsőtestét, vagy fönnhagyták az ingét. A kezét elől összekötötték, hogy ne tudjon védekezni, fejére arcát is eltakaró sapkát húztak. Szájába vasgolyót tettek, nehogy elharapja a nyelvét vagy a fogait. Majd végig kellett futnia a felállított sorok között annyiszor, ahányszor azt a törvényszék elrendelte. Ennek legfelsőbb mértéke a gyalogságnál öt forduló, azaz tíz hossz, lovasságnál pedig három forduló, azaz hat hossz volt.

A végrehajtás közben a tiszték arra vigyáztak, hogy társai ne kíméljék az elítéltet. Ahogyan az egykorú leírás összefoglalta: „. . . az két véghin egy-egy all tiszt álván, és az Feő Tiszték Föllyeb és leillyeb, minden köz ember tartozik egyet tehtsighe szerint hát hosszában vagy vályan által csapni, hollot az Oberstvachmeister¹⁹ egy felül kardál, mellyet már mikor commandérozni kezdett, ki vont, más felül pedig az adjutans²⁰ palczával az rendeken túl az Deliquens²¹ iranttyaban föl s alá nyargalódzik, s ha valamellik közember eleget nem tenne köteleességének, jót ütnek rajta . . .”

¹⁹ oberschwachmeister: főtörzsőrmester

²⁰ adjutant: segéd tiszt

²¹ deliquens: bűnös, tettes

Megbélyegző büntetések

Az elkövetőket stigmázó csonkítások nemcsak a bíráknak adtak támpontot a visszaesés értékelésében, de a társadalom többi tagja is jelzést kapott az illető személy megbízhatóságáról, előéletéről. Megjegyzendő, ez több esetben volt hátrányos, mint előnyös, hiszen a megjelölt egyén beilleszkedése a társadalomba lehetetlenné vált.

A stigmatizáló funkció kialakított néhány lényegében testi büntetésnek tekinthető, de fájdalmat nem okozó szankciónemet. Ilyen volt például a hajlenyírás, mely — különösen nők esetében — nyilvánvalóvá tette a bűnt. A kopaszítás, a részleges hajlenyírás, a szakáll-levágás a testi büntetések és a becsületbüntetések határán állt. Mi a testiek közé soroltuk, mivel a test egy önálló funkcióval bíró részének eltávolítása. Indiában, a brahmana nőt, ha saját kasztjából követte el a házasságtörést, nagy nyilvánosság előtt számárvizelettel megkopaszították.

Megítélésünk szerint ugyanezen körhöz tartozik a megbélyegzés, amely ugyan fájdalommal jár, de maradandó egészségkárosodást nem okoz. A testre süttött letörölhetetlen jegy sokszor a testcsonkítás nyilvántartó hatásával ért fel. Az ind jog leggyakrabban a házasságtörőket bélyegezte meg. A homlokbélyegzés dívott mint forma: különféle jeleket — leggyakrabban fejetlen emberalakot — süttöttek, illetőleg véstek az elkövető homlokába.

A testi büntetések kiszabása

A testi büntetések különféle válfajait számos esetben önálló büntetésként szabták ki. A tolvaj, akinek kezét levágták, a rágalmazó, akinek nyelvét vették, a vakító, aki szeme világot vesztette, a megtorlással elnyerte büntetését, s további büntetésre — hacsak nem mellékbüntetésként, például börtölnél — nem került sor. A korai osztálytársadalmakban a testi büntetéseket általában *főbüntetésként* alkalmazták. Az idők előrehaladtával a testet érő szankciók jelentősége megváltozott. Az elnyomott réteg szervezkedése, társadalmat megrázkódtató mozgalmak a büntetőjogi eszközök durvulásához vezettek. Mindennapos lett a halálbüntetés, mely mellett a testi retorzió csak *mellékbüntetésként* kapott helyet. Semmiségnek tűnik a lekopaszítás a teljes vagyronvesztés, néhány ujj levágása a szolgasorba kerülés mellett.

Azzal párhuzamosan, ahogy a testi szankciók nagy része elveszítette főbüntetés jellegét, eltűnt táliós, illetőleg tükröző funkciójuk is. Már nem az volt a lényeg, hogy a csonkításból a bűncselekmény típusára lehessen következtetni, hanem fájdalomokozás, tartós hátrány előidézése, látványos és visszarettentő megtorlás volt a cél. Különösen megfigyelhető ez abban a folyamatban, amelynek során a testi büntetések a főbüntetések *súlyosbító végrehajtási körülményeivé* váltak. Így a főbüntetések lassan kialakuló köre (életvesztés, börtön, gályarabsághajóvontatás, vagyonelkobzás) mellé felsorakoztak a súlyosbító, pontosabban csonkító és sanyargató büntetések. Ide sorolhatók még a pénzbüntetések, a bírságok, valamint a megszégyenítő büntetések és a börtön.

A testi büntetések mint súlyosbító elemek leggyakrabban a minősített halálbüntetések végrehajtásánál, továbbá a halálbüntetések minősített fogatosításánál jelennek meg. A feudális joggyakorlat szerint (hacsak a bíró nem írt elő kifejezetten valamiféle kívánatos módozatot, pl. kézlevágást, ajaklevágást stb.) a hóhérnak szabad keze volt a minősített halálbüntetés kimondása után az elítélt kivégzés előtti megkínzásában. Eszközeinek tárházába tartozott a verés, a végtá-

Kézlevágás a halálbüntetés súlyosításaként

Kiseprűzés

gok, testrészek levágása, a csontok összetörése, de rendelkezésére állottak a bizonyítási eljárásban bizonyítékként alkalmazott tortúra²² aprólékosan kimunkált instrumentumai²³ is.

Hasonlóképpen megjelent a börtönbüntetés súlyosítása is. Például az egy esztendőre elítélt számára az ítélet bizonyos számú botütés kiállítását szabta ki. Voltak azonban ilyen súlyosbító elemei a börtönszokásoknak is. A fegyelmezés érdekében alkalmazták a verést, a bilincselést, a gúzsbakötést vagy éppen az éheztetést. A korai társadalmakon kívül a testi büntetés csak a feudális jog jellemző szankciója. Még a burzsoá ideológusok halálbüntetés-ellenes mozgalma sem váltott ki olyan támogatást és egyöntetű igenlést, mint a testi büntetések elleni fellépésük. Ennek köszönhetően (bár már a felvilágosult abszolutizmus is korlátozni törekedett a fenyítést) a feudalizmus végén a szankciók közül a csonkítás teljesen eltűnt, a testfenyítés pedig erősen megszorítva, elsősorban mint a szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézetek fegyelmező eszköze maradt fenn.

„Ki nem iszonyodik el, ha a történelemből látja, mily barbár és szükségtelen kínokat találtak ki és alkalmaztak hidegvérrel oly emberek, kiket bölcseknek neveztek? Ki nem rendül meg lelke mélyében, ha látja, hogy ezreket arra kényszerített a törvények okozta vagy törte nyomor, hogy kétségbeesve a természeti ősszállapotba térjenek vissza, részint azért, mert gyáva tudatlanság költötte lehetetlen bűnökkel vádolták őket, részint azért, mert bűnük csak az volt, hogy hívek maradtak elveikhez? Miként marcangolták őket lassú kínokkal, körmönfont eljárásban, a rajongó tömegeknek kedves látványul oly emberek, akik hasonló érzéssel bírván, hasonló szenvedélyekben leledzettek.” Beccaria²⁴ a felvilágosodás tételeit összefoglalva nem csupán az érzelmekre próbált hatni, nem csupán az emberte-

²² tortúra: kínvallatás

²³ instrumentum: eszköz

²⁴ Cesare Bonsena Beccaria: olasz humanista jogtudós (1738–1794), a feudális jog ellentáborának vezéralakja

Korbácsolás — szemkiszúrás — gúzsbakötés

len végrehajtás elleni érzelmi kitöréseket akarta a nagy ideológiai támadás eredőjébe kapcsolni. Nagyon is praktikus érvekkel igazolta, hogy az egyre kegyetlenebb testi büntetéshullám céljával éppen ellentétes eredményt ér el a társadalomban.

„A büntetések kegyetlensége még két más, a büntetés céljával szintén ellenkező, vésszes következménnyel jár. Az egyik, hogy nehéz a büntett és a büntetés közti szükséges arányt megóvni. Bármennyire szaporítsa ugyanis a találékony kegyetlenség a büntetés fajait, ezeknek végre is határunk van az ember testi szervezeteinek és érzékenységének végpontján . . . A másik következmény az, hogy a büntetések kegyetlensége egyenesen büntetlenségre vezet. Az emberi természet korlátolt, úgy jóban, mint rosszban; elbirja az érzést túlságosan sértő látványt, ha az a múlt düh kifolyása, de nem tűri mint állandó rendszert.”

A polgári rend ideológusai győztek. A Code Pénal²⁵ már nem tartalmazott testi büntetéseket (kivéve a megbecstelenítő hatású megbélyegzést), s a lassan polgárosuló Közép-Európa is meghozta — igaz jelentős fáziskéséssel — az első humánus büntető rendelkezéseket. „Az összes alattvalómnak — az egyenlően adományozott politikai jogokról szóló legutóbbi törvényeknek megfelelően — az államminisztérium javaslatára ezennel elrendelem, hogy a polgári és katonai bíróságoknál ezentúl testi fenyítés büntetést ne szabjanak ki, hanem helyette megfelelő szabadságbüntetést alkalmazzanak . . .” — rendelte el 1848. május 6-án Frigyes Vilmos, Champhausen, Bronemann és Canitz grófja.

Dr. Kabódi Csaba—dr. Mezey Barna

A szokásos ajánlott irodalmat a következő számunkban közöljük.

²⁵ Code Pénal: francia büntető törvénykönyv (1810), Napóleon utasítására készült második burzsoá büntetőtörvénykönyv.

Igazságügyi vezetők országos tanácskozása

Dr. Markója Imre

Az MSZMP XIII. kongresszusa határozataiból az igazságügyi szervekre háruló feladatok megvitatása volt a témája a március 12-én a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében rendezett országos igazságügyi vezetői értekezletnek.* A tanácskozás résztvevői előzetesen megkapták az Igazságügyi Minisztérium 1986—1990-es évekre szóló feladattervét, amelyet azután dr. Markója Imre igazságügyminiszter szóban kiegészített. Elemezte a kongresszus óta eltelt csaknem egy esztendő fontosabb belpolitikai eseményeit, fel-

idézte a XIII. kongresszusnak azt a megállapítását, hogy hazánkban törvényes rend és jogbiztonság van, s ehhez nem kis mértékben hozzájárult az is, hogy a jogalkotó és jogalkalmazó szervek betöltötték hivatásukat az állami, társadalmi és gazdasági rend fejlesztésében és védelmében.

A mindennapi életben azonban a társadalom morális felfogása nagyon sok területen fellazult, a törvényisztelet csökkent és ennek következményeként növekedett a jogsértések száma, köztük a bűnözésé is. A XIII. kongresszus határozatai kitértek azokat a fontos társadalmi-gazdasági célokat, amelyek megvalósításához nélkülözhetetlen az állam közreműködése, a jogi eszközök felhasználása. Ez szükségessé teszi az államélet és a jogrendszer további fejlesztését.

Az Igazságügyi Minisztérium 1986—1990 közötti időszakra vonatkozó kodifikációs feladatait alapvetően a Minisztertanács jogalkotási programja határozza meg, amely szoros összefüggésben van az országgyűlés által jóváhagyott kormányprogrammal. A jogalkotásnak elő kell segítenie az államélet és a szocialista demokrácia fejlesztését. Ennek érdekében növelni kell az országgyűlés szerepét az ország életében, különösen a jogalkotásban, fokozni kell a tanácsok önállóságát és felelősségét, folytatni kell a hatáskörök — és a velük együtt járó felelősség — decentralizálását, elő kell mozdítani a kormányzati munka korszerűsítését, az egész államigazgatási tevékenység színvonalának emelését.

* Az elnökségben helyet foglalt Horváth István, az MSZMP Központi Bizottsága titkára, Cziné Lajos a Minisztertanács elnökhelyettese, dr. Szilbereky Jenő, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, dr. Szijártó Károly legfőbb ügyész, Ladvánszky Károly rendőr altábornagy, belügyminiszter-helyettes, Nagy Tibor bv. vezérőrnagy, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka, dr. Kárpáti László, az Országos Ügyvédi Tanács elnöke, dr. Nagy László, a Magyar Jogász Szövetség főtitkára és dr. Szabó Endre, a Közalkalmazottak Szakszervezetének főtitkára. A tanácskozást dr. Borics Gyula igazságügyi államtitkár nyitotta meg.

A gazdasági építőmunkában a jogalkotásnak támogatnia kell a gazdálkodás hatékonyságának, a gazdálkodó szervek önállóságának fokozását, a központi állami irányítás eredményesebbé tételét, a demokratikus vezetést biztosító intézményrendszer további kibontakozását. A jogalkotással is elő kell mozdítani az állampolgári jogok érvényesülésének kiteljesedését, az életszínvonal- és szociálpolitika eredményes megvalósulását, a munka minőségének javítását, jogalkotási rendszerünkben pedig a társadalmi igazságosság érvényesülését.

Fokozott figyelmet kell fordítani a negatív társadalmi jelenségek elleni határozott fellépésre és ennek érdekében a felelősségi rendszer továbbfejlesztésére. El kell érni az állampolgári köteleességek fokozottabb teljesítését, az állami és állampolgári fegyelem megszilárdítását. A jogalkotási feladatok végrehajtása során fel kell lépni a túlszabályozás ellen is, törekedve arra, hogy jogrendszerünk egységes, áttekinthető és ellentmondásoktól mentes legyen. Ez alapfeltétele a törvényesség következetes érvényre juttatásának és annak, hogy a jogrendszer hatékonyan segítse elő társadalmunk és gazdaságunk fejlesztését.

Ezután dr. Markója Imre az új jogalkotási terv konkrét feladatai közül emelt ki néhányat. A választási tapasztalatok alapján kisebb korrekciókat kell eszközölni a választási jogszabályokon; törvény készül a jogforrásokról, a jogalkotás és jogalkalmazás elveit a továbbiakban országgyűlési határozat állapítaná meg; korszerű és átfogó törvény készül a sajtóról, a tájékoztatási tevékenységről; sor kerül a polgári eljárás újraszabályozására; törvényt készítenek a földről, amely megállapítja a földek tulajdonára, hasznára, forgalmára és a földvédelemre vonatkozó alapvető szabályokat; kialakítják az egységes személyi jövedelemadó rendszerét és felülvizsgálják a lakossági adókra vonatkozó jogszabályokat.

Megalkotják az új munkatörvénykönyvet, egyidejűleg a munkavédelemről szóló magas szintű jogszabállyal, a családjogi törvény is módosul és egységes szövegű lesz. Magas szintű jogszabály készül a gyermek- és ifjúságvédelemről. A bűnözés elleni küzdelem hatékonyságának növelése érdekében jogszabály születik a bűnmegelőzéssel kapcsolatos feladatokról, módosításra kerülnek a Büntető Törvénykönyv és a büntetőeljárásról szóló törvény egyes rendelkezései. Újra alkotják a szabálysértési törvényt és végrehajtási rendeleteit. A jogi szabályozás eszközeivel is elősegítik az alkoholizmus elleni küzdelmet.

Az igazságügyminiszter szólt az igazságszolgáltatás gondjairól, problémáiról is. Mindenekelőtt a bíróságoknál jelentkező fokozódó munkaterheket említette. A beérkező ügyek száma évek óta nő, egyes területeken legfeljebb stagnál. Ennek oka az igazságszolgáltatás hatáskörének bővülése, másrészt a társadalmi morál, fegyelem és törvénytisztelet lazulása. Ugyanakkor az ügyek jelentős része munkai igényesebb lett. Az utóbbi években lezajlott jelentős generációváltás is nehézségeket okoz átmenetileg. Tapasztalható az apparátus elnöiesedése, ez — érthetően — újabb gondokat vet fel.

Az igazságügyi szervezet pénzügyi és anyagi-technikai ellátottsága sem úgy alakult, ahogy ez kívánatos lett volna. A bíróságok anyagi ösztönzése elmaradt a kívánalmaktól, ezért kormányzati döntés született, hogy 1986. július elsejével a bírósági dolgozók rendkívüli, átlagosan 11 százalékos béremelésben részesüljenek. Hiányosságok tapasztalhatók az apparátus szakmai és politikai felkészültségében is, erősíteni kell tehát az itt dolgozók hivatástudatát.

Végül a büntetésvégrehajtás helyzetét értékelte dr. Markója Imre. Hangsúlyozta, hogy a XII. kongresszust követően a büntetésvégrehajtás jelentősen fejlődött, komoly eredményeket mutatott fel. Az eredmények elismerése mellett azonban azt is megállapította, hogy a büntetésvégrehajtás ma több szempontból kritikus helyzetbe került. A bűnözés nagymértékű növekedése miatt a fogvatartottak létszáma nőtt, a büntetésvégrehajtási intézetek egészségtelenül zsúfoltakká váltak. Ilyen körülmények között nem lehetett maradéktalanul teljesíteni azokat a

Dr. Horváth István

Czinege Lajos

jogszabályi követelményeket, amelyek előírták a differenciált büntetésvégrehajtási rendszer kialakítását, a biztonságos őrzést, a hatékony nevelőmunkát, és az elítéltek teljes körű foglalkoztatását.

Az ország egyre nehezebbé váló gazdasági helyzete miatt nem kapott a büntetésvégrehajtás gondjai megoldásához segítséget. Pénzügyi berkekben olyan vélemények is elhangzottak, hogy meg kellene változtatni a büntetés kiszabásának politikáját, hogy kevesebb ember kerüljön börtönbe. Büntetőpolitikánk alakulása — hangsúlyozta a miniszter — csak politikai, társadalmi és gazdasági érdekek elemzésétől tehető függővé, a börtönviszonyok állapota nem határozhatja meg.

A büntetésvégrehajtás területén is szükségét érezzük annak, hogy alapos és elemző felmérés után őszintén feltárjuk a helyzetet az illetékes párt és kormányzati szervek előtt. A Központi Bizottság Titkársága, a Koordinációs Bizottság, a Honvédelmi Bizottság és végső soron a Minisztertanács tudomásul vette és támogatta elképzeléseinket, de a VII. ötéves tervben — a létszámfejlesztést kivéve — érdemi előrelépés nem történt. A férőhelyeket nem bővítették és a munkáltatást fejlesztő beruházásokra a büntetésvégrehajtás nem kapott pénzt. Épp ezért fokozni kell a belső tartalékok feltárását és a meglévő erőforrások jobb, hatékonyabb mozgósítását.

A büntetésvégrehajtás előttünk álló főbb feladatai: a bv. intézetek zsúfoltságának csökkentése, a differenciálás és a kategorizálás elveinek következetes érvényesülése. Fokozni kell a nevelőmunka hatékonyságát, a nevelésfejlesztési koncepció célkitűzéseinek megvalósítását, javítani kell az elítéltek foglalkoztatásának lehetőségeit a munkáltatásfejlesztési koncepció alapján. Biztonságosabbá kell tenni az elítéltek őrzését, tovább javítva élet- és munkakörülményeiket. A jövő feladatainak végrehajtásában meghatározó jelentőségű a büntetésvégrehajtási testület politikai elkötelezettsége, erkölcsi feddhetetlensége, az apparátus továbbképzése, anyagi és erkölcsi megbecsülése.

A tanácskozáson nyolc hozzászólás hangzott el. Dr. Horváth István az MSZMP KB titkára felidézte a Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusát, majd méltatta az SZKP közelmúltban véget ért XXVII. kongresszusának jelentőségét. Ezután az igazságügyi apparátus munkáját értékelve elmondta, hogy többségük hivatástudattal, odaadással végzi munkáját. A bejelentett központi béremelés pedig minden bizonnyal hozzájárul majd a bíróságok munkájának színvonalasabbá tételéhez.

Czinege Lajos miniszterelnök-helyettes a bűnözési statisztikát elemezve hangsúlyozta, hogy nem vonhatjuk ki magunkat a világfolyamatok hatása alól. Ugyanakkor — véleménye szerint — az egész társadalom összefogása szükséges ahhoz, hogy a felbomló családok, a veszélyeztetett fiatalok száma ne növekedjék.

Nagy Tibor

Hogy túlszabályozott-e társadalmunk, vagy sem, arra egyetlen érzékletes számot mondott: mindennapi életünket mintegy 43 000 érvényben lévő törvény, jogszabály, illetve rendelet szabályozza.

Nagy Tibor, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka arról beszélt, hogy a megelőző feladat-meghatározó értekezlet óta a fogvatartottak létszáma 35 százalékkal emelkedett. Ilyen körülmények között kellett a büntetésvégrehajtásnak a törvényesség maradéktalan betartásával végeznie munkáját, biztosítani a fogvatartottak elfogadható el-

látását, megszervezni foglalkoztatásukat, hogy közben az intézetek biztonsága se szenvedjen csorbát. Azokat a feladatokat, amelyekhez nem kellett pénz, a büntetésvégrehajtás megvalósította, sőt — a belső tartalékok feltáráásával — saját erőből 920 új férőhellyel is segítette az elítéltek elhelyezését.

Az értekezleten a büntetésvégrehajtás részéről még két hozzászólás hangzott el; Juhász Lászlóné bv. alezredes, a Kalocsai Fegyház és Börtön parancsnoka és Vincze Tamás bv. ezredes, a Fiatalokorúk Börtöne és Fogháza parancsnoka kapott szót. Palotás Miklós bv. ezredes, az Állampusztai Börtön parancsnoka és dr. Lőrincz József bv. alezredes, a Rendőrtiszti Főiskola Bv. Tanszékének vezetője írásban juttatták el hozzászólásukat az elnökségnek.

Az elkövetkezendő öt év feladatainak meghatározását, a büntetésvégrehajtás további tevékenységét befolyásolja az a reális számvetés, hogy a fogvatartottak létszáma várhatóan tovább nő. A népgazdaság anyagi helyzete miatt nyilvánvalóan át kell majd ütemezni bizonyos tennivalókat a feladattervben. De a nehézségek ellenére is garántálni kell a szabadságvesztés végrehajtásának törvényességét, s ezért az állomány áldozatkészségére, felelősségérzetére és hivatástudatára még nagyobb szükség lesz, mint a korábbi időszakban.

Kudor Zoltánné

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bánki Erika, a Módszertani füzetek szerkesztője; **dr. Borics Gyula** államtitkár, Igazságügyi Minisztérium; **dr. Boros János** bv. százados, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának alosztályvezetője; **Cseréy Gábor** bv. százados, a Márianosztrai Börtön biztonsági és nevelési helyettese; **dr. Csetneky László** bv. őrnagy, a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének főtanára; **Demjén János** bv. alezredes, a Váci Bv. Intézet parancsnoka; **dr. Kabódi Csaba** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar büntető eljárásjogi tanszék; **Kéthelyi Péter** bv. őrnagy, a Pálhalmi Börtön és Fogház biztonsági és nevelési helyettese; **Kudor Zoltánné** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság sajtóosztályának vezetője; **Maday Ferenc** bv. őrnagy, a Miskolci Bv. Intézet parancsnoka; **dr. Mezey Barna** egyetemi adjunktus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar magyar állam- és jogtörténeti tanszék; **dr. Nagy Ferenc** egyetemi docens, JATE Állam- és Jogtudományi Kar büntetőjogi és büntető eljárásjogi tanszék; **Nagy Tibor** bv. vezérőrnagy, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka; **dr. Németh Gyula** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság őrszolgálati osztályának vezetője; **Palotás Miklós** bv. ezredes, az Állampusztai Börtön parancsnoka; **dr. Sunyál Ottó** bv. alezredes, a Pálhalmi Börtön és Fogház parancsnoka; **dr. Vigh József** egyetemi tanár, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar kriminológiai tanszék; **Vincze Tamás** bv. ezredes, a Fiatalokorúk Börtöne és Fogháza parancsnoka; **dr. Vörös Ferenc** bv. alezredes, a Baracscai Fogház parancsnoka.

| Orvosértekezlet '86

A bv. orvosok éves továbbképzését idén március 24—26. között Siófokon szervezték. A konferenciát *dr. Kozma Pál*, az országos parancsnok helyettese nyitotta meg. Néhány markáns adat felsorolásával jelezte, hogy ez idő tájt az egészségügyi szolgálatnak milyen nehézségekkel kell megbirkóznia. Miközben hetente 150-200 fogvatartottal nő az egészségileg leromlott, fogorvost szinte sose látott elítéltek száma, egyre fokozódik a túlterhelt személyi állomány fluktuációja, egyre többen mennek korengedménnyel nyugdíjba.

A megnyitót követően *dr. Tóth Kovács János* osztályvezető értékelte az 1985-ben végzett egészségügyi munkát. Leszögezte, hogy ennek színvonalát szervezéssel már nem lehet tovább javítani, csak a személyi és tárgyi feltételek jobbításával. Az orvosok száma a büntetésvégrehajtásnál ugyanis 24%-kal alacsonyabb — minden üres álláshely betöltése esetén is —, mint az állami egészségügy területén. Beszélt a szűrővizsgálatok kibővítéséről, az igazságügyi orvosok XIII. nemzetközi konferenciájáról, melyen egy előadással és két poszterkiállítással képviselte magát a büntetésvégrehajtás. Örömmel közölte, hogy a fogvatartottaknál javultak a tárgyi feltételek, pl. négy új fogászati gépet kaptak a közelmúltban, de utalt arra, hogy a személyi feltételek javítása még távlati cél. A heti három rendelésen 1500-2000 elítélt fordul meg, és a megyei intézetek konyhái mind a kifogástalan higiéniés feltételeket, mind a szakvezetőket régóta nélkülözik.

Dr. Mogyorós László, a BM Egészségügyi Csoportfőnökség főorvosa a személyi állomány egészségügyi adatainak tervezett számítógépes feldolgozását ismertette. Elhangzott, hogy június 1-jétől tizenhárom országos bv. intézet adatai kerülnek kódlapokra, előbb mint a BM-orvosok úgynevezett forgalmi naplói.

A következő beszámolót a foglalkozási betegségekkel és a kártérítési ügyekkel kapcsolatosan ketten tartották: *dr. Csernyánszky Lajos*, a jogi és ellenőrzési alosztály munkatársa és *dr. Németh Mihály* a közegészségügyi-járványügyi alosztály vezetője. Megtudtuk, hogy a kártérítési ügyek száma nem nagy, de a fennforgó perértékek összege magas, különös tekintettel arra a nem elhanyagolható tényre, hogy költségvetési keretből, valahol nyereségünk rovására fizetjük. A foglalkozási betegségek között pl. a zajártalom közel 3000 fogvatartottat és 400 bv-s munkaerőt fenyeget. Felteszik a költői kérdést, ha a felügyelet nem mutat példát a védőeszközök használatában, akkor mi várható az elítéltektől?

Az első nap záróelőadásában *dr. Káplár Zoltán*, a Bv. Központi Kórház igazgatója az utolsó 10 év mortalitási adatait elemezte. Elhangzott, hogy a két-százegynéhány fogvatartottból 190 természetes, 25 erőszakos halállal fejezte be életét. Új öncsonkítási módok kaptak lábra az intézetekben, így a nescafe-ivás, a műtéti sebek tudatos elfertőzése. Érdekes eszmefuttatást hallottunk arról, hogy az ún. prizonizációs ártalom leginkább az idősebb elítélteknél szomatizálódik (infarktuszban, gyomorfekélyben és magas vérnyomásban).

A második nap az AIDS jegyében telt el. *Dr. Vass Ádám*, az Egészségügyi Minisztérium járványügyi osztályvezetője impresszionisztikus stílusban beszélt

Az elnökségben balról jobbra: dr. Tóth Kovács János, dr. Banka Lajos, dr. Németh László és dr. Kozma Pál

— a Heti Világgazdaság által — a buják bajának nevezett, a 10/1985. EÜM-rendelettel bejelentésre kötelezett fertőző betegségről, feltételezve, hogy a legfontosabb ismeretek a módszertani útmutatóból már minden orvoshoz eljutottak. Az AIDS nyersfordításban annyit tesz, mint „szerzett immunhiány tünetcsoport”. Több hétig tartó 38 °C-os láz, 10%-os fogyás, influenzaszerű megbetegedés előzi meg. Három év múlva a betegek 80, öt év múlva a betegek 100 százaléka halott. Európában jelenleg 2000, a világon kb. 20 000 beteg van. Gyakori a homoszexuálisok, a kemény drogot használók és a haemophiliások körében. Örömmel tudatja, hogy a Minisztertanács nemrég megszavazta a véradások alkalmából levett vér szűrését az AIDS elleni védekezés céljából.

Dr. Horváth Attila kandidátus, az Országos Bőr- és Nemikórtani Intézet főigazgató-helyettese szintén a XX. századi pestisről beszélt. Elmondta, hogy egymillió lakosra az USA-ban 50,5, Európában pedig 3,2 beteg jut. Mindkét helyen alapvetően homo- és biszexuális kontaktussal terjed, Afrikában viszont, ahonnan származik, heteroszexuális kapcsolattal is. Így amíg az USA-ban 13,4, Európában 9,7 férfira 1 nőbeteg jut, addig Afrikában 1:1,5 a férfi és női fertőzöttek aránya. A legveszélyesebbek a külföldiekkel homoszexuális kapcsolatot tartó biszexuálisok, mert rajtuk keresztül jut el a vírus az átlagpopulációba.

Dr. Somlai Beáta, a fenti intézmény munkatársa, a Kaposi Móricz által 1872-ben felfedezett ún. kaposi sarcoma és az AIDS kapcsolatáról szövegezte. Magas tudományos színvonalon esetezte az AIDS betegségben előforduló kaposi sarcoma szövettani morfológiáját és kórlefolását. Végül *dr. Füst György*, az Országos Haematológiai és Vértranszfúziós Intézet immunpatológiai osztályának vezetője beszélt az AIDS immunológiájáról és molekuláris genetikájáról — feltárva a gyakorló orvosok számára a tudomány jelenlegi kérdőjeleit.

Az ezt követő vitában felmerült: milyen pszichikai zavarokkal jár a megbetegedés, egyszerűbb lenne-e a megelőzés, ha nálunk is lenne a homoszexuálisoknak szövetsége, miért csak a bv. intézetből eltávozott fogvatartottak laboratóriumi szűrővizsgálatát vezetjük be, terjesztik-e az AIDS vírust mérsékelt égöv alatt a rovarok stb?

Dr. Magyar Miklós, az IMEI főigazgató-helyettese anekdotizáló stílusban tájékoztatta az AIDS-től nyugtalan hallgatóságot a kóros elmeállapot orvosi megítéléséről. Statisztikai adatokkal cáfolta azt a közhiedelmet, miszerint az elmebetegek között találjuk a legtöbb erőszakos elkövetőt. 10000 normális emberre — mondja — 10 erőszak jut, ugyanennyi elmebetegre viszont csak 2-3. Szellemesen jelzi, hogy az oligofréneket (gyengeelméjűeket) gyakran az orvosok szülik, amikor a tanulatlan cigány intellektusát azzal mérik, hogy Széchenyi, illetve Kossuth szereplése tetszett-e jobban neki az 1848-as forradalomban. Holott az ilyen feladatokat elbukó cigányok a rajzos tesztekkel néha kiválóan megoldják, amivel viszont egy-két iskolázottabb nem cigány fogvatartott hosszú ideig küszködik.

Tunyoghy Ferenc főgyógyyszerész a programban jelzett Egészségügyi Anyag-gazdálkodási Szabályzatot végül is nem ismertette a fáradt résztvevőkkel, mondván, hogy írásban is hozzáférhető. Inkább az 1987-es műszertervekről szólt néhány szót. Bejelentette, hogy a pénzügyi osztály másfél millióval többet adott idén gyógyszerekre. Erre szükség is volt, mert a gyógyszerek ára ugyan nem ment fel, de a kötszerek, és egyéb betegápolási anyagok egy ideje szabadárúak.

Dr. Laluska Borbála, a bv. egészségügyi szolgálat Alapellátó Intézeti Etikai Tanácsának elnöke három konkrét ügy kapcsán elemezte az 1985-ös év egészségügyi etikai helyzetét. Az utolsó napon az Országos Mentőszolgálat két vezető szakembere, *dr. Pap Zoltán* tudományos főmunkatárs, valamint *dr. Göbl Gábor* főigazgató-helyettes tartott lehangolóan pergő, dinamikus előadást a sérültek katasztrófa-körülmények közötti betegellátásáról. Felsorolták a tipikus katasztrófákat, az ilyenkor mozgósítható erőket, nyomatékkal leszögezték, hogy rögtönözni csak a felkészült ember tud és elmesélték ún. katasztrófagyakorlataik tapasztalatait.

Definiálták, mi jelent életveszélyt az oxyológus (a sürgősségi ellátást nyújtó orvos) nézőpontjából, milyen sorrendben kell a betegeket tömeges baleset esetén ellátni. Felhívták a figyelmet arra, hogy a csendes betegek gyakran veszélyesebb helyzetben vannak, mint a hangoskodók. Kiderült, először a légzésvarban kintlódókat, aztán az eszméletleneket, a bő vérzésben szenvedőket, a sokkos állapotban lévőket, végül az erős fájdalmat érzőket kell megmenteni krízishelyzetben. Megemlítették, hogy a centenáriuma felé közeledő mentőszolgálatnak évente kb. 250 katasztrófával, és ennek következtében 3000 sérült ellátásával kell megküzdenie.

Az értekezletet *dr. Tóth Kovács* elvtárs azzal zárta, hogy a Honvédség, a BM és az OMSZ segítségével szeptember elején a bv. egészségügyi szolgálata is hozzáfog a maga katasztrófaterveinek kidolgozásához. Köszönetet mondott a társ fegyveres testületek és az állami egészségügyi szolgálat jelenlévő képviselőinek, hogy segítették a bv. orvosokat feladataik teljesítésében.

Az értekezlet legvégén *dr. Takács Géza*, a BM gyógyüdületési osztályának vezetője arra kérte a jelenlevőket, hogy a joggal pihenni vágyó betegeket Balatonfüredre utalják be, ne Hévízre, mert a hévízi üdülőt végérvényesen mozgásszervi szanatóriumként akarják működtetni.

Az értekezleten elhangzott előadások rövid ismertetésével bátorítani szeretnénk a többi osztályt, hogy hasonlóan színvonalas rendezvényeikről tájékoztassák a Módszertani füzetek olvasóit.

Bánki Erika

| Nemzetközi tapasztalatok

A közlekedési bűncselekmények elkövetőinek börtöne Japánban

A börtönben az elítéltek fehér overallt viselnek, hajukat rövidre vágatják, naponta több ízben is meghajolnak egy emlékmű előtt, hogy büntudatukat mutassák. „Nem tartunk sem betörőket, sem tolvajokat, csak olyanokat, akik a közlekedés szabályai ellen vétettek. Ez az egyetlen börtön Japánban, amelyben az ilyen jellegű cselekmények elkövetői bűnhődnek” — mondja Sato börtönigazgató.

Az Ichihara börtön a fővárostól kb. 80 km-nyire található, jelenleg 224 embert őriznek benne, mindössze 39 az őrszemélyzet és az adminisztráció létszáma, ezek közül is csak négyen maradnak éjszakára őrségben. A börtön nyílnak számít.

Az átlagos büntetési időtartam 6—9 hónap, a rabok átlagéletkora 32,5 év. Az ittlévők kétharmada halállal vagy súlyos sérüléssel járó közlekedési balesetet okozott. Körülbelül 30%-uk a bűncselekmények idején alkoholos befolyásoltság állapotában volt. Börtönbüntetéssel sújtható azonban Japánban már a sebességhatár harmadszori túllépése is.

Az igazgató így nyilatkozik: „Azt akarjuk, hogy börtönünk lakói ráébredjenek tettük súlyára, hogy érezzenek büntudatot, és a büntetés letöltése után az emberi életet és testi épséget milyen tisztelve ismét jogtisztelő állampolgárrá váljanak”. A nap jelentős része a bűnesetekről és a büntudatról való beszélgetésekkel telik el.

A börtönbüntetésnek három fázisa van. A rabok az első két hetet magánzárkában töltik, ezt követően szintén

rácsos és zárt közösségi cellákba kerülnek. Végül a büntetés hátralévő részében nyitott és viszonylag kényelmes szobákban laknak.

Frankfurter Allgemeine Zeitung

Olasz női börtön

A mai velencei női börtön 15 évvel ezelőtt siralmas képet nyújtott. Egyetlen hatalmas teremben 80 elítélt nő lakott, és tisztálkodás céljából mindössze kilenc zuhanyzó állt rendelkezésükre. Az elítéltek kis cédulákat csempészttek a látogatók kezébe, amelyek egyéni és kollektív drámákról vallottak: a börtönön belüli erőszak, a cenzúra, a távol élő gyermekek utáni vágy stb.

Jelenleg nem sokkal több, mint száz elítélt tartózkodik ebben a börtönben. A hálószobák hatszemélyesek, s mindegyikben van televízió. A hálókat két hosszú, világos folyosó köti össze a hatalmas társalgóval. A rácson belüli szellem is egészen megváltozott. Az elítéltek most nem titkos cédulákon valának sorsukról, hanem az újságíró jegyzetfüzete vagy a televízió kamerája előtt fejtik ki nyíltan véleményüket. Szinte egyedülálló kezdeményezésnek számít az itt összehívott tanácskozás, melyen az elítélteken kívül bírák, börtöntisztviselők, parlamenti képviselők, közhivatalnokok és újságírók vettek részt. A megbeszélés témája: a börtön és a külvilág, valamint az anyaság problémája a börtönben.

A gyermekek hároméves korukig maradhatnak anyjuk mellett. Ezt követően az anya hetente egyszer a beszélőn láthatja gyermekét és kéthetenként egyszer hatpercnyi időtartamig telefonon beszélhet vele. Ha nincs olyan szü-

lő, nagyszülő, barát, aki vállalná a gyermek gondozását, akkor megindul az eljárás a gyermek intézeti elhelyezése iránt. Hatévesnél idősebb gyermek már nem maradhat a börtönben. Mindez a jelenlegi helyzetben lerombolja az elítélt pozitív kapcsolatait és a gyermek szempontjából is káros. Egy négyéves gyermek számára nagyon kevés, ha hetente csak egyszer kerülhet anyai közelségbe.

Mind az anya, mind pedig a gyermek érdekeire való tekintettel nagyobb bátorsággal kellene élni a fél-szabadság intézményével, amely Párizsban kísérleti szinten már bevált. Különösen azért nem okozna ez nehézséget, mert az ilyen kisgyermekes elítéltek száma egész Olaszországban nem haladja meg az ötvenet.

A többi gyermekes szülő számára viszont gyakrabban kellene látogatási engedélyt adni és talán növelni lehetne a telefonbeszélgetések időtartamát is.

L'Unitá

A közérdekű munkára kötelezés első tapasztalatai Franciaországban

A közérdekű munkára kötelezés 1984 óta ismeretes Franciaországban. Kisebb súlyú bűncselekmények elkövetése esetében a tettetést rövidebb tartamú szabadságvesztés helyett közérdekű munkára kötelezéssel büntetik. Az új büntetési nem bevezetése egyebek között nyilvánvalóan összefüggésben áll a franciaországi börtönök túlszűfolttságával. Az igazságügyi minisztérium értesítője szerint az új büntetési nemet elsősorban a kisebb lopások esetében alkalmazzák. Az eddigi számadatok szerint a közérdekű munkára kötelezettek 75%-a lopott. A büntetés átlagos tartama: 97 munkaóra. A közérdekű munkára kötelezés helye az esetek többségében a területi közösségek, városok vállalatai és intézményei. Az elítélteknek az esetek nagy százalékában

különböző építkezéseken vagy más közhasznú (pl. környezetvédelmi jellegű) munkákon kell dolgozniuk.

Az értesítő szerint az elítéltek átlagéletkora 25 év (az elítéltek 63,5%-a ugyanis 25 évnél fiatalabb), a külföldiek részaránya 8,7%. Az elítéltek 64,5%-a munkanélküli, az ítélet meghozatalakor 97,4%-uk rendelkezik lakással (bérel lakást stb.), és 42,9%-nak már korábban is volt ügye a bíróságnál.

A közérdekű munkára kötelezés büntetés végrehajtását a bíróságok meghatározott feltételek esetében elhalaszthatják. Az igazságügyi statisztikák szerint a bíróságok gyakran élnek ezzel a lehetőséggel. *Le Monde*

Komputer az olasz börtönben

Új kezdeményezés az olasz börtönökben a szakmai tanfolyamok, a szakmai képzés megszervezése. A börtönlakókkal úgy kell számolni, hogy azok: előbb-utóbb visszakerülnek a szabad társadalom körülményei közé. Erre tudatosan fel kell készülnie az elítéltnak és a társadalomnak egyaránt. Jelenleg 44 000 elítélt közül kb. ezer végez mezőgazdasági munkát, mások — megközelítőleg jó szóhasználattal élve — ipari jellegű tevékenységet folytatnak. Mintegy nyolcezren dolgoznak börtönön belül és kétezren járnak szakmai képzésre. Kvalifikált munkát tehát szinte egyetlen elítélt sem végez.

Jelenleg Rebibbiában tanfolyamot kívánnak szervezni az elítéltek számára, amelynek célja az informatikai ábécé elsajátítása és az új technológia alkalmazási módjának bemutatása a munkafolyamatokban.

A fiatalok börtönében az izolációt a fél-szabadság, a börtönön kívüli munkavégzés is enyhítheti. Ehhez azonban megfelelő munkalehetőségekre van szükség, mert enélkül a reformok nem valósulhatnak meg. *L'Unitá*

Az utóbbi években egyre súlyosabb bűncselekményeket követnek el a fiatalok. A közvéleményt leginkább az nyugtalanítja, hogy mind gyakoribb az alkoholizálásból, narkomániából eredő deviancia és jogsértés. A fiatalok bűnözésének megelőzése alapvetően állami feladat, melyben kiemelkedő szerepet töltenek be a családok, az iskolák, valamint az állami és társadalmi szervek. A közelmúltban *Ellenfényben* címmel gyermek- és ifjúságvédelmi kiállítást rendezett a Belügyminisztérium. A büntetésvégrehajtás száz képpel képviselte magát — bemutatva a fiatalok büntető intézeteiben végzett sokszínű munkát.

ára: 10 Ft

